

ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

AN ANALYTICAL STUDY OF THE BUDDHIST ETHICS

IN THE CAMADEVIVAMSA LITERARY WORKS

นางสาวเพ็ญพิตรรา แสงสุข

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

นางสาวเพ็ญพิตรรา แสงสุข

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analytical Study of the Buddhist Ethics
in the Camadevivamsa Literary Works

Miss Penphitta Sangsuk

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบูรณ์ วุฑฒิโกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์)

(ดร.วิโรจน์ วิชัย)

กรรมการ

(พระครูศรีรัตนากร, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูศรีรัตนากร, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นางสาวเพ็ญพิตรา แสงสุข)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์
ผู้วิจัย : นางสาวเพ็ญพิตรรา แสงสุข
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูศรีรัตนากร, ผศ.ดร., ป.ธ.๖, พธ.บ. (อังกฤษ),
 M.A. (Indian Philosophy), M.A. (English Literature),
 Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
 : ผศ. ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง, พธ.บ. (ศาสนา), ศศ.บ. (ไทยคดีศึกษา),
 M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Pali and Buddhism)

วันสำเร็จการศึกษา : ๘ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง วิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑. เพื่อศึกษาวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ ๒. เพื่อศึกษาหลักพุทธจริยธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท ๓. เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า

ก. วรรณกรรมจามเทวีวงศ์

ผลการวิจัยพบว่า จามเทวีวงศ์ เป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและจัดเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทพงศาวดาร ผสมผสานระหว่างเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์และเรื่องเล่าเชิงพุทธศาสนา เช่น พุทธพยากรณ์การเกิดนครใหญ่ในอนาคต ซึ่งต่อมาก็คือกรุงศรีอยุธยาหรือจังหวัดลำพูนในปัจจุบัน รวมถึงเป็นวรรณกรรมที่เล่าถึงความเป็นมาของกรุงศรีอยุธยา นับตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงสมัยพระเจ้าอภัยมหาราชพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏ ทั้งนี้ยังให้ความสำคัญต่อบทบาทของพระนางจามเทวีในฐานะปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาด้วย

ข. หลักพุทธจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท มีหลักคำสอนที่จัดอยู่ในจริยธรรมที่เป็นพื้นฐานในดำเนินชีวิต ประกอบไปด้วย ๑. พุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐาน คือ ศีล ๕ เป็นเครื่องช่วยควบคุมพฤติกรรมหรือความประพฤติของมนุษย์ให้ตั้งอยู่ในทางที่ดี ๒. พุทธจริยธรรมขั้นกลาง คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ หนทางแห่งการไปสู่ความดีซึ่งเป็นคุณธรรมที่พัฒนาต่อยอดจากศีลอีกชั้น ๓. มรรค ๘ หนทางแห่งความดับทุกข์ หนทางที่ดำเนินตามแล้วทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงอย่างสิ้นเชิง ดังที่พุทธองค์ได้ดำเนินปฏิบัติมา

ค. หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ที่เห็นชัดเจนคือ พุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐาน คือ ศีล ๕ และพุทธจริยธรรมขั้นกลาง คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ในส่วนของพุทธจริยธรรมขั้นสูงคือ มรรค ๘ นั้นไม่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ เนื่องจากวรรณกรรมจามเทวีวงศ์เป็นวรรณกรรมที่กล่าวถึงการสร้างเมือง เนื่องจากมรรค ๘ เป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองเพื่อไปสู่ความดับทุกข์แต่จามเทวีวงศ์เป็นเรื่องของการปกครองของกษัตริย์ที่ใช้หลักพุทธจริยธรรมในพระพุทธศาสนาในการปกครองบ้านเมือง

Thesis Title : An Analytical Study of the Buddhist Ethics in the Camadevivamsa
Literary Works

Researcher : Miss Penpitra Sangsuk

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakusrirattanakorn, Asst. Prof. Dr., Pali VI, B.A. (English),
M.A. (Indian Philosophy), M.A. (English Literature),
Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)

: Asst. Prof. Dr. Thepprawin Chanraeng, B.A. (Religions),
B.A. (Thai Studies), M.A. (Buddhist Studies),
Ph.D. (Pali and Buddhism)

Date of Graduation : March 8, 2019

Abstract

This research “an analytical study of the Buddhist ethics in the Camadevivamsa literary works” has the following objectives: 1) to study the Camadevivamsa literary works, 2) to study the principles of Buddhist ethics in Theravada Buddhism, 3) to analyze the principles of Buddhist ethics in the Camadevivamsa literary works. It is a qualitative research. The result showed that

A. Camadevivamsa literary works: it was found that Camadevivamsa is Buddhist scriptures and historical documents which are chronicles that mix historical and Buddhist stories such as a Buddhist prediction about the construction of city that would be in the future Haripunchai kingdom or Lamphun province in the present. They are also literary works about the background of Haripunchai kingdom from the Buddha’s time until King Athitayaraja and the important roles of Queen Camadevi as the first ruler of Hariphunchai kingdom.

B. The principles of Buddhist ethics in Theravada Buddhism: it was found that the principles of Buddhist ethics in Theravada Buddhism are the ethical teachings which are the basic way of life as follows: 1. the Basic Buddhist ethics is the five precepts (Sila) that help human beings to control their behaviors or their

behaviors should be performed in good ways. 2. The intermediate Buddhist ethics is the ten wholesome courses of action (Kusala-kammapatha) that are the paths leading to goodness. This is a virtue that developed from the five precepts. 3. The high Buddhist ethics is the noble eightfold path which is the path leading to the cessation of suffering as the Buddha himself practiced.

C. The principles of Buddhist ethics were clearly found in the Camadevivamsa literary works composed of the basic Buddhist ethics was the five precepts (Sila) and the intermediate Buddhist ethics is the ten wholesome courses of action (Kusala-kammapatha), but the high Buddhist ethics is the noble eightfold path was not clearly found in the Camadevivamsa literary works because the Camadevivamsa literary works is the literary works about the construction of city. The noble eightfold path is the path leading to the cessation of suffering, but the Camadevivamsa is a story about the government by the kings which applies the Buddhist ethics to govern their kingdom.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาจาก พระครูศรีรัตนากร, ผศ. ดร. ประธานคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ. ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง อาจารย์ที่ปรึกษา พระครูสิริปริยัตยานุศาสน์, ดร. รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ อินทนนท์ ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ อาจารย์ ดลยา แก้วคำแสน ที่กรุณาช่วยเหลือให้คำปรึกษาและตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ นอกจากนี้ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการทุกท่านที่กรุณาแนะนำเพิ่มเติมข้อมูลให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สมบูรณ์ ผู้ศึกษามีความซาบซึ้งในพระคุณเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณท่าน ผู้บริหาร คณาจารย์ บุคลากร ทุกท่านที่กรุณาให้สัมภาษณ์ และกราบขอบพระคุณเจ้าของตำราทุกเล่มที่ให้ความรู้อันเป็นประโยชน์ยิ่งต่อวิทยานิพนธ์เล่มนี้

ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ทุกท่านที่คอยอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตทุกรูปทุกท่านที่คอยให้กำลังใจและความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อคุณแม่และสมาชิกในครอบครัวทุกคนที่ให้การสนับสนุนทั้งกำลังใจ กำลังใจ กำลังสติปัญญา ให้ความรัก ความเมตตา และความห่วงใยตลอดมา เป็นผลทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

นางสาวเพ็ญพิตรรา แสงสุข

๘ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๖
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๗
บทที่ ๒ ประวัติและความเป็นมาของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์	๑๘
๒.๑ ประวัติของผู้รจนา	๑๘
๒.๒ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณกรรมจามเทวีวงศ์	๑๙
๒.๒.๑ ความเป็นมาของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์	๑๙
๒.๒.๒ ลำดับพัฒนาการของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์	๒๑
๒.๒.๓ รูปแบบและลักษณะของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์	๒๓
๒.๒.๔ รูปแบบและการนำเสนอเรื่องราวของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์	๓๔
๒.๒.๕ เนื้อหาสังเขปของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์	๓๕
๒.๓ สรุป	๓๖
บทที่ ๓ หลักพุทธจริยธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท	๓๘
๓.๑ ความหมายของจริยธรรม	๓๘
๓.๒ ประเภทของจริยธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท	๔๒

๓.๒.๑ จริยธรรมขั้นพื้นฐาน	๔๓
๓.๒.๒ จริยธรรมชั้นกลาง	๔๔
๓.๒.๓ จริยธรรมชั้นสูง	๔๕
๓.๓ ลักษณะและขอบเขตของจริยธรรม	๔๗
๓.๔ เกณฑ์ตัดสินพุทธจริยธรรม	๕๒
บทที่ ๔ วิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์	๕๗
๔.๑ หลักพุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐานที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์	๕๘
๔.๒ หลักพุทธจริยธรรมชั้นกลางที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์	๖๓
๔.๓ หลักพุทธจริยธรรมชั้นสูงที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์	๖๕
๔.๔ วิเคราะห์เกณฑ์ตัดสินตามหลักพุทธจริยธรรม	๖๗
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๖๙
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๖๙
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๒
บรรณานุกรม	๗๓
ประวัติผู้วิจัย	๗๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาภาษาบาลี และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเรียงตามคัมภีร์ดังนี้

พระสุตตันตปิฎก			
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
สั.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรควรรค (ภาษาไทย)
สั.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ชันธวรรค (ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อฎฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฎฐกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ฉกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธัมมบท (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธัมมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)
---------	-------	---	-------------------------------

การใช้หมายเลขย่อ

การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี จะระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๔๐/๓๖๒. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรคปาลี เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๔๐ หน้าที่ ๓๖๒

การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย จะระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๖๐. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๕๐ หน้าที่ ๖๐

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นกรอบแห่งความประพฤติปฏิบัติมาช้านานรูปแบบของการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่จึงอยู่ในกรอบของศาสนา คนไทยก็ยึดถือตามอย่างบรรพบุรุษไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก ศาสนามีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยอย่างมาก เป็นพลังสำคัญอย่างยิ่ง มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง เป็นระบบความเชื่อและความศรัทธาอย่างหนึ่ง ดุจประทีปให้แสงสว่างในการดำเนินชีวิตของพวกเขา หลายยุคหลายสมัยที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ในการบริหารปกครองบ้านเมือง ดังเช่น พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอนมนุษย์ในฐานะเป็นเวไนยสัตว์อยู่ถึง ๔๕ พรรษา ในที่ต่างๆ ซึ่งถือเป็นหลักการและแนวทางสำคัญในการพัฒนามนุษย์โดยการขัดเกลา กายกรรม และ วจีกรรม เฉพาะอย่างยิ่งหลักพุทธจริยธรรมขั้นสูงสุดนั้น ใช้พัฒนาจิตใจขั้นสูงสุด ซึ่งถือเป็นสูงในของการพัฒนามนุษย์ เพราะทำให้ผู้ผ่านการพัฒนากลายเป็นพระอริยเจ้าผู้บรรลุลความสิ้นทุกข์ โดยปฏิบัติตามแบบอย่าง จามเทวีวงศ์เป็นวรรณกรรมประเภทตำนาน โดยลักษณะของตำนานจามเทวีวงศ์จะถูกจัดเป็นตำนานฝ่ายวัดและตำนานฝ่ายเมือง โดยที่จามเทวีวงศ์ได้บ่งบอกถึงเมืองทริภุชยะเป็นเมืองที่พระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์ไว้ปางเมื่อได้เสด็จจากกรุงพาราณสีมาประทับและบิณฑบาต ณ ทวาลพฤกษ์ ซึ่งอยู่ในระหว่างบ้านโกตคาม และบ้านโรหคาม โดยพุทธพยากรณ์ไว้ว่าในอนาคตจะมีพระราชาองค์หนึ่งทรงพระนามว่าพระเจ้าอาทิตย์ราชมาเป็นกษัตริย์ ณ เมืองนี้ จะมีพระบรมสารีริกธาตุผุดขึ้นต่อพระพักตร์พระมหากษัตริย์พระองค์นี้ ดังพระพุทธพจน์ตอนหนึ่งว่า^๑

ดูราเมวงศ์ทั้งหลายผู้จำเริญ ในกาลอนาคตภายหน้าประเทศที่นี้จักปรากฏมีเป็นพระมหากษัตริย์ มีพระเจ้าเอกราชทรงพระนามว่าอาทิตย์ราชจักได้เสวยราชย์ครองพระนครนี้ ก็พระเจ้าอาทิตย์ราชนั้นจักเป็นวงศ์ตระกูลของท่านทั้งหลาย ก็กาลใดเราพระตถาคตนิพพานแล้วเทียว พระสารีริกธาตุของเราจักบังเกิดขึ้นในสถานที่นี้ และพระราชนั้นจักบำรุงพระสารีริกธาตุนั้น”

^๑ นาฏวิภา ชลิตานนท์, ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๒๖.

ดังนั้นจึงพออนุมานได้ว่าจามเทวีวงศ์เป็นตำนานฝ่ายวัดตำนานหนึ่ง จามเทวีวงศ์ยังเป็นตำนานและพงศาวดารหนึ่งของดินแดนแถบนี้ ที่จัดเป็นตำนานเพราะเนื้อหาของเรื่องแสดงถึงกิจการอันมีแต่ปางหลัง^๒ ที่กล่าวถึงการสร้างเมืองทริภุญไชย และเขลางค์นคร ส่วนที่จัดเป็นพงศาวดารนั้น โดยเหตุที่เนื้อเรื่องกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของราชวงศ์และเหตุการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับชาติบ้านเมือง^๓ ในการครองเมืองทริภุญไชยของพระนางจามเทวี และพระเจ้ามหันตยศ จนถึงรัชสมัยของพระเจ้าอาทิจรราช ในการปกครองประเทศในอาณาจักรทริภุญไชย และเรื่องราวการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ ทั้งนี้ยังรวมถึงตำนานพระนางจามเทวีและการก่อตั้งชุมชนต่างๆ ในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงตอนล่างด้วย

พระโพธิ์รังสี พระภิกษุชาวล้านนา ผู้แต่งสิทธิคนิทานเป็นผู้รจนานันได้กล่าวถึงจามเทวีวงศ์ผู้แต่งได้แต่งราวปี พ.ศ. ๑๙๕๐-๒,๐๐๐ เนื้อเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เริ่มตั้งแต่ พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนล้านนา การสร้างเมืองทริภุญไชย ประวัติพระนางจามเทวีราชธิดาแห่ง กษัตริย์เมืองลพบุรี ซึ่งถูกส่งมาปกครองเมืองทริภุญไชย ประวัติผู้ครองนครหลายพระองค์และจบลงด้วย การกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยของพระเจ้าอาทิจรราช ประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในล้านนา ทำให้ทราบความเป็นมาของ พัฒนาการทางพระพุทธศาสนาจากสมัยทริภุญไชย สู่ยุคพุทธศาสนาแบบลังกาเก่าในสมัยของพญาเกือนา และต่อมา ได้เข้าสู่ยุคพระพุทธศาสนาลังกาใหม่ พระสงฆ์ในล้านนาได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนา ในประเทศศรีลังกา จึงทำให้พระสงฆ์ในล้านนามีความรู้ ความชำนาญ ในภาษาบาลี อีกทั้งในสมัย ของพระเจ้าติโลกราชได้มีการสังคายนาครั้งที่ ๘ ที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง) โดยเฉพาะหลักฐานจากงานวรรณกรรมของพระนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในล้านนา กลายมาเป็นหลักฐานที่สำคัญที่ทำให้พวกเราชาวพุทธได้รับทราบข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง กับสังคม ศาสนา วัฒนธรรม วิถีชีวิต การเมืองการปกครอง ของผู้คนในล้านนาในแต่ละยุคได้เป็นอย่างดี^๔

วรรณกรรมเรื่องจามเทวีวงศ์เริ่มแพร่หลายมากขึ้นโดยคณะกรรมการหอสมุดวชิรญาณที่พระนครได้ให้พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพรว ตาละลักษณ์) แปลจากปริเฉทที่ ๑ ถึงปริเฉทที่ ๙ และพระญาณวิจิตร (สิทธิ์ โรจนานนท์) แปลปริเฉทที่ ๑๐ ถึงปริเฉทที่ ๑๕ ตันฉบับภาษาบาลีปรากฏว่าทุกหนทุกแห่งขาดผูก ๒ ผู้แปล จึงได้นำบาลีและคำแปลในชินกาลมาลีปกรณ์มาแทรกไว้เพื่อความ

^๒ ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๓๔๙.

^๓ ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, หน้า ๖๓๔.

^๔ เทพประวิณ จันทร์แรง, “ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในล้านนา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต, ๒๕๕๙, หน้า ๑๙

ต่อเนื่องกัน^๕ จามเทวีวงศ์ให้คุณค่าในด้านต่างๆ มากมาย เช่น ในด้านประวัติศาสตร์ ให้ทราบถึงความ เป็นมาในการสร้างเมืองหรือภูมิลักษณ์ เมืองเขลางค์ และชุมชนบ้านเมืองอื่นๆ ในยุคสมัยนั้น ด้านสังคม ทำให้ทราบความเป็นอยู่ของกลุ่มคนสมัยนั้นว่าอยู่เป็นชุมชน เป็นหลักแหล่ง ด้านวัฒนธรรม ทำให้ ทราบคุณลักษณะอันดีงามหลายประการ เช่น การแสดงความเคารพ กราบไหว้ ส่วนประเพณีในสมัย นั้นก็มีการรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ประเพณีลอยกระทง ในด้านพระศาสนา ทำให้ทราบว่าพระนางจามเทวี ได้รับเอาพุทธศาสนาฝ่ายหินยานหรือเถรวาทจากกรุงละโว้เข้ามาเผยแพร่และประดิษฐานในล้านนา ไทย ประชาชนในสมัยพระนางต่างประพฤติปฏิบัติสร้างคุณงามความดีมีจิตศรัทธาประสาธะ มีการ สร้างวัดมากมาย นับว่าเป็นสมัยที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก โดยปฏิบัติตามแบบพระ นางจามเทวีวงศ์ ส่วนในด้านคติความเชื่อ ประชาชนสมัยนั้นแม้จะยอมรับนับถือศาสนาพุทธแล้วแต่ก็ ยังเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ ภูตผีปีศาจ และเทวดาไปด้วยพร้อมๆ กัน

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษา วิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ โดยเฉพาะการนำหลักคำสอน ทางพระพุทธศาสนา มาปกครองบ้านเมือง ตลอดจนจนถึงบทบาทการส่งเสริมและน่านุบำรุงพุทธศาสนา ด้วยประการเหล่านี้ยังเป็นแรงจูงใจที่ศึกษาซึ่งจะเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาและ พุทธศาสนิกชนและยังเป็นประโยชน์ในวงวิชาการด้านพระพุทธศาสนาสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ ?
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ?
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ ?

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ต้องการทราบถึงประวัติและความเป็นมาของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์
- ๑.๓.๒ ต้องการทราบถึงหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์
- ๑.๓.๓ ทราบและวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ได้

^๕ ศรี แนวณรงค์, “ศึกษาวิเคราะห์จามเทวีวงศ์ฉบับจังหวัดแพร่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔.

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) โดยมีขอบเขตการศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์เนื้อหา ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานการวิจัยเล่มนี้ ทำการศึกษาวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ อันเป็นผลงานการรจนาพระโศภิตรังสีเถระ ผู้เป็นปราชญ์ล้านนา นำหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ นำมาวิเคราะห์ออกมาตามประเด็นที่ได้

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

งานวิจัยเล่มนี้จะศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์จามเทวีวงศ์ ฉบับแปล โดยพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์), พระญาณวิจิตร (สิทธิ โสจนาอนนท์) เป็นหลัก รวมถึงหนังสือ เอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์จามเทวีวงศ์

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ **หลักพุทธจริยธรรม** หมายถึง หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นจริยธรรม คุณธรรม การดำเนินชีวิต อันมี ศีล เป็นเบื้องต้น กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นกลางและมีอริยมรรค เป็นเบื้องปลาย ซึ่งเป็นหลักดำเนินชีวิตและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองตามแนวทางพระพุทธศาสนา

๑.๕.๒ **จามเทวีวงศ์** หมายถึง คัมภีร์ภาษาบาลีทางพระพุทธศาสนา รจนาโดยพระโศภิตรังสี พระภิกษุชาวล้านนา ในรัชสมัยพระเจ้าวิไชยดิสมหาราช เป็นวรรณกรรมประเภทตำนานบอกเล่าเรื่องราวของจังหวัดลำพูนและจังหวัดลำปางบางส่วน

๑.๕.๓ **พระนางจามเทวี** หมายถึง สตรีซึ่งปรากฏพระนามในตำนานจามเทวีวงศ์, ชินกาลมาลีปกรณ์, ตำนานมูลศาสนา ซึ่งระบุว่าทรงเป็นปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรหริภุญชัยอันเป็นอาณาจักรโบราณ ในภาคเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน

๑.๕.๔ **พงศาวดาร** หมายถึง การบันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง โดยลำดับเหตุการณ์ก่อนหลัง

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสาร

๑) พระธรรมปิฎก^๖ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ” ว่าพระพุทธศาสนาที่คนไทยเราเกี่ยวข้อง มี ๒ ด้าน ด้านแรก คือ พระธรรมวินัย หมายถึง หลักการเดิมแท้ ๆ ล้วนๆ ของพระพุทธศาสนาซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ด้านที่สอง คือ วัฒนธรรม หมายถึง พระพุทธศาสนาอย่างที่คนไทยรู้จักและประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจนซึมแทรกเข้าไปในชีวิตจิตใจกลายเป็นส่วนหนึ่งแห่งลักษณะนิสัยและความเป็นอยู่ซึ่งปรากฏออกมาทางวิถีชีวิตของหมู่ชน

๒) ลมูล จันทน์หอม^๗ ได้ให้ความหมาย วรรณกรรมล้านนา ว่าหมายถึง ผลงานทางภาษาทั้งที่เป็นมุขปาฐะ (ปากเปล่า) และลายลักษณ์อักษรของชาวล้านนาที่ได้ช่วยกันผลิต สืบทอด ยึดถือ และเป็นแนวทางการปฏิบัติในสังคม จนกลายเป็นค่านิยมที่ยอมรับกันว่า มีส่วนช่วยหล่อหลอมบุคคลในสังคมล้านนาให้ปรากฏเป็นเอกลักษณ์เฉพาะทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตโดยส่วนรวมของชาวล้านนา ลักษณะของวรรณกรรมล้านนานั้นมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นหลัก แต่ยิ่งไปกว่านั้นมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของคนล้านนาอย่างแยกไม่ออก ซึ่งถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สามารถชี้ให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองที่ควบคู่กันไประหว่างแผ่นดินล้านนาและพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ นอกจากจะเป็นเพราะปราชญ์ล้านนามีความเชี่ยวชาญในด้านภาษาศาสตร์แล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาของกษัตริย์และไพร่ฟ้าประชาชนชาวล้านนาทั้งหลายที่มีต่อพระพุทธศาสนาตลอดชั่วระยะเวลาอันยาวนาน

๓) ราชบัณฑิตยสถาน^๘ ได้กล่าวใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา คำว่า วรรณกรรม ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่นำหนังสือ หรือสิ่งพิมพ์ที่ทำหน้าที่บันทึกสิ่งต่างๆ ลงไปเท่านั้น ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของ วรรณกรรม ว่าหมายถึง งานหนังสือ, งานประพันธ์, บทประพันธ์ทุกชนิดทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง เช่น วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ วรรณกรรมของเสฐียรโกเศศ วรรณกรรมฝรั่งเศส วรรณกรรมประเภทสื่อสารมวลชน, งานนิพนธ์ที่สร้างขึ้นทุกชนิด เช่น หนังสือ จุลสาร สิ่งเขียน สิ่งพิมพ์ ปาฐกถา เทศนา คำปราศรัย สุนทรพจน์ และหมายรวมถึงโปรแกรมคอมพิวเตอร์ด้วย

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙).

^๗ ลมูล จันทน์หอม, วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๘).

^๘ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖).

๔) พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น)^๙ ได้สรุปลักษณะสำคัญในการแต่งวรรณกรรม พระพุทธศาสนาในล้านนา หรือที่ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า “คัมภีร์ธรรม” นั้น ว่ามีลักษณะดังนี้

๑) ภาษาที่ใช้ในการบันทึก/จาร ส่วนใหญ่จะเป็นภาษาบาลีและภาษาล้านนา ซึ่งเขียนด้วยอักษรไทยยวน หรือ “อักษรธรรมล้านนา/ตัวเมือง” อักษรสุโขทัยหรืออักษรฝักขาม และอักษรขอมไทย หรืออักษรไทยนิเทศ โดยมีการเก็บรักษาไว้ ๔ ระดับ คือ ระดับคัมภีร์ที่มีการใช้ไม้และผ้าห่อรักษาไว้ ระดับตู้พระธรรมที่มีการเก็บอย่างมิดชิด ระดับหอไตรที่มีการรักษาเพื่อกันปลวก กันแมลงต่างๆ และระดับประเพณี คือ “ประเพณีตานธรรม” และ “ประเพณีตานธรรม/ถวายเป็นธรรม” ซึ่งแสดงให้เห็นภูมิปัญญาในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม

๒) ลักษณะการแต่ง วรรณกรรม/คัมภีร์พระพุทธศาสนาในล้านนา มีธรรมเนียมในการแต่งคล้ายคลึงกับการแต่งวรรณกรรมทั่วไป คือ เริ่มต้นที่บทไหว้ครู บทชมความรุ่งเรืองของบ้านเมือง และศาสนา บทสาระสำคัญหรือหลักธรรมที่ต้องการนำเสนอ และบทอวสานที่แสดงถึงแรงบันดาลใจของผู้แต่งที่แสดงความปรารถนาเพื่อความสงบสุขของบ้านเมืองและระยะเวลาในการแต่งวรรณกรรม โดยมีการแต่ง ๔ ลักษณะ ดังนี้

ก. แต่งด้วยภาษาบาลี เช่น มังคลัตถทีปนี ชินกาลมาลีปกรณ์ จามเทวีวงศ์ รัตนพิมพวงศ์ สิหิงคินิทาน เป็นต้น

ข. แต่งแบบ “นิสสัย” หรือการแปลยกศัพท์ คือ การแต่งแบบยกศัพท์ภาษาบาลีมาตั้งคำหนึ่งแล้วแปลเป็นภาษาล้านนาสลับกันไปจนจบใจความ เช่น “ปัญญาสชาดก” ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ค. แต่งแบบสำนวนเทศน์โดยใช้ฉันทลักษณ์ประเภทร่ายยาว โดยการยกคาถาภาษาบาลีมาตั้งแล้วใช้อธิบายด้วยภาษาล้านนาต่อ โดยแบ่งเป็นวรรคละ ๗ – ๑๓ คำ คำสุดท้ายของวรรคจะส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๓ – ๗ ของวรรคถัดไป เช่น คัมภีร์เวสสันดรชาดก หรือคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในสมัยหลังๆ

ง. แต่งแบบร้อยแก้ว การแต่งชาดกแบบนี้จะคล้ายกับการแต่งแบบสำนวนเทศน์ เพียงแต่ภาษาล้านนาที่บรรยายในการดำเนินเรื่องไม่จำเป็นต้องส่งสัมผัสเท่านั้น ซึ่งชาดกนอกนิบาตในล้านนาส่วนใหญ่มักจะแต่งในลักษณะเช่นนี้

๕) ประยงค์ แสนปุราณ^{๑๐} ได้กล่าวในบทความเรื่องจริยธรรมในพระพุทธศาสนา – คະລຳ ในสังคมและวัฒนธรรมไทยอีสาน” หลักจริยธรรมของพระพุทธศาสนาดังกล่าว โดยสรุปมาแล้วข้างต้น

^๙ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น), วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๑๐} ประยงค์ แสนปุราณ, “จริยธรรมในพระพุทธศาสนา – คະລຳ ในสังคมและวัฒนธรรมไทยอีสาน”, มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ ๓๓ , ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๙).

นั้นมรรคมืองค์ ๘ จัดเป็นจริยธรรมชั้นสูง เพราะเป็นจริยธรรมที่สามารถทำลายกิเลสตัณหาให้หายโดยเด็ดขาดไปจากจิตใจของผู้ปฏิบัติได้ ส่วนจริยธรรมชั้นพื้นฐานและจริยธรรมชั้นกลางไม่สามารถทำลายกิเลสตัณหาชั้น ๆ ได้เลย เป็นเพียงจริยธรรมที่ช่วยขัดเกลากาย วาจา ให้มีความเหมาะสมที่จะขัดเกล้าในระดับสูงได้ดีเท่านั้น สำหรับจริยธรรมที่จะทำลายกิเลสตัณหาให้ได้จริงๆ หรือถอนรากถอนโคนกิเลสตัณหาออกจากจิตใจคนได้ ก็คือ มรรคมืองค์ ๘ นี้เอง ศาสนาอื่น ๆ ไม่ได้สอนเรื่องมรรคมืองค์ ๘ ศาสนานั้นๆ จึงไม่มีพระอรหันต์ ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ตรัสตอบปัญหาของสุภทัตทปริพาชกก่อนจะปรินิพพานความตอนหนึ่งว่า “ลัทธิใดสอนเรื่องมรรคมืองค์ ๘ ลัทธินั้นจึงจะมีพระอรหันต์ ส่วนลัทธิใดไม่สอนเรื่องมรรคมืองค์ ๘ ลัทธินั้นก็ว่างเปล่าจากอรหันต์” เพราะเหตุนี้มรรคมืองค์ ๘ คือจริยธรรมชั้นสูงที่ทำลายกิเลสตัณหา ทำบุญคนให้เป็นพระอรหันต์ได้มีในพระพุทธศาสนาศาสนาเดียวเท่านั้น นอกจากนี้ไม่มีศาสนาใดในโลกสอนเรื่องมรรคมืองค์ ๘ เลย พระอรหันต์ที่เกิดขึ้นมาในโลกนี้จึงมีอยู่เฉพาะ ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ศาสนาอื่น ๆ จะเน้นสอนให้จงรักภักดีต่อพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของศาสนาดตนเองห้ามสงสัยหลักคำสอน ห้ามสงสัยในตัวพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ หน้าทีของศาสนิก คือ ศรัทธาจงรักภักดีด้วยสุดจิตสุดใจและสุดความคิดโดยไม่มีข้อแม้

๖) คณะกรรมการวัดสูงเม่น^{๑๑} ได้เรียบเรียงหนังสือ “คัมภีร์ใบลานกับงานประเพณีตากธรรม” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานของครูบาภิญจนธรรมาวาสิมหาเถร นักปราชญ์แห่งล้านนารูปหนึ่งที่มีผลงานทางด้านสังฆม ชีต เขียน อักษรธรรมคัมภีร์ใบลานไปทั่วทั้งล้านนาและล้านช้าง หนังสือคัมภีร์ใบลานกับงานประเพณีตากธรรมเล่มนี้ กล่าวถึงประวัติวัดสูงเม่น ว่าเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งในภาคเหนือ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยอาณาจักรล้านนารุ่งเรือง โดยลักษณะพระพักตร์และการก่อสร้างองค์พระประธานของอุโบสถวัดสูงเม่นมีความคล้ายคลึงกับองค์พระประธานของวัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว เป็นอย่างมาก และในปี พ.ศ. ๒๓๗๙ ครูบาภิญจนธรรมาวาสิมหาเถรแห่งวัดสูงเม่นได้ไปรวบรวมคัมภีร์ธรรมที่วัดแห่งนี้แล้วนำมาบูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมที่วัดสูงเม่นในภายหลัง ในส่วนของประวัติและผลงานครูบาภิญจนธรรมาวาสิมหาเถร สรุปได้ว่าท่านมีชีวิตอยู่ในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น และเป็นผู้คัดลอกคัมภีร์ธรรมเก่าให้อยู่ในสภาพที่ดีตลอดจนสามารถรจนาขึ้นมาใหม่อีกจำนวนหนึ่ง จนได้สร้างมณฑปและหอไตรวัดสูงเม่นเพื่อประดิษฐานคัมภีร์ธรรม ทำให้วัดสูงเม่นกลายเป็นวัดที่เก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมภาษาล้านนาไว้มากที่สุดในประเทศไทย ที่สำคัญมีประเพณีตากธรรม ซึ่งมรดกการรักษาคัมภีร์ธรรมของครูบามหาเถรที่ท่านได้ใช้วิธีการเชิงประเพณีที่คล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของชาวล้านนาทั่วไป คือเชื่อว่า การฟังธรรมและสร้างคัมภีร์ธรรมถวายวัดเป็นกุศลที่ยิ่งใหญ่ มีอานิสงส์มาก เป็นผลให้พุทธศาสนิกชนชาวล้านนาและชาวสูงเม่น มีความเชื่อและพร้อมใจกันสร้างคัมภีร์ธรรมถวายให้กับวัด และมีการจัดเก็บ

^{๑๑} วัดสูงเม่น, คัมภีร์ใบลานกับงานประเพณีตากธรรม, (แพร่: หจก.โรงพิมพ์ธุรกิจแพร่, ๒๕๕๒).

รักษาโดยใช้ประเพณีตากธรรม ซึ่งถือว่าเป็นกุศโลบายสำคัญที่ต้องการน้อมนำผู้คนให้เข้าถึงหลักธรรม คำสอน นอกจากนั้น พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ ได้ศึกษาตามรอยเส้นทางครูบามหาเถร โดยนำคณะ เจ้าอาวาส พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ คณะกรรมการวัดสูงเม่น และบรรดาญาติธรรมเดินทางไปยังหลวง พระบาง ประเทศลาว เพื่อแสวงหาประวัติครูบาศรีวิชัยและความเป็นมาของการตากธรรม ได้พบหลักฐานต่างๆ ที่ท่านได้สร้างไว้มากมาย อาทิ องค์พระประธาน พระพุทธรูป ศิลากาจิกร อักษร ล้านนา ฯลฯ และได้พบข้อมูลขั้นตอนของการตากธรรมที่วัดสบลิกขา ในปีเดียวกันได้มีการศึกษาตาม รอยครั้งที่สอง หลังจากนั้นจึงได้สืบทอดงานประเพณีตากธรรมที่วัดสูงเม่นขึ้น เพื่อเป็นการบูรณะ รักษา คัมภีร์ใบลาน ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้สืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

๗) ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ และอุดม รุ่งเรืองศรี^{๑๒} ได้ศึกษาและรวบรวมวรรณกรรม ล้านนาไว้ในหนังสือชื่อ “วรรณกรรมลายลักษณ์ล้านนา” สรุปได้ว่า นับตั้งแต่ยุคก่อนและหลังจากการ สังกายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ณ วัดเจ็ดยอดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ ในสมัยของพระเจ้าติโลกราช ความเจริญทางพระพุทธศาสนาและการสังคายนาพระไตรปิฎก ที่ก่อให้เกิดวรรณกรรมทาง พระพุทธศาสนาที่แต่งโดยพระเถระและบุคคลชาวล้านนาอย่างมากมาย นอกเหนือจากวรรณกรรม ภาษาบาลี ที่เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาที่พระเถระชาวล้านนาได้รจนาดังกล่าวมาแล้ว นั้น ยังได้มีผลงานวรรณกรรมประเภทชาดกอีกมากมาย โดยเฉพาะเวสสันดรชาดกนั้นที่พบแล้วมี มากกว่า ๒๐๐ สำนวน ส่วนชาดกนอกนิบาตเรื่องอื่นๆ ที่ภิกษุและฆราวาสชาวล้านนาได้รจนาไว้ที่พบ แล้วมีมากกว่า ๒,๐๐๐ เรื่อง เช่น เรื่อง พรหมจักร คันธนะ สังขวัฒน์นะ ศรีวิชัยนันทหงส์ รัตนแสงพ้อ ช้างโพลง โคลงปทุมสังกา มหาชาติล้านนา ธรรมดาสอนโลก เจ้าสุวัตรนางบัวคำ ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่และเชียงตุง เป็นต้น

๘) ไสว มาลาทอง^{๑๓} ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ในหนังสือ “คู่มือการศึกษา จริยธรรม” ว่า จริยธรรมมาจากคำ ๒ คำ คือ จริย+ธรรม แปลตามศัพท์ คือ จริยะ แปลว่า ความ ประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ ธรรม แปลว่า คุณความดี คำสั่งสอนในทางศาสนา หลักปฏิบัติในทาง ศาสนา ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้อง กฎเกณฑ์ เมื่อนำเอาคำ จริยะมาต่อกับคำว่าธรรม แปลว่า กฎเกณฑ์แห่งความประพฤติ หรือหลักความจริงที่เป็นแนวทางแห่งความประพฤติ

^{๑๒} ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ และ อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมลายลักษณ์ล้านนา, เอกสารประกอบ นิทรรศการวรรณกรรมล้านนา, (คณะมนุษยศาสตร์: มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๒๗), (อัดสำเนา).

^{๑๓} ไสว มาลาทอง, คู่มือการศึกษาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๒).

๑.๖.๒ วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

๑) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม)^{๑๔} เสนองงานวิจัย เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท ยมกวรรค - ชราวรรค ๑๕๖ พระคาถา เล่ม ๑” ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท ตามหลักฉันท์ลักษณะ วิเคราะห์สำนวนตามหลักอุปการะและนยะ วิเคราะห์ตามหลักไวยากรณ์บาลี และวิเคราะห์ตามหลักอรรถการ

๒) วุฒินันท์ กันทะเตียน^{๑๕} ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชনীติ” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจวิเคราะห์เนื้อหาในคัมภีร์ราชনীติที่สัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นในด้านการปกครอง การบริหารประเทศปฏิสัมพันธ์ระหว่างคำสอนของพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ในคัมภีร์ราชনীติในด้านการปกครอง การบริหารประเทศและการประยุกต์คำสอนในคัมภีร์ราชনীติสำหรับนักปกครองนักบริหาร ผลการวิจัยพบว่าเนื้อหาคำสอนในคัมภีร์ราชনীติมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นในด้านการปกครอง การบริหารประเทศ ๒ ด้าน คือ ด้านหลักการเป็นกษัตริย์ที่ดี และด้านหลักการปกครองของกษัตริย์โดยมีเนื้อหาบางส่วนที่สัมพันธ์กับพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และ คัมภีร์ปกรณ์วิเสส มีเนื้อหาบางส่วนสัมพันธ์กับคัมภีร์อรรถศาสตร์ มานวธรรมศาสตร์ คัมภีร์ชุนีนิติคดี และวรรณกรรมอื่นซึ่งมีเนื้อหาในลักษณะเดียวกัน สำหรับคำสอนในด้านหลักการเป็นกษัตริย์ และหลักการปกครองในภาวะปกติมีปฏิสัมพันธ์กันในทางสนับสนุนกัน แต่ในภาวะสงครามพบว่ากษัตริย์ทรงใช้อุบายวิธีในการทำลายข้าศึก ใช้คำสอนในลักษณะผูกเวรกัน ซึ่งเป็นการขัดแย้งกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ไม่สนับสนุนการผูกเวรกัน พบว่าเป็นการปฏิบัติพระราชานุกิจที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนของพราหมณ์ คำสอนในคัมภีร์ราชনীติมีอิทธิพลต่อแนวคิดการปกครองของไทยสมัยโบราณตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ มีการแปลตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ส่วนวัตถุประสงค์ด้านการประยุกต์คำสอนในคัมภีร์ราชনীติสำหรับนักปกครองนักบริหาร ผลการวิจัยพบว่า กษัตริย์ใช้หลักธรรมเช่น ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุธรรม การมีความรู้ความสามารถมาเป็นหลักปฏิบัติในภาวะสงครามก็อาจนำหลักธรรมในคัมภีร์มาประยุกต์เป็นหลักการบริหารความเปลี่ยนแปลงหรือภาวะวิกฤตได้ โดยใช้ปัญญาแทนการทำสงคราม ผู้วิจัยเห็นว่าวิถีเอาชนะกันด้วยสงครามนั้นมนุษย์ในปัจจุบันไม่ควรนำมาใช้อีกต่อไป

^{๑๔} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท ยมกวรรค-ชราวรรค ๑๕๖ พระคาถาเล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕).

^{๑๕} วุฒินันท์ กันทะเตียน, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชনীติ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

๓) พระมหาสุทิตย์ อาภากร^{๑๖} ได้สรุปไว้ในดัชนีพนธ์เรื่อง “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา” ว่าดินแดนล้านนามีความเป็นมาที่ยาวนาน เริ่มตั้งแต่อาณาจักรโยนกแถบลุ่มแม่น้ำกก จังหวัดเชียงราย และอาณาจักรหริภุญไชยหรือเมืองเชียงใหม่ มาปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนในสมัยหริภุญไชย (พ.ศ. ๑๒๐๔) และเจริญสูงสุดในสมัยราชวงศ์มังรายที่เมืองพุกเร็นครพิงค์เชียงใหม่เป็นราชธานี (พ.ศ. ๑๘๓๙ – ๒๐๐๑) ความเจริญของล้านนานั้นมีความเป็นมาควบคู่กับพระพุทธศาสนาซึ่งก่อให้เกิดการรจนาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่สำคัญ เช่น มังคลัตถทีปนีจักรวาลทีปนี ที่รจนารขึ้นโดยพระสิริมังคลาจารย์ ชินกาลมาลีปกรณ์ และ วชิรสารัตถสังคหะ ที่รจนาโดยพระรัตนปัญญาเถระ รวมถึงวรรณกรรมของพระเถระรูปอื่นๆ ในล้านนา ที่ถือว่าเป็นวรรณกรรมชั้นครูที่มีความไพเราะและชั้นเชิงในการแต่งที่ให้อรรถรสและความรู้ในศาสตร์ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งได้เป็นแบบอย่างของการรจนาวรรณกรรมหรือคัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนาล้านนาในยุคต่อมา และแต่ละเรื่องล้วนมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ศาสนา และวัฒนธรรมที่ทำให้ทราบถึงความเป็นมาและบริบททางสังคมในล้านนาได้เป็นอย่างดี ในบรรดาวรรณกรรมเหล่านั้นวรรณกรรมที่มีความสำคัญอีกประเภทหนึ่งคือ วรรณกรรมเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา ด้วยเหตุที่คัมภีร์ธรรมทั้งสองประเภทได้มีส่วนสำคัญในฐานะที่เป็นฐานความเชื่อของการรจนาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาเป็นรากฐานที่สำคัญของการส่งเสริมวัฒนธรรมจารีตประเพณีและที่สำคัญเป็นแนวคิดความเชื่อและวิถีการปฏิบัติขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนาของชาวล้านนา ซึ่งปรากฏเป็นองค์ความรู้ในด้านต่างๆ คือ ๑) องค์ความรู้ที่แสดงถึงความเป็นมาแนวคิดและหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ๒) องค์ความรู้ที่มีผลต่อการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมจารีตประเพณีและค่านิยมทางสังคมของชาวล้านนา และ ๓) องค์ความรู้ที่สร้างกระบวนการผสมผสานความรู้ในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน ซึ่งองค์ความรู้เหล่านั้นมีความเชื่อมโยงกับหลักคิดและวิถีการปฏิบัติที่นำไปสู่การสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมวัฒนธรรมจารีตประเพณี โดยมีอิทธิพลต่อแนวความคิดความเชื่อการเมืองการปกครองจารีตประเพณีในแผ่นดินล้านนารวมทั้งการสร้างวรรณกรรมในสังคมไทยและที่สำคัญยิ่งคือเพื่อความยั่งยืนของพระสัทธรรม ส่วนบริบททางสังคมวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนานั้นพบว่า ๑) การให้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ชนชั้นผู้ปกครอง ๒) การเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากที่ต่างๆ ๓) ความแตกฉานในพระไตรปิฎกและอรรถกถาของพระเถระ และ ๔) ความเชื่อในเรื่องของ

^{๑๖} พระมหาสุทิตย์ อาภากร, “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

อานิสส์การสร้างธรรม/เขียนธรรมถวายวัดมีความสัมพันธ์กับการสร้างสรรค์วรรณกรรมในล้านนาซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อความคิดความเชื่อและหลักศีลธรรมของคนในสังคมปัจจุบัน

๔) พระมหามานะ มุนิวโส (กลมกลาง)^{๑๓๗} เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “ปัญญาสชาดก เรื่องที่ ๑ - ๗ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์” กล่าวถึง ปัญญาสชาดกว่าเป็นชาดกนอกนิบาตที่เป็นฉบับตัวเขียนโบราณ ภาษาบาลี อักษรขอม ที่จารต่อกันมาในประเทศไทย ยังไม่มีใครปริวรรตตรวจสอบชำระเป็นภาษาบาลี อักษรไทย มีแต่ฉบับแปลไทยของหอสมุดแห่งชาติซึ่งเป็นฉบับหลักในการศึกษา และมีวรรณคดีไทยนำชาดกบางเรื่องมาดัดแปลงนำเสนอจนเป็นที่นิยมชมชอบและซึมซาบในจิตใจคนไทยเป็นอย่างยิ่ง ผลการวิจัยพบว่า ปัญญาสชาดกไม่มีประวัติความเป็นมาชัดเจนแน่นอนแต่ยอมรับกันว่าแต่งประมาณปี พ.ศ.๒๐๐๐ ผู้แต่งได้ดัดแปลงนิทาน คติความเชื่อที่มีอยู่ในท้องถิ่นผสมกับอรรถกถาชาดก หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ถ่ายทอดโดยภาษาบาลี ทำให้เกิดความเชื่อถือมากยิ่งขึ้น การเรียบเรียงผูกประโยคได้ไม่ตึงนัก ประกอบกับการจารต่อกันมามีข้อผิดพลาดมาก แม้จะมีปรากฏอยู่หลายฉบับ แต่เป็นภาษาบาลี ฉบับตัวเขียน อักษรขอม ซึ่งยากต่อการศึกษาของผู้สนใจ ส่วนใหญ่มุ่งศึกษาฉบับแปลไทยเท่านั้น

๕) สุเทพ พรหมเลิศ^{๑๓๘} ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์” จากการศึกษาพบว่า คัมภีร์มหาวงศ์ได้รวบรวมเนื้อเรื่องมาจากคัมภีร์พุทธศาสนา ตำนาน และเรื่องเล่าสืบกันมา เช่น คัมภีร์ทีปวงศ์ คัมภีร์มหาวงศ์เดิม และพงศาวดารลังกา เป็นต้น มีลักษณะคำประพันธ์เป็นแบบปักษะ คือร้อยกรอง โดยมีคาถาประเภทปฐญาวัตรมากที่สุด มีรูปแบบในการแต่งโดยใช้คาถาจำนวน ๑๙ ชนิด คือ ปฐญาวัตร วสันตติลก สัทธรา อินทรวิเชียร อุเปนทรวิเชียร อินทรวงศ์ วังส์ฐฐะ โอปัจฉันทสกะ อุปชาติ (กิตติ มาลา อัททา ภัททา รามา อิทธิ และพุทธิ) มาลินี โตฎฐะ มันทกกันต้ามัตตมยุระ ปัทสสิณี รุจิรา เวสสเทวี สัททูลวิกกีฬิตะ โทธกะ อปรวัตตะ ลักษณะทางไวยากรณ์พบว่าตอนต้นที่แต่งโดยพระมหานามมีลักษณะการใช้ไวยากรณ์บาลีแบบเคร่งครัด แต่เนื้อหาส่วนที่แต่งเติมในภายหลังโดยเฉพาะสมัยพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ อาจได้รับอิทธิพลจากไวยากรณ์สันสกฤตบ้าง คัมภีร์มหาวงศ์ประกอบด้วยอสังการทั้งสัททาลังการและอรรถาลังการ ตามที่มีความนิยมในยุคสมัยสอดคล้องกับคัมภีร์สุโพธาลังการที่แต่งขึ้นในยุคสมัยใกล้เคียงกัน และมีการใช้และการบัญญัติศัพท์ใหม่ที่เกี่ยวกับชื่อของบุคคลและสถานที่เป็นภาษาบาลีโดยเลียนเสียงเดิมบ้าง ใช้ศัพท์บาลีที่สร้างขึ้นโดยแปลจากความหมายของคำเดิมบ้าง ศัพท์บาลีผสมกับคำในภาษาอื่นและเขียนรูปภาษาบาลีบ้าง

^{๑๓๗} พระมหามานะ มุนิวโส (กลมกลาง), “ปัญญาสชาดก เรื่องที่ ๑-๗ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บาลี), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๑๓๘} สุเทพ พรหมเลิศ, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

คัมภีร์มหาวงศ์เป็นคัมภีร์ที่ให้คุณค่าทั้งทางด้านวรรณคดี ด้านสังคม ด้านประวัติศาสตร์ ด้านการเมือง การปกครอง ตลอดจนประเพณีศิลปวิทยา และมีอิทธิพลต่อคัมภีร์วรรณคดีบาลีที่แต่งในประเทศไทย หลายคัมภีร์ ได้แก่ คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ จักกภาพทีปนี มังคลัตถทีปนี สังคีตยวงค์ ปฐมสมโพธิ โดยเนื้อหาที่มีอิทธิพลมากที่สุด คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลังกาทวีป ส่วนอิทธิพลที่มีต่อ ประเพณีไทย ได้แก่ ประเพณีวันวิสาขบูชาและวันอาสาฬหบูชา ประเพณีการสวดมนต์พระปริตรและ การสวดพระอภิธรรม ประเพณีการบูชาพระสถูปเจดีย์ ประเพณีการบูชารอยพระพุทธบาท ส่วน อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงศ์ต่อวัฒนธรรมไทยพบว่า ด้านสถาปัตยกรรม คัมภีร์นี้มีอิทธิพลต่อการสร้าง วัดหลายแห่ง เช่น วัดโพธารามหรือวัดเจ็ดยอด วัดช้างล้อม วัดมเหยงค์ วัดมหาธาตุ ด้าน ประติมากรรมไทย ได้รับอิทธิพลเรื่องการสร้างพระพุทธรูปโดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๒๐ และด้านจิตรกรรมไทยได้รับอิทธิพลเรื่องจิตรกรรมเกี่ยวกับพุทธประวัติ โดยเฉพาะการวาง องค์ประกอบของจิตรกรรมฝาผนัง

๖) **สุนทรีย โขติติโลก**^{๑๔} ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โลกที่ปกสารและจักกภาพ ทีปนี” โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โลกที่ปกสารและจักกภาพทีปนีในด้านโลกศาสตร์ หลักธรรม และทัศนคติของผู้แต่ง ตลอดจนศึกษาทฤษฎีนำเสนอที่สามารถทำให้เข้าถึงวัตถุประสงค์ของผู้แต่งในการเผยแผ่ความรู้เกี่ยวโลกศาสตร์ตามคติทางพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า โลก ศาสตร์ในคัมภีร์โลกที่ปกสารและจักกภาพทีปนี ประกอบไปด้วยโอกาสโลก สังขารโลก และสัตว์โลก โอกาสโลกคือ เปลือกโลกส่วนที่เป็นน้ำ เปลือกโลกส่วนที่เป็นแผ่นดิน และชั้นบรรยากาศ ส่วนสังขาร โลก คือ ส่วนของโลกที่สามารถพินาศได้ด้วยไฟ ด้วยน้ำ และด้วยลม ส่วนสัตว์โลก เป็นส่วนที่กล่าวถึง สิ่งที่อยู่ในโลก อันประกอบด้วย ทุกคติภูมิ มนุษย์ภูมิ ซึ่งรวมถึงการกำเนิดโลก และสุคติภูมิ

ในด้านหลักธรรม พบว่า มีหลักธรรมในระดับโลกียธรรม ซึ่งผู้แต่งคัมภีร์โลกที่ปกสารและ จักกภาพทีปนีมีจุดมุ่งหมายที่จะแสดงหลักธรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ หลักธรรมสำหรับเป็น แนวทางในการดำเนินชีวิต และหลักธรรมสำหรับผู้ปกครองเพื่อมุ่งให้ผู้ปกครองสืบทอด พระพุทธศาสนา ส่วนด้านทัศนคติของผู้แต่งมีทัศนคติที่สอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือ การแสดงเรื่องของความทุกข์และการดับทุกข์

ในกลวิธีนำเสนอ พบว่า ผู้แต่งใช้กลวิธีนำเสนอ ๒ ด้าน คือ โครงสร้างเรื่อง ประกอบด้วย ปณามคาถา ที่มาของชื่อคัมภีร์ เนื้อหาของเรื่องและปัจฉิมคาถา ส่วนกลวิธีนำเสนอเรื่องประกอบด้วย กลวิธีที่ทำให้เกิดความเข้าใจ กลวิธีที่ทำให้เกิดความน่ากลัวและกลวิธีที่ทำให้เกิดความหวัง เพื่อให้ เข้าถึงวัตถุประสงค์ของผู้แต่งที่มุ่งให้คนประพฤติดี กลวิธีนำเสนอที่เด่นชัดและน่าสนใจของคัมภีร์ทั้ง

^{๑๔} สุนทรีย โขติติโลก, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โลกที่ปกสารและจักกภาพทีปนี”, วิทยานิพนธ์ศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔).

สอง ได้แก่ กลวิธีที่ทำให้เกิดความเข้าใจ ซึ่งมี ๖ วิธี คือ การให้คำจำกัดความ การอธิบาย การให้ความเปรียบเทียบ การอุปมาอุปไมย – วิเศษณ์ การอ้างถึงและการเล่าเรื่องแทรก สำหรับกลวิธีที่ทำให้เกิดความน่ากลัว มี ๒ ประการ คือ การแสดงภาพความทุกข์ทรมานในนรกและการแสดงเวลาในนรกที่ยาวนาน ด้วยการคำนวณ ส่วนกลวิธีที่ทำให้เกิดความหวัง แบ่งเป็น ๓ ประการ คือการแสดงผลชีวิตที่สุขสมบูรณ์ การแสดงผลของการรักษาศีล และการแสดงผลที่ยิ่งใหญ่ของการให้ทาน

๗) วิจัย กุลาบาล^{๒๐} ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ไบเบิลในชลบุรี” เป็นการสำรวจข้อมูลเฉพาะคัมภีร์ไบเบิลที่เก็บรักษาไว้ที่วัดต่างๆ ในเขตพื้นที่จังหวัดชลบุรี และทำบัญชีรายชื่อเรื่องของคัมภีร์ โดยบอกคุณลักษณะของคัมภีร์ไบเบิลแต่ละฉบับว่ามีลักษณะอย่างไร เช่น จำนวนผูกของแต่ละคัมภีร์ อักษรที่จาร ภาษาที่ใช้จารเป็นภาษาบาลีสันสกฤต หรือภาษาไทย ลักษณะเฉพาะของคัมภีร์แต่ละฉบับว่าเป็นฉบับลานติน ฉบับล่องชาด หรือฉบับล่องทึบ ฉบับทองใหญ่ ฉบับทองน้อย เป็นต้น ผลการสำรวจพบว่า คัมภีร์ไบเบิลของวัดต่างๆ ของจังหวัดชลบุรีเท่าที่ค้นพบในขณะทำการวิจัยนี้มี ๑,๑๙๗ ชื่อเรื่อง รวมจำนวนผูกได้ ๒,๒๓๗ ผูก นอกจากนี้ยังได้พบข้อมูลเอกสารโบราณอื่น เช่น หนังสือสมุดไทย หรือหนังสือสมุดข่อย แต่ไม่มากนัก ที่มาของชื่อเรื่องคัมภีร์ไบเบิลส่วนใหญ่มีที่มาหลายแห่ง คือ มาจากพระไตรปิฎก อรรถกถาชาดก และคัมภีร์ปกรณ์พิเศษ เป็นต้น เนื้อหาของเรื่องส่วนใหญ่จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนา ปรัชญา และการเสริมสร้างจริยธรรม คุณธรรม การศึกษาวิจัยแบ่งเนื้อหาเป็น ๕ บท คือ บทที่ ๑ บทนำ บทที่ ๒ กล่าวถึงคุณลักษณะของคัมภีร์ไบเบิล กรรมวิธีการจารคัมภีร์ไบเบิล อักษรที่ใช้บอกหน้าคัมภีร์ไบเบิลและอักษรที่จารคัมภีร์ ภาษาที่ใช้เป็นภาษาบาลี สันสกฤตหรือภาษาไทย ลักษณะนามของคัมภีร์ไบเบิลเรียกว่าฉบับ เป็นฉบับลานติน ฉบับลานทอง ฉบับล่องชาด เป็นต้น ลักษณะไม่ประกบหน้า – หลังของคัมภีร์ ผ้าที่ใช้ห่อคัมภีร์ บทที่ ๓ กล่าวถึงบัญชีรายชื่อของคัมภีร์ไบเบิลในพื้นที่ของจังหวัดชลบุรีเท่าที่ค้นพบทั้งหมดในขณะทำการวิจัย บทที่ ๔ กล่าวถึงการปริวรรตคัมภีร์ไบเบิลเรื่อง มิลินทปัญหา คุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์มิลินทปัญหา ทั้งด้านประวัติของคัมภีร์และเนื้อหาของคัมภีร์และการแพร่หลาย มีการปริวรรตเป็นอักษรมอญ อักษรสิงหล อักษรโรมัน อักษรธิเบต อักษรจีน และอักษรญี่ปุ่น เป็นต้น บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ กล่าวถึงเนื้อเรื่องของคัมภีร์ทั้งหมดสรุปลงในพระไตรปิฎก คือ พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก และพระวินัยปิฎก และเรื่องพระโพธิสัตว์ในทศชาติชาดกในอรรถกถาชาดก เรื่องในคัมภีร์ปกรณ์พิเศษ และเรื่องที่เป็นไวยากรณ์ นอกจากนั้นได้เสนอแนะให้ศึกษาวิจัยเชิงวิเคราะห์หนังสือสมุดข่อย หรือหนังสือสมุดไทย เพื่อนำเรื่องภูมิปัญญาไทยของบรรพบุรุษออกมาเผยแพร่เพื่อได้ศึกษาค้นคว้าต่อไป

^{๒๐} วิจัย กุลาบาล, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ไบเบิลในชลบุรี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๓).

๘) พระครูศรีวราพินิจ (สมคิด คมภีรณาโณ)^{๒๑} ได้ค้นคว้าวิจัยการปริวรรตและตรวจสอบชำระคัมภีร์โสตร์พมาลีนี ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ซึ่งหากกล่าวถึงเนื้อหาคัมภีร์โสตร์พมาลีนี เป็นคัมภีร์ที่แสดงถึงความรู้ความแตกฉานของผู้แต่ง ทั้งในเรื่องพระไตรปิฎก หรือเป็นหลักของนวัคศาสตร์ศาสนา และหลักไวยากรณ์ที่เป็นการศึกษาถึง เนื้อหาของคัมภีร์ที่มาจากพระไตรปิฎกและลักษณะการแต่งคัมภีร์ เป็นการแสดงความสามารถด้านภาษาบาลีของนักปราชญ์โบราณ สำหรับเนื้อหาของคัมภีร์ โสตร์พมาลีนี ภาษาล้านนาวัดสูงเม่นนั้น เป็นการเขียนในใบลานห้าคือมีห้าบรรทัด มีทั้งหมด ๕ ผูก เป็นภาษาบาลีล้วน มีเนื้อหาที่เป็นเรื่องยกหัวข้อหลักธรรมประกอบอธิบาย จำนวน ๙ ผูก คือ ผูกที่ ๑ ส่วนผูกที่ ๒ ถึงผูกที่ ๕ เนื้อหาได้อธิบายถึงหลักบาลีไวยากรณ์คล้ายหลักสัมพันธ์ในหลักสูตรเปรียญธรรม ๓ ประโยค และมีลักษณะเป็นร้อยแก้วล้วน เพราะคัมภีร์โสตร์พมาลีนีนี้ เป็นคัมภีร์รวบรวมเรื่องราวที่ควรฟังคือตัวอย่างบุคคลที่บำเพ็ญคุณงามความดีต่างๆ แล้วได้รับผลดีตามกุศลกรรมที่ตนได้กระทำ เช่น ผู้มีกลิ่นปากหอม เพราะพูดแต่คำไพเราะ, ผู้ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ย่อมพ้นภัยพิบัติ, บุคคลผู้มีใจเด็ดขาดก็ดี เข้มแข็งก็ดี ย่อมประสบความสำเร็จ ตัวอย่างต่างๆ เหล่านี้ ท่านรวบรวมมาจากพระไตรปิฎกบ้าง อรรถกถาบ้าง และจากที่อื่นๆ บ้าง นอกจากนี้ยังกล่าวถึงพระพุทธศาสนาในแง่มุมต่างๆ เช่น พระพุทธศาสนามีกิจอันเดียว พระพุทธศาสนามีธรรม ๒ พระพุทธศาสนามีองค์ ๓ พระพุทธศาสนามีนิกาย ๕ พระพุทธศาสนามีองค์ ๙ พระพุทธศาสนามีชั้น ๘๔,๐๐๐ พระกายของพระพุทธเจ้ามี ๒ คือ รูปกาย ๑ ธรรมกาย ๑ เป็นต้น

๙) พระมหาจรรยา วาสนาพิตรานนท์^{๒๒} ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง A Critical Study of The Jinakālamāli ผลการวิจัยพบว่า คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์เป็นคัมภีร์บาลีบันทึกเหตุการณ์สำคัญของประวัติพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย ซึ่งแสดงข้อเท็จจริงเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความศรัทธาในพระพุทธศาสนาในอินเดียศรีลังกาและบ้านเมืองชาวเอเชียได้รวมทั้งลัทธิลังกาวงศ์ในล้านนาไทย ชินกาลมาลีปกรณ์เป็นคัมภีร์ที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาอย่างมากและมีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและการเมืองของล้านนาไทยและประเทศรอบข้าง

^{๒๑} พระครูศรีวราพินิจ (สมคิด คมภีรณาโณ), “การปริวรรตและตรวจสอบชำระคัมภีร์โสตร์พมาลีนี ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๒๒} Phramaha Chanya Wadsanapitranont, “A Critical Study of The Jinakālamāli”, *Thesis submitted for the Degree of Doctor of Philosophy*, (Graduated: University of Delhi, 1985).

๑๐) จิตตกร จันท์ศิลป์^{๒๓} “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทพระนางจามเทวีในฐานะมารดาตามหลักพระพุทธศาสนา” จากการศึกษาบทบาทความเป็นมารดาของพระนางจามเทวี พบว่า พระนางจามเทวีพระองค์ทรงมีบทบาท ๓ ประการด้วยกัน คือ ๑) ประวัติพระนางจามเทวี พระองค์ประสูติเมื่อปี พ.ศ. ๑๑๗๖ เมื่อมีพระชนม์มายุ ๒๒ พรรษา ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าชายรามราช ทรงมีพระราชโอรสด้วยกันสองพระองค์คือพระมหันตยศและพระอนันตยศ ได้ขึ้นครองราชย์เมื่อปี พ.ศ. ๑๒๐๒ และสวรรคตในปี พ.ศ. ๑๒๗๒ พระชนม์มายุ ๙๖ พรรษา ๒) บทบาทของพระนางจามเทวี มีการส่งเสริมการศึกษาให้คณะสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียนด้านคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ และมีการสร้างวัด ได้แก่ วัดอรัญญิกัมมาราม วัดมาลวาราม วัดอาพัทธาราม วัดมหาวนาราม วัดมหารัตตาราม และมีการส่งเสริมสนับสนุนงานพิธีกรรม ได้แก่ งานด้านพุทธศาสนพิธี เช่น การบรรพชาอุปสมบท การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ และการทำพิธีกรรมบวงสรวงเทวดา ประเพณีรดน้ำดำหัว และประเพณีสืบทอดชะตา ๓) บทบาทความเป็นมารดาของพระนางจามเทวี คือ บทบาทในด้านการอบรมสั่งสอน บทบาทในด้านการเลี้ยงดูทางกาย บทบาทในการเลี้ยงดูด้านจิตใจ และบทบาทในการเลี้ยงดูด้านสัมมาทิฐิ สติปัญญา

๑๑) ศรี แนวรงค์^{๒๔} ได้ศึกษาลักษณะอักษรธรรมล้านนาที่จารเป็นภาษาบาลีและประวัติศาสตร์เมืองหริภุญชัยไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์จามเทวีวงศ์ฉบับจังหวัดแพร่” ผลการศึกษาพบว่า จามเทวีวงศ์เป็นผลงานของท่านมหาปราชญ์ พระโพธิ์รังสีมหาเถระ ชาวล้านนา ทำให้เข้าใจลักษณะอักษรธรรมล้านนาที่จารเป็นภาษาบาลี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอักษรบางตัวใช้แทนกันได้ เช่น ในกรณีของอักษร ถ แทนอักษร ฐ เป็นต้น และเป็นผลสะท้อนให้ความกระจ่างแจ้งความเป็นมาของเมืองหริภุญชัย ตลอดถึงชีวิตความเป็นอยู่ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาและคติความเชื่อของชาวล้านนาไทยในสมัยนั้นด้วย

๑๒) อามลา กมลมาลย์^{๒๕} ได้ศึกษาหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านจังหวัดอุทัยธานี ผลการศึกษาพบว่า จริยธรรมเป็นเรื่องของการประพฤติที่เกิดมาจากภายในจิตใจ และแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่ดีงาม ประกอบด้วยจริยธรรมขั้นพื้นฐาน คือ ศิล ๕ จริยธรรมชั้นกลาง คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ และจริยธรรมชั้นสูงคือ มรรค ๘ พุทธจริยธรรมที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านจังหวัดอุทัยธานี ส่วนใหญ่เป็นหลักการประพฤติ ปฏิบัติ ที่บุคคลทั่วไปควรปฏิบัติ เพราะเป็นเรื่องที่สอนให้รู้

^{๒๓} จิตตกร จันท์ศิลป์, “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทพระนางจามเทวีในฐานะมารดาตามหลักพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘).

^{๒๔} ศรี แนวรงค์, “ศึกษาวิเคราะห์จามเทวีวงศ์ฉบับจังหวัดแพร่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๓).

^{๒๕} อามลา กมลมาลย์, “การศึกษาหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านจังหวัดอุทัยธานี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

เรื่อง บาป บุญ คุณ โทษ โดยพุทธจริยธรรมนี้ได้ซึมซับผ่านเข้าไปสู่วิถีชีวิตผ่านเพลงพื้นบ้านจังหวัดอุทัยธานี ฉะนั้นเพลงพื้นบ้าน เป็นบทเพลงที่สอดแทรกจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่อยู่คู่กับคนไทย และสังคมไทย โดยสอดแทรกอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ที่หล่อหลอมให้วิถีชีวิตคนไทย และสังคมไทยประสบสุขสวัสดิ์จนกลายเป็นเอกลักษณ์ตราบเท่าทุกวันนี้

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยพบว่า มีกล่าวถึงการศึกษาคัมภีร์หรือวรรณกรรมเล่มอื่นๆ คัมภีร์ราชนิติ ปัญญาสาตก คัมภีร์มหาวงศ์ คัมภีร์โลกที่ปกสาร จักกภาพที่ปณี การศึกษาอาณิสงส์จากคัมภีร์ต่างๆ การศึกษาคัมภีร์ไบบลานต่างๆ การตรวจสอบและชำระคัมภีร์โสต้พพมาลินี รวมถึงการศึกษาบทบาทของพระนางจามเทวี ตลอดจนถึงมีการวิเคราะห์คัมภีร์จามเทวีวงศ์ ทั้งนี้ยังไม่มีการศึกษาให้เห็นถึงการการวิเคราะห์พุทธจริยธรรมที่อยู่ในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์แต่อย่างใด ซึ่งคัมภีร์ล้านนาหรือวรรณกรรมล้านนาก็ไม่ค่อยปรากฏว่ามีผู้ศึกษาแพร่หลายมากนัก วรรณกรรมจามเทวีวงศ์นี้เอง มีความสำคัญและมีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏให้เห็นถึงหลักพุทธจริยธรรมต่างๆ ที่อยู่ในวรรณกรรมเล่มนี้ หากสามารถวิเคราะห์พุทธจริยธรรมให้ออกมาได้จากวรรณกรรมจามเทวีวงศ์เล่มนี้ได้ เชื่อว่าจะจะเป็นประโยชน์กับผู้สนใจศึกษาเป็นอย่างมาก ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ เพื่อที่จะได้ทราบประวัติและความเป็นมาของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ พุทธจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท กระทั่งหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์อีกด้วย ตลอดจนมองเห็นมโนทัศน์ในการปกครองบ้านเมืองในยุคสมัยนั้นที่อิงอาศัยพระพุทธศาสนาในการปกครองบ้านเมืองให้มีความสงบสุข ราบรื่นและความเจริญรุ่งเรือง ในยุคสมัยนั้นรวมถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาอีกด้วย ทั้งนี้ยังเป็นประโยชน์และคุณูปการให้กับแวดวงวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ควรตอบโจทยชีวิตและสังคมในด้านต่างๆ

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

- ๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลจากวรรณกรรมคัมภีร์จามเทวีวงศ์
- ๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา งานวิจัย งานวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
- ๑.๗.๓ วิเคราะห์ข้อมูล
- ๑.๗.๔ นำเสนอข้อมูลด้วยการเขียนพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description)
- ๑.๗.๕ สรุปผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

- ๑.๘.๑ ทราบถึงประวัติและความเป็นมาของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์
- ๑.๘.๒ ทราบถึงหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์
- ๑.๘.๓ สามารถวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ได้

บทที่ ๒

ประวัติและความเป็นมาของวรรณกรรมพระนางจามเทวีวงศ์

จามเทวีวงศ์ คือคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและจัดเป็น เอกสารประวัติศาสตร์ประเภทพงศาวดาร ผสมผสานระหว่างเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์และเรื่องเล่าเชิงพุทธศาสนา เช่น พุทธพยากรณ์การเกิดนครใหญ่ในอนาคต ซึ่งต่อมาก็คือกรุงศรีอยุธยาหรือจังหวัดลำพูนในปัจจุบัน รวมถึงเป็นวรรณกรรมที่เล่าถึงความเป็นมาของกรุงศรีอยุธยา นับตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงสมัยพระเจ้าอภัยราชาพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏใน พุทธพยากรณ์ของพระพุทธเจ้า แม้ในคัมภีร์จะยกย่องพระเจ้าอภัยราชา หากก็ให้ความสำคัญต่อบทบาทของพระนางจามเทวีในฐานะปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ด้วยเช่นกัน โดยสะท้อนด้านการส่งเสริมพุทธศาสนาของกรุงศรีอยุธยา ให้รุ่งเรืองสมกับเป็นนครที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์เรื่องราวการเสด็จยังเมืองโบราณของพระ พุทธเจ้าในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักเป็นที่กล่าวอ้างในตำนานและประวัติ ความเป็นมาของเมืองโบราณทั้งหลาย แม้ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอื่น เช่นอรรถกถา ปกรณ์วิเสส และฎีกา แต่กลับพบในคัมภีร์พุทธศาสนาที่แต่งหรือรจนาขึ้นบริเวณเมืองโบราณ

๒.๑ ประวัติของผู้รจนา

ผลงานการรจนาวรรณกรรมจามเทวีวงศ์นี้เป็นของพระโพธิรังสีพระภิกษุชาวล้านนาในตัวเองงานไม่ได้ระบุปีที่แต่งแต่พอประมาณได้ เพราะเนื้อหาตอนท้ายกล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัย พระเจ้าไชยดิศมาหาราช มีความข้อตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า “โส ปฎิลทุธาธาภิเสกโต ปฎญาเย ยาวชชตตนาปิ ปวรสิหิงคสพพญญ พุทธรูปสส ปุชาสกการ ออาหาราเปตวา อติเรกตร กโรติเยวะ”^๑ ตั้งแต่ได้รับราชาภิเษกจนถึงปัจจุบันนี้ พระองค์ (พระเจ้าวิไชยดิศมาหาราช) โปรดให้ทำเครื่องบูชาสักการะถวายบูชาพระพุทธรูป คือ พระสัพพัญญุสสิหิงคองค์ประเสริฐยิ่งขึ้น ข้อความดังกล่าวนี้เป็นหลักฐานแสดงให้ถึงว่า สิทิงคินิทานนี้ ต้องแต่งขึ้นในสมัยพระเจ้าวิไชยดิศมาหาราช กษัตริย์เมืองศรีอยุธยา^๒ ประวัติพระโพธิรังสีเท่าที่พบและเชื่อถือได้มีน้อย แต่พอสรุปจากหลักฐานว่าท่านเป็นชาวศรีอยุธยา^๓ คำว่า “โพธิรังสี” สันนิษฐานว่าเป็นฉายา มีใช้นามสมณศักดิ์ ท่านเป็นบุคคลที่มีชีวิตอยู่ในรัชสมัยพระเจ้าแสน

^๑ พระโพธิรังสี, นิทานพระพุทธรูปสิหิงค์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, ๒๕๐๖), หน้า ๓๐.

^๒ พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สามสิตร, ๒๕๑๕), หน้า ๑๖๗.

^๓ ชุ่ม ฌ บางช้าง, นำชมจังหวัดเชียงใหม่, (กรุงเทพมหานคร: กรมศาสนา, ๒๕๑๖), หน้า ๔๐.

เมือง มาครองเมืองเชียงใหม่ ถึงรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชครองเมืองเชียงใหม่^๔ ในรัชสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน ในขณะที่พระโพธิ์รังสีผ่านความเป็นมหาเถระแล้วและมีพรรษาถึง ๒๐ พรรษา แสดงให้เห็นว่าพระโพธิ์รังสีมีอายุกว่า ๔๐ ปี ในขณะที่รจนาสีหิงคินิทานอยู่^๕ นอกจากจามเทวีวงศ์ พระโพธิ์รังสียังแต่งสีหิงคินิทานอีกเรื่อง ชีวประวัติของพระโพธิ์รังสีแม้ว่าจะไม่ปรากฏให้ละเอียดแต่ท่านก็ยังมีค่าสำคัญในพระพุทธศาสนาในฐานะผู้บุกเบิกวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาและให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้จวบจนปัจจุบันนี้

๒.๒ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

จามเทวีวงศ์เป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์และเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาชิ้นเอกของไทยเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญและมีคุณค่าด้านภาษา โดยผู้วิจัยจะทำการศึกษาตามลำดับต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความเป็นมาของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

จามเทวีวงศ์มีเค้ามาจากตำนานพระนางจามเทวีและการสถาปนากรุงศรีอยุธยา ในระยะแรกอาจเป็นเพียงวรรณกรรมมุขปาฐะ (oral literature) หรือเรื่องเล่า (narratives) ที่มีการบอกเล่าสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นของชาวลำพูนโดยยังไม่มีฉบับบันทึกเป็นตัวอักษรจนกระทั่งเมืองศรีอยุธยาหรือจังหวัดลำพูนในปัจจุบันกลายเป็นเมืองขึ้นหรือประเทศราชของเมืองเชียงใหม่ในรัชสมัยของพระยามังรายมหาราชซึ่งตรงกับสมัยสุโขทัย ต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชซึ่งช่วงสมัยของพระองค์ตรงกับสมัยอยุธยาจึงเกิดคัมภีร์จามเทวีวงศ์ขึ้นโดยพระโพธิ์รังสีเป็นผู้ประพันธ์ด้วยภาษาบาลีจารเป็นอักษรธรรม (อักษรล้านนา) มีทั้งหมด ๑๕ ประโยคปัจจุบันมีบางประโยคชำรุดและขาดหาย ซึ่งหากจะศึกษาจามเทวีวงศ์ให้สมบูรณ์จึงสามารถศึกษาได้จากคัมภีร์หรือวรรณกรรมพุทธศาสนา ล้านนา (Buddhist Lanna literature) ที่แต่งขึ้นในระยะเวลากว้างไกลเคียงกันและมีข้อมูลสอดคล้องกัน คือคัมภีร์มูลศาสนาและคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ^๖ ทรงอธิบายเหตุที่จามเทวีวงศ์ ประพันธ์ด้วยบาลีว่าด้วยพุทธศาสนาในล้านนาหรือมณฑลพายัพเป็นลังกาวงศ์ (พุทธศาสนาเถรวาทที่มาจากลังกา) จึงใช้บาลีบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับพุทธศาสนาเนื่องจากบาลี เป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์เหมาะสมสำหรับการจดบันทึกเหตุการณ์ทางพุทธศาสนาเรื่องราวต่างๆ ในจามเทวีวงศ์ล้วนบอกเล่าถึงความเชื่อ

^๔ สดุกถน จังกาจิตต์, **จามเทวี : วรรณกรรมที่ถูกกลืน**, (กรุงเทพมหานคร: โอเอสพริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๕.

^๕ สดุกถน จังกาจิตต์, **จามเทวี : วรรณกรรมที่ถูกกลืน, เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๒๓๗.

^๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **พุทธศาสนาในล้านนาหรือมณฑลพายัพเป็นลังกาวงศ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕), หน้า ๒๗๗-๒๘๑.

ทางศาสนาซึ่งมิได้มีเพียงแต่พุทธศาสนาเท่านั้นแต่มีปรากฏความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ฮินดู เช่นการที่นางเนื้อทรายกินอสุจิที่ปะปนกับมูลของฤๅษีวาสุเทพเข้าไปแล้วเกิดตั้งท้องและให้กำเนิดทารกชายหญิงคู่หนึ่ง^๗ ความคล้ายคลึงกับทรรณะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่เชื่อว่าบุรุษสามารถให้กำเนิดบุตรได้โดยไม่ต้องอาศัยรังไข่ของสตรีถ้าหากมีเชื้อพันธุ์ที่มีพลังสูงส่งจากการบำเพ็ญเพียรตบะตังนั้นในวรรณกรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจึงปรากฏตำนานที่ว่าฤๅษีหลังอสุจิออกมาแล้วกลายเป็นเด็กทารก เช่นฤๅษีภารทวิษณุมหาเทพมหาภารตที่เห็นนางไม้แล้วเกิดกำหนดจึงหลังอสุจิหยดลงบนภาชนะกลายเป็นโอรณาจารย์ซึ่งเป็นฤๅษีที่ชำนาญธนูและเป็นพระอาจารย์ของอรชุน

เรื่องราวเหล่านี้อาจมิได้มีมาตั้งแต่จามเทวีวงศ์เป็นเพียงวรรณกรรมมุขปาฐะแต่น่าจะมาปรากฏตอนที่บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนาแล้ว เพราะบางเรื่องมีความเป็นเทพนิยาย (fairy tale or wonder tale) เกินไปเช่นเด็กชายหญิงที่เกิดขึ้นจากรอยเท้าของสัตว์ ๔ คู่ เป็นต้น เหตุการณ์นี้ตรงกับความเชื่อในพุทธศาสนาที่มีความเชื่อเรื่องของโอปปาติกะคือการเกิดขึ้นด้วยตนเองโดยไม่ต้องอาศัยบิดามารดา ดังเช่นนางอัมพปาลีกาหรือพระอัมพปาลีเถรีผู้เกิดขึ้นจากโคนต้นมะม่วงในสวนกรุงเวสาลี เรื่องของโอปปาติกะยังมีความคล้ายคลึงกับคติเรื่องสยัมภูในคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดูดังปรากฏในมหาเทพยมหาภารตที่กล่าวถึงการกำเนิดของพระปชาบดี (พระพรหม) ไว้ว่าตอนแรกทุกสิ่งทุกอย่างมีแต่ความมืดมิดและแล้วสิ่งหนึ่งก็บังเกิดขึ้นคือไขฟองขนาดมหึมาอันเป็นแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่งอันไม่มีวันสิ้นสุดจากนั้นเปลือกไขได้แตกออกบังเกิดเป็นพระประชาบดีผู้เป็นเจ้าของสรรพสัตว์และทรงให้กำเนิดสิ่งต่างๆจากพระองค์เช่นพระมนูพระทักษะบุตรชายทั้ง ๗ พระอัศวินผาแฝดพระอาทิตย์และพระพิตุณแล้วจึงให้กำเนิดแผ่นดินน้ำแผ่นดินอากาศท้องฟ้าทิศต่างๆปฤตูกาลเดือนปักษ์กลางวันและกลางคืน จักเห็นว่าพระประชาบดีได้ถือกำเนิดโดยไม่อาศัยพระบิดาและพระมารดาคือพระองค์ทรงเป็นสยัมภูหรือกำเนิดด้วยตนเองเช่นกัน

กล่าวได้ว่าเหตุการณ์บางส่วนในคัมภีร์พุทธศาสนาเรื่องนี้มีความเป็นพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ฮินดูปะปนอยู่แต่พุทธศาสนามีความโดดเด่นกว่าส่วนที่กล่าวว่าเป็นศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้นน่าจะปรากฏขึ้นในช่วงที่พระโพธิ์รังสีประพันธ์ก็เนื่องจากจามเทวีวงศ์ที่จารด้วยอักษรธรรมล้านนาระพันธ์ขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชซึ่งมีคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาปะปนบ้างแล้วเช่นคติเทวราชาของล้านนาก็มีอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูหากเนื้อหาบางส่วนสอดคล้องกับมหาภารตเช่นนี้ด้วยแสดงว่าผู้ประพันธ์ต้องมีความรู้เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูพอสมควร แต่ข้อสงสัยที่ว่า มหาภารตมีความนิยมในอาณาจักรล้านนาด้วยหรือไม่ได้มีหลักฐานรองรับหรืออาจมีความเป็นไปได้ว่าเนื้อหาในส่วนหนึ่งไปตรงโดยบังเอิญ สำหรับสิ่งที่น่าสนใจสำหรับจามเทวีวงศ์บาลีอักษรธรรมล้านนาคือเหตุใดคัมภีร์นี้จึงมีการจารขึ้นในสมัยที่เมืองเชียงใหม่

^๗ พระโพธิ์รังสี, พุทธศาสนาในล้านนาหรือมณฑลพายัพเป็นลัทธิลัทธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕), หน้า ๓๐.

ใหม่ขึ้นมาเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนา ผู้ศึกษามองว่าอาจเป็นไปได้ว่าคัมภีร์จามเทวีวงศ์จารขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชนั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกับประเด็นทางการเมืองเพราะจามเทวีวงศ์เป็นเรื่องราวตำนานของทริภุญไชยซึ่งเป็นเมืองขึ้นของเมืองเชียงใหม่ในขณะนั้นแสดงว่าผู้ปกครองในสมัยนั้นให้อิสระต่อพระภิกษุผู้สนใจจารตำนานเรื่องเล่าทางพุทธศาสนาและในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช เป็นช่วงที่คัมภีร์พุทธศาสนาและวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนาประพันธ์มากที่สุดถือว่าเป็นยุครุ่งเรืองของวรรณกรรมและคัมภีร์พุทธศาสนาล้านนา

๒.๒.๒ ลำดับพัฒนาการของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

๒.๒.๒.๑ จามเทวีวงศ์ฉบับภาษาไทยสู่จามเทวีวงศ์ฉบับบาลีอักษรธรรมล้านนาของพระโพธิ์รังสี

สดุภณ จังกาจิตต์^๘ เสนอข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับการประพันธ์จามเทวีวงศ์ของพระโพธิ์รังสีว่าพระโพธิ์รังสีได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นของหนังสือเล่มนี้ว่า “ข้าพเจ้ากำจัดอันตรายทั้งหลายให้พินาศไปแล้วจึงจักแปลซึ่งคำจารึกให้เป็นไปณกาลบัดนี้” และข้อความอีกตอนหนึ่งที่อยู่ถัดไปจากข้อความนี้ว่า การที่จะกล่าวความตามสำนวนภาษาไทยของนักปราชญ์ทั้งหลายผู้กล่าวคำอันจารึกไว้แล้วภาษาไทยนั้นก็มีความอันเบาไม่มีอยู่ไม่เป็นภาษาสมควรแก่ชาวเมืองของพระชินสีห์เจ้าข้าพเจ้าจึงจัดแปลภาษาไทยนั้นขึ้นสู่อักษรโดยพยัญชนะแห่งบาลีให้เป็นเหตุให้บังเกิดความเลื่อมใสแก่สาธุสัปบุรุษชายหญิงทั้งหลายเพราะเหตุนั้นเมื่อข้าพเจ้ากล่าวอยู่ซึ่งตำนานคำจารึกนั้นขอท่านผู้สาธุสัปบุรุษทั้งหลายจงตั้งใจสดับโดยสักกัจจเคราพ เทอญ

เมื่อศึกษาจามเทวีวงศ์ พบว่า มีคำว่า “ภาษาไทย” หรือ “เทียภาษา” ^๙ (ปรากฏอยู่จริงซึ่งสดุภณจังกาจิตต์ เสนอว่า จามเทวีวงศ์ฉบับภาษาไทยที่พระโพธิ์รังสีแปลเป็นบาลีอักษรธรรมนั้น น่าจะมาจากคัมภีร์หรือวรรณกรรมพุทธศาสนาก่อนหน้านี้คือ “คัมภีร์มูลศาสนา” ซึ่งแต่เดิมประพันธ์ด้วยอักษรและภาษาไทยที่เคยใช้ในมณฑลภาคพายัพ หากสรุปตามทรรศนะของสดุภณจังกาจิตต์ จักทราบว่าภาษาไทยในที่นี้คือภาษาล้านนาหรืออาจเป็นภาษาเมืองจากการศึกษาคัมภีร์มูลศาสนา เพื่อสืบค้นถึงการใช้ภาษาไทยในการประพันธ์วรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนา^{๑๐} พบว่า ตำนานมูลศาสนานี้เป็นพระประวัติศาสนาและการประดิษฐานพุทธศาสนาในแหลมสุวรรณภูมิฉบับเดิมเป็นภาษาไทยเหนือและเขียนด้วยอักษรไทยเหนือแสดงว่าคัมภีร์มูลศาสนาเขียนขึ้นด้วยภาษาล้านนาที่

^๘ สดุภณ จังกาจิตต์, *จามเทวีวงศ์ฉบับภาษาไทยสู่จามเทวีวงศ์ฉบับบาลีอักษรธรรมล้านนาของพระโพธิ์รังสี*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๘.

^๙ พระโพธิ์รังสี, *จามเทวีวงศ์ฉบับภาษาไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕), หน้า ๘.

^{๑๐} กรมศิลปากร, *จามเทวีวงศ์บาลีอักษรธรรมล้านนาสู่การแปลเป็นภาษาไทยในปัจจุบัน*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕), หน้า ๓๘.

ในปัจจุบันเรียกว่าภาษาไทยเหนือคือภาษาของคนไทยที่อาศัยในแถบบริเวณภาคเหนือของประเทศไทยนั่นเองจึงมีความเป็นไปได้ว่าคัมภีร์จามเทวีวงศ์อาจแต่งด้วยภาษาไทยเหนือหรือภาษาล้านนามาก่อน

ในการจะสรุปว่า จามเทวีวงศ์ฉบับภาษาไทยก่อนที่พระโพธิรังสีจักแปลเป็นภาษาบาลีอักษรธรรมล้านนานั้นมีความเป็นข้อเท็จจริงประการใดผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์นายศิริสารเหมือนโพธิ์ทองอาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออกคณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากรถึงประเด็นเรื่องจามเทวีวงศ์ฉบับภาษาไทยก่อนที่พระโพธิรังสีจักแปลเป็นภาษาบาลีด้วยอักษรธรรมล้านนาศิริสารเหมือนโพธิ์ทอง สันนิษฐานว่าเนื่องจากพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพตลาลักษณ์) และพระญาณวิจิตร (สิทธิโลจนานนท์) ซึ่งเป็นผู้แปลจามเทวีวงศ์ฉบับของพระโพธิรังสีมาเป็นภาษาบาลีอักษรไทยและยังแปลคำแปลเป็นร้อยกรองภาษาไทยอีกจากภาษาบาลีในตอนที่ว่า “เทยภาษา” น่าจะมาจากคำว่า “ภาษาไท” หรือ “ภาษาไต” คือภาษาท้องถิ่นทางภาคเหนือมาแต่เดิมเมื่อต้องทำเป็นภาษาบาลีจึงจำเป็นต้องทำเป็นเสียง “เออย” เมื่อแปลจากภาษาบาลีที่ว่า “เทยภาษา” เป็นคำว่า “ภาษาไทย” คือยังมีเสียงหรือด้วยติดมาด้วยนั่นเองหมายความว่าจามเทวีวงศ์เคยบันทึกด้วยภาษาไทยหรือไตมาก่อนที่พระโพธิรังสีจักแปลเป็นภาษาบาลีและจารด้วยอักษรธรรม ล้านนาซึ่งมิใช่ภาษาไทยที่ใช้เป็นภาษาประจำชาติหรือภาษาทางการอย่างในปัจจุบัน

๒.๒.๒.๒ จามเทวีวงศ์บาลีอักษรธรรมล้านนาสู่การแปลเป็นภาษาไทยในปัจจุบัน

หลังจากอาณาจักรล้านนากลายเป็นส่วนหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ได้กลายเป็นมณฑลหนึ่งของสยามประเทศไทยแล้วแบ่งเป็นจังหวัดต่างๆ ในภูมิภาคส่วนเหนือของประเทศไทยในปัจจุบันคัมภีร์พุทธศาสนาและวรรณกรรมพุทธศาสนาสำคัญของล้านนารวมทั้งจามเทวีวงศ์น่าจะถูกนำมายังกรุงเทพมหานครและเก็บรักษาไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครหรือหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบันเนื่องจากทางกรุงเทพมหานคร ต้องการทราบข้อมูลที่บันทึกไว้ในคัมภีร์และวรรณกรรมเหล่านี้เพื่อเข้าใจถึงภูมิปัญญาของชาวล้านนาหอพระสมุดวชิรญาณจึงมีนโยบายจัดแปลคัมภีร์และวรรณกรรมล้านนาเหล่านี้

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ หอพระสมุดวชิรญาณมอบหมายให้พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพตลาลักษณ์) และพระญาณวิจิตร (สิทธิโลจนานนท์) แปลคัมภีร์จามเทวีวงศ์เป็นภาษาไทยแล้วจัดทำเป็นหนังสือครั้งแรกหลังจากนั้นเมื่อเจ้าทิพเนตรอินทวโรรสสุริยวงศ์สิ้นพระชนม์ลงเจ้าดารารัศมีพระราชชายาในสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงเลือกคัมภีร์จามเทวีวงศ์ที่แปลเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์เป็นหนังสือแจกในงานพระศพเจ้าทิพเนตรอินทวโรรสสุริยวงศ์พระมเหสีในเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์เจ้านครเชียงใหม่เมื่อพุทธศักราช ต่อมาจามเทวีวงศ์ได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งที่ ๒ ในพุทธศักราช ๒๔๗๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเม

ศวร์และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรีทรงพิมพ์แจกในการกุศลสมโภชพระอัฐิพระวิมาดาเธอกรมพระสุทธาสินีนาฏปิยมหาราชปติวโรตตมาพุทธศักราช ๒๕๑๐ ตีพิมพ์เป็นครั้งที่ ๓ เพื่อแจกเป็นหนังสือที่ระลึกในงานฉลองอายุครบ ๖ รอบของนางกิมฮ้อยนิมมานเหมินท์และครั้งที่ ๔ ตีพิมพ์เป็นภาษาไทยอย่างเดียวเพื่อแจกในงานฉาบศพนายซซแดนดิเลิศ^{๑๑}

การตีพิมพ์จามเทววงศ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ (ปัจจุบัน) แสดงให้เห็นว่าคัมภีร์จามเทววงศ์ที่แปลเป็นภาษาไทยนั้นกลายเป็นเอกสารสำคัญสำหรับผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาและกรุงศรีอยุธยาซึ่งถือได้ว่าเป็นอาณาจักรโบราณแรกในอาณาจักรล้านนาและกรุงศรีอยุธยาเพราะก่อนสถาปนามาตั้งแต่สมัยทวารวดีจึงมีความเก่าแก่ยิ่งกว่าอาณาจักรล้านนาในสมัยสุโขทัยของพญามังรายมหาราชก่อนที่จะถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา

๒.๒.๓ รูปแบบและลักษณะของวรรณกรรมจามเทววงศ์

๒.๒.๓.๑ จามเทววงศ์ในฐานะเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์

จามเทววงศ์มีลักษณะเป็นเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ที่เรียกว่า “พงศาวดาร” (Historical record) เรียกได้ว่าเป็นเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์ (Historical narratives) ซึ่งนักคติชนแนวมนุษยศาสตร์ (humanist folklorist) เรียกเรื่องเล่าประเภทนี้ว่า “saga” คือเรื่องเล่าที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพงศาวดารส่วนตัว หรือพงศาวดารครอบครัวพงศาวดารท้องถิ่นที่เต็มไปด้วยประวัติศาสตร์บอกเล่าชนพิศวง เสนอว่า “saga” จัดเป็นตำนานประเภทหนึ่งเพราะเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของบุคคลและสถานที่ในท้องถิ่นคือมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลในประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองหรือบุคคลสำคัญของท้องถิ่น ที่กล่าวได้ว่า จามเทววงศ์มีความเป็นเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์ในลักษณะพงศาวดารท้องถิ่นเนื่องจากบริบทของเรื่องเล่าหรือสถานที่ในเรื่องเล่าเป็นพื้นที่ของกรุงศรีอยุธยาหรือจังหวัดลำพูน ในปัจจุบันเนื้อหาในจามเทววงศ์เล่าถึงความเป็นมาของกรุงศรีอยุธยาหรือจังหวัดลำพูนเรื่องราวของพระนางจามเทวีพระเจ้าอาทิตยราชและกษัตริย์ที่ครองกรุงศรีอยุธยาและสังเกตได้ว่า ในจามเทววงศ์มีฉากแนววิถีปาฏิหาริย์ของเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วยจึงเรียกได้ว่าจามเทววงศ์ มีความเป็นพงศาวดารท้องถิ่นที่เต็มไปด้วยประวัติศาสตร์บอกเล่าชนพิศวงอย่างเข้มข้น

เรื่องราวการสร้างกรุงศรีอยุธยาในจามเทววงศ์แม้จักมีความเป็นนิทานท้องถิ่น (saga) หรือเทพนิยาย (fairy tale) เช่นเรื่องของฤๅษีสั่งเมืองคนเกิดขึ้นจากรอยเท้าสัตว์คนเกิดจากท้องนางแพะที่กินอสุจิของฤๅษีพญากาเผือกอยู่ใฝ่พระบรมสารีริกธาตุตั้งแต่สมัยพุทธกาลเทวดาบันดาลให้น้ำท่วมเมืองเด็กมีพลังกำลังสามารถทำสงครามกับผู้ใหญ่ได้ซึ่งไม่มีทางเป็นไปได้ในโลกแห่งความเป็นจริงแต่หากเราตัดประเด็นเรื่องเล่าหรือตำนานเกินจริงออกและพิจารณาเพียงความเป็นได้ว่าจามเทวี

^{๑๑} สุภาพรณ ฌ บางช้าง, จามเทววงศ์คำลืออักษรธรรมล้านนาสู่การแปลเป็นภาษาไทยในปัจจุบัน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕), หน้า ๓๘.

วงศ์กำลังจะบอกถึงความเป็นมาของเมืองหนึ่งเท่านั้นว่าเมืองนี้เกิดขึ้นมาได้เช่นใดและมีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นต่อเมืองนี้เมื่อผู้ศึกษามองเช่นนี้จึงขออภิปรายรายละเอียดข้อเท็จจริงที่จามเทวีวงศ์มีต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านเรื่องเล่าดังนี้๑พงศาวดารในที่นี้อาจหมายถึงประวัติความเป็นมาของบุคคลในตำนานตระกูลหรือครอบครัวที่มีชื่อเสียงในท้องถิ่นและการอธิบายถึงความเป็นมาของสถานที่ในท้องถิ่น

๑) จามเทวีวงศ์: หลักฐานแสดงถึงการนำอารยธรรมภาคกลางสู่ภาคเหนือของประเทศไทย จามเทวีวงศ์ระบุว่าพระนางจามเทวีเป็นเจ้าหญิงแห่งกรุงละโว้สุโขทัยที่เชิญพระนางขึ้นไปปกครองยังเมืองใหม่ที่ตนสร้างตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าระยะการตั้งกรุงศรีอยุธยาตรงกับสมัยทวารวดีดังนั้นความเชื่อที่ว่าพระนางจามเทวีเป็นละโว้นั้นถูกต้องแล้วแต่ยังเป็นความเข้าใจผิดที่คนส่วนมากเมื่อได้ยินคำว่า “ละโว้” มักเข้าใจว่าเป็นกรุงละโว้สมัยลพบุรีซึ่งขณะนั้นกรุงละโว้ถูกขอมหรือเขมรปกครองเนื่องจากสังเกตได้จากสถาปัตยกรรมในจังหวัดลำพูนที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาไม่มีปรากฏร่องรอยของศิลปะสมัยลพบุรีเลย^{๑๒} เสนอทรรศนะต่อการเสด็จมายังกรุงศรีอยุธยาของพระนางจามเทวีไว้อย่างน่าสนใจว่ากรุงศรีอยุธยาหรือลำพูนในปัจจุบันนับเป็นการขยายตัวของวัฒนธรรมจากกรุงละโว้หรือลพบุรีในปัจจุบันขึ้นมายังภาคเหนือโดยในขณะนั้นมีเพียงกรุงศรีอยุธยาที่ถือว่าเป็นอาณาจักรที่อยู่เหนือสุดของประเทศไทยการที่พระนางจามเทวีเจ้าหญิงแห่งละโว้เสด็จปกครองยังนครใหม่ทางตอนเหนือของกรุงละโว้จึงมีความเป็นไปได้ว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรทวารวดีโดยมีกรุงละโว้เป็นศูนย์กลางอำนาจต่อมาเมื่อขอมเข้ามามีอิทธิพลในกรุงละโว้จึงทำให้กรุงศรีอยุธยาตัดขาดจากส่วนกลางอย่างสิ้นเชิงแล้วพัฒนาศิลปวัฒนธรรมของตนเองซึ่งเรื่องนี้ก็เป็นเรื่องที่มีกล่าวไว้ในจามเทวีวงศ์ปริเฉทที่ ๑๓ ว่าสมัยพระเจ้าอาทิตย์ราชปกครองกรุงศรีอยุธยาทรงแข่งขันสร้างเจดีย์และขุดสระกับเจ้ากรุงละโว้โดยผลัดกันชนะและแพ้แต่เหตุการณ์สำคัญที่สามารถยืนยันได้ถึงการแยกขาดระหว่างศรีอยุธยาและละโว้คือการทำสงครามระหว่างเจ้ากรุงละโว้และพระเจ้าอาทิตย์ราช สิ่งที่อารยธรรมทวารวดีมีอิทธิพลต่อภาคเหนือของประเทศไทยจนนำไปสู่การเป็นรากฐานของอารยธรรมล้านนาจนมาถึงปัจจุบันนั้นก็มามีอิทธิพลทางด้านอักษรและพุทธศาสนาเป็นหลักดังหลักฐานที่ศึกษามาดังนี้

จามเทวีวงศ์บรรยายถึงขบวนเสด็จของพระนางจามเทวีว่า “ก็แลพระนางจัมมเทวี (จามเทวี) นั้นได้เสด็จสู่นาวาด้วยมหาบริวารทั้งหลายทั้งปวงประมาณ ๕๐๐ คน แลด้วยพระมหาเถรทั้งหลายผู้ทรงไตรปิฎกประมาณ ๕๐๐ รูปไปโดยระหว่างทางแม่น้ำพิงคนที่มีกำหนด ๗ เดือนเป็นประมาณได้ถึงแล้วในเมืองนี้ หากเป็นเช่นนี้จริงก็เชื่อได้ว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่รองรับพุทธศาสนาโดยแท้จริงดังทรรศนะของประคองนิมมานเหมินท์ เสนอว่า บทบาทสำคัญอย่างหนึ่งของพระนาง

^{๑๒} สุรัสวดี อ่องสกุล, จามเทวีวงศ์: หลักฐานแสดงถึงการนำอารยธรรมภาคกลางสู่ภาคเหนือของประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕), หน้า ๓๘.

จามเทวี คือ การทำนุบำรุงพุทธศาสนาด้วยพระนางนิมนต์พระภิกษุผู้ทรงความรู้ในพระไตรปิฎก ไปยังกรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้น เท่ากับเป็นการนำพุทธศาสนามาประดิษฐานยังบริเวณที่สภาพหน้าจกกลายเป็นอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรโบราณใกล้เคียงการเสด็จมาของพระนางจามเทวีมิได้มีเพียงเรื่องของพุทธศาสนาเท่านั้นแต่ยังความเจริญในทางด้านอื่นเช่นอักษรศาสตร์ซึ่งต่อมาอักษรที่ชาวศรีอยุธยาใช้ก็พัฒนามาเป็นอักษรธรรมล้านนาแล้วยังมีอิทธิพลต่อการจารอักษรของลาว ไทลื้อในสิบสองปันนาและไทขิ่นในเชียงตุงด้วยการเกิดขึ้นของอักษรเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการบันทึกความเจริญของมนุษย์ดังนั้นการเกิดขึ้นของกรุงศรีอยุธยารวมทั้งการนำความเจริญของภาคกลางมาสู่ภาคเหนือแห่งนี้นับเป็นใบเบิกทางสำหรับการพัฒนาไปสู่ความเป็นอาณาจักรล้านนาที่รุ่งเรืองในกาลเบื้องหน้า

๒) จามเทวีวงศ์: หลักฐานแสดงถึงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนอพยพมาใหม่กับกลุ่มคนพื้นเมืองเดิม^{๑๓} เหตุที่เสนอว่าจามเทวีวงศ์เป็นหลักฐานแสดงถึงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนอพยพมาใหม่กับกลุ่มคนพื้นเมืองเดิมเนื่องจากพระนางจามเทวีและบริวาร ๕๐๐ คนรวมทั้งพระภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นกลุ่มชนที่มาจากอาณาจักรทางภาคกลางคือกรุงละโว้ที่เจริญด้วยวัฒนธรรมตามความจริงแล้วพื้นที่ที่ฤๅษีวาสุเทพสร้างกรุงศรีอยุธยาหรือในคัมภีร์ว่ากรุงพิงศรีขึ้นนั้นมีกลุ่มคนอยู่ก่อนหน้านั้นแล้วคือ “ชนชาวลัวะ” จามเทวีวงศ์กล่าวถึงสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและมิลักขรัฐแต่ชนชาวลัวะมีถิ่นฐานอยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพหรือเขาอ้อยอันเป็นที่สถิตฤๅษีวาสุเทพตามที่คัมภีร์ระบุจึงทำให้ฤๅษีวาสุเทพถูกมองว่าเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชนชาวลัวะไปด้วยและอาหาร ซึ่งเป็นคัมภีร์ไบลาณโบราณอันหนึ่งกล่าวว่าปุสะยาสะและเป็นดวงวิญญาณบรรพบุรุษของชาวลัวะ (ปัจจุบันเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่แลร์กาจังหวัดเชียงใหม่) มีบุตรชายคนหนึ่งซึ่งต่อมาได้บวชเป็นฤๅษีสถิตยังดอยสุเทพเช่นกัน จึงทำให้มองเห็นได้ว่าฤๅษีวาสุเทพและบุตรชายปุสะยาสะอาจเป็นคนเดียวกันแต่ผู้ศึกษามองว่าไม่น่าเป็นไปได้เพราะจามเทวีวงศ์ไม่ได้กล่าวว่าฤๅษีวาสุเทพเป็นบุตรชายปุสะยาสะแต่เป็นกุลบุตรที่เลื่อมใสในพุทธศาสนาแล้วบวชเป็นภิกษุต่อมาเกิดเบื่อหน่ายจึงสึกออกมาเป็นครองเรือนแล้วเกิดเบื่อหน่ายทางโลกอีกจึงบวชเป็นฤๅษีพร้อมด้วยสหายอีก ๓ คน

คัมภีร์จามเทวีวงศ์ ระบุว่า ฤๅษีวาสุเทพได้นำเด็กที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ทั้ง ๔ มาเลี้ยงไว้และพอเด็กเหล่านี้โตขึ้นก็แต่งงานกันเองหลังจากนั้นนางเนื้อทรายกินอสุจิที่ฤๅษีวาสุเทพแล้วให้กำเนิดเด็กชายหญิงคู่หนึ่งฤๅษีวาสุเทพจึงนำมาเลี้ยงไว้จนโตแล้วสร้างเมืองขึ้นในบริเวณใกล้เคียงเขา (สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเขาอ้อยอันเป็นสถิตของฤๅษีวาสุเทพ) คือ “มิลักขนคร” ให้ปกครองแล้วมอบชายหญิง ๔ คู่ที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ให้เป็นบริวารแล้วชาวเมงคบุตร (เป็นกลุ่มชนเก่าแก่ที่สุดหากยึดตามคัมภีร์นี้เพราะชนกลุ่มนี้อยู่มาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จมายังที่แห่งนี้) ต่อมาเมื่อเจ้าเมืองสิ้น

^{๑๓} สุรัสวดี อ่องสกุล, จามเทวีวงศ์: หลักฐานแสดงถึงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนอพยพมาใหม่กับกลุ่มคนพื้นเมืองเดิม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕), หน้า ๒๓ - ๒๕.

พระชนม์พระราชโอรสพระองค์โตและพระราชธิดาพระองค์เล็กจึงอภิเษกขึ้นเป็นเจ้าเมืองสืบต่อจากพระราชบิดาแล้วเปลี่ยนชื่อเมืองว่า“บุรีนคร” ส่วนพระราชโอรสอีก ๒ พระองค์ของเจ้าเมืองเดิมฤๅษีวาสุเทพได้สร้างเมืองให้ครองคนละเมืองในบริเวณใกล้เคียงกันคือเมืองอวิทูรนครและรัมมนครต่อมารัมมนครเกิดน้ำท่วมจมเมืองล่มสลายเพราะเจ้าเมืองเข้าข้างผู้กระทำผิดที่ว่าบุตรสามารถทำร้ายมารดาของตนได้จึงทำให้เทวดาไม่พอใจต่อมาเมืองอวิทูรนครล่มสลายด้วยน้ำท่วมจากเทวดาบันดาลเช่นกันเพราะเจ้าเมืองเข้าข้างผู้กระทำผิดต่อบุพการี หากอิงตามที่คัมภีร์กล่าวมานี้แสดงว่าเหลือเพียงเมืองบุรีนครเท่านั้นจึงเป็นเหตุให้ท่านสร้างเมืองทริภุญไชยขึ้นมาและหาผู้ปกครองที่ทรงธรรมขึ้นมาปกครองเพื่อมิให้เป็นเหมือนกับเมืองอวิทูรนครและเมืองรัมมนครที่ต้องล่มสลายเพราะเจ้าเมืองไม่อยู่ในศีลธรรมดังนั้นมีความเป็นไปได้ว่าชาวลัวะอาจเป็นลูกหลานชาวเมืองบุรีนครที่สืบเชื้อสายมาจากฤๅษีวาสุเทพเพราะชนชาวลัวะอาศัยอยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพ ซึ่งตรงกับบุรีนครหรือมิลกัสมนครที่เป็นที่อยู่บริเวณใกล้เคียงเขาอ้อยแสดงว่าเขาอ้อยที่ฤๅษีวาสุเทพสถิตกับดอยสุเทพที่เป็นที่อยู่ของชาวลัวะนั้นคือที่เดียวกัน

๒.๒.๓.๒ จามเทวีวงศ์ในฐานะเรื่องเล่าเชิงพระพุทธศาสนา

จามเทวีวงศ์มีลักษณะอีกประการคือเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนา (Buddhist literature) คือมีลักษณะเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนความเป็นเรื่องเล่าเชิงพุทธศาสนาหรืออย่างที่เรียกว่า “นิทานศาสนา” (religious tale) ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้านิทานหรือเรื่องเล่าประเภทนี้มักดึงภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้าในพระคัมภีร์มาสร้างเป็นตัวละครเอกของนิทานหรือเรื่องเล่าเชิงศาสนาโดยเฉพาะทางภาคเหนือมีนิทานหรือเรื่องเล่าเชิงศาสนาที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าอยู่หลายเรื่องอาทิเช่นนิทานเรื่องกาขาว เป็นต้น ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าจามเทวีวงศ์เป็นเรื่องเล่าเชิงพุทธศาสนาเพราะเนื้อหาของวรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่องนี้เป็นเรื่องราวประเด็นในพุทธศาสนาเช่นเกี่ยวข้องกับ การเสด็จโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้าการนำพุทธธรรมมาสอดแทรกเหตุการณ์ที่ดึงมาจากทรรศนะทางพุทธศาสนาเช่นเรื่องโอปาติกะการเป็นสัตตบุรุษ (คนดี) เป็นต้น

จามเทวีวงศ์มีความแตกต่างจากคัมภีร์หรือวรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนาเรื่องอื่นเพราะมีลักษณะรวบรัดคือไม่เกริ่นพุทธประวัติเป็นเรื่องยาวเหมือนคัมภีร์หรือวรรณกรรมอื่นเช่นคัมภีร์มูลศาสนาและคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์คัมภีร์เหล่านี้นิยมเริ่มเกริ่นจากพุทธประวัติแล้วลากเข้าประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับอาณาจักรล้านนานั้นๆที่พบเห็นมากที่สุดคือการเสด็จมาโปรดเวไนยสัตว์ในดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทยอย่างในจามเทวีวงศ์ระบุว่าพระพุทธเจ้าทรงเดินทางมาโปรดพวกเมงคัวนบุตรยังดินแดนนี้ซึ่งต่อมาคือกรุงทริภุญไชยหรือจังหวัดลำพูนในปัจจุบันเมื่อศึกษาจามเทวีวงศ์ในฐานะวรรณกรรมพุทธศาสนา พบว่า วรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่องนี้มี

จุดเด่นคือเหตุการณ์การเสด็จและการพยากรณ์ของพระพุทธเจ้ารวมทั้งหลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้ผ่านตัวละคร^{๑๔}

จามเทวีวงศ์ ระบุว่า พระพุทธเจ้าทรงส่งตรวจความเป็นไปของเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ด้วยทิพยญาณ ได้เห็นพวกเมงค์วณบุตรอาศัยอยู่ในป่าอย่างน่าเวทนาพระองค์ตัดสินพระทัยว่าสมควรเดินทางไปโปรดเหล่าเมงค์วณบุตรพระองค์เสด็จจากกรุงพาราณสีสู่ที่อยู่ของพวกเมงค์วณบุตร แล้วทรงแสดงสัพบุริสธรรมและศีล ๕ แต่พวกเมงค์วณบุตรหลังพระองค์แสดงธรรมและสอนให้ถือศีล ๕ แล้วพระองค์ทรงเหาะไปยังทิศเหนือโดยมีพวกเมงค์วณบุตรเดินติดตามอยู่เบื้องล่างพระองค์ทรงลงยังพื้นที่แห่งหนึ่งพอพระบาทต้องที่พื้นก็บังเกิดแท่นศิลาผุดขึ้นพระองค์ทรงวางบาตรลงบนแท่นศิลาแล้วตรัสพยากรณ์ ว่าที่แห่งนี้เป็นอนาคตจักสถาปนาขึ้นเป็นเมืองใหญ่และในรัชสมัยของเจ้าผู้ครองนครนามว่า “พระเจ้าอาทิตย์จราช” (พระเจ้าอาทิตย์ราช) พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์จักมาปรากฏยังเมืองนี้

เมื่อพิจารณาในเนื้อหาส่วนนี้จักพบว่า การเสด็จมาโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้าในสยามประเทศเป็นพุทธกิจที่ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎกแสดงว่า พุทธกิจนี้เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นมา เช่นเดียวกับการเสด็จมาลังกาของพระพุทธเจ้า ในคัมภีร์มหาวงศ์เป็นต้น เหตุการณ์การเสด็จของพระพุทธเจ้ายังดินแดนนอกชมพูทวีป สังเกตได้ว่า ล้วนบันทึกไว้ในคัมภีร์พุทธศาสนาที่เขียนในดินแดนนั้นการเสด็จโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้า ในดินแดนนอกชมพูทวีปกลายเป็นเหตุการณ์หนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในงานเชิงวรรณกรรมในประเทศหรืออาณาจักรที่นับถือพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมว่าดินแดนของตนมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าแสดงให้เห็นว่าเมื่อนำพระพุทธเจ้ามาเกี่ยวข้องจะทำให้ดินแดนหรืออาณาจักรแห่งนั้น มีความสำคัญยิ่งขึ้นตั้งนั้นพระพุทธเจ้าจึงเป็นเสมือนเครื่องมือสำหรับการอ้างว่าดินแดนหรืออาณาจักรนี้มีความศักดิ์สิทธิ์หรือสำคัญยิ่งกว่าดินแดนหรืออาณาจักรอื่นคดีนี้นิยมใช้ในเมืองโบราณของประเทศไทยและประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาทผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าคัมภีร์เหล่านี้รวมทั้งจามเทวีวงศ์เลียนแบบการแต่งมาจากคัมภีร์พุทธศาสนาที่กล่าวถึงเหตุการณ์เสด็จโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้านอกพระไตรปิฎกที่เก่าแก่ก่อนพุทธศาสนาเถรวาทเผยแผ่ในประเทศไทยคือคัมภีร์พุทธประวัติหรือคัมภีร์พุทธศาสนาที่แต่งในลังกาเช่น คัมภีร์มหาวงศ์^{๑๕}

การพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าพิจารณาได้ว่า เป็นการยืนยันถึงการเกิดขึ้นของกรุงศรีอยุธยา แล้วกลายเป็นจริงเมื่อฤๅษีสฤงคารมาสักการะแท่นศิลาที่วางบาตรของพระพุทธเจ้าและรำลึกถึงพุทธพยากรณ์นั้นจึงปรารถนาสร้างเมืองตามพุทธพยากรณ์ท่านเกรงว่าหากได้ผู้ปกครอง

^{๑๔} ประครอง นิมมาเหมินทร์, จามเทวีวงศ์ในฐานะเรื่องเล่าเชิงพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๔.

^{๑๕} ประครอง นิมมาเหมินทร์, จามเทวีวงศ์ในฐานะเรื่องเล่าเชิงพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๔.

เมืองไมตรีเมืองจ๊กล่มสลายเหมือนเมืองอวิทูรนครและเมืองรัมมนครซึ่งเป็นเมืองที่ท่านสร้างขึ้นเพื่อให้ลูกหลานของท่านปกครองซึ่งเทวดาได้บันดาลให้น้ำท่วมจนเมืองล่มสลายไปในจามเทวีวงศ์ระบุว่าฤๅษีวาสุเทพเชิญฤๅษีสฤงคารผู้เป็นสหายขึ้นมาจากกรุงละโว้เพื่อช่วยกันสร้างเมือง เมื่อสำเร็จแล้วจึงเชิญพระนางจามเทวีเจ้าหญิงแห่งกรุงละโว้ขึ้นมาปกครองจามเทวีวงศ์นอกจากจะสะท้อนเรื่องเล่าเชิงพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอนแล้วสิ่งที่เห็นชัดเจนคือพรรณนาเกี่ยวกับผู้ปกครองซึ่งในจามเทวีวงศ์กล่าวถึงเมืองที่ล่มสลายเพราะเทวดาบันดาลให้น้ำท่วมเนื่องมาจากผู้ปกครองไม่มีคุณธรรม

พุทธพยากรณ์ในจามเทวีวงศ์ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎกเมื่อพิจารณาถึงการพยากรณ์ของพระพุทธเจ้ามีอยู่หลายพยากรณ์เช่นพยากรณ์ว่าผู้นั้นในอนาคตจักตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพยากรณ์ความฝันพยากรณ์ภพภูมิหน้าของเวไนยสัตว์ เป็นต้น ส่วนการพยากรณ์เมืองไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎกสำหรับคัมภีร์ที่ปรากฏคือ คัมภีร์ที่แต่งในอาณาจักรโบราณแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเห็นหงส์ทองสองตัวกำลังเล่นน้ำในสระแล้วพยากรณ์ว่าที่แห่งนี้เป็นอนาคตจักสถาปนาเป็นเมืองซึ่งต่อมาก็คือกรุงหงสาวดี เป็นต้น ดังนั้นการแต่งว่าพระพุทธเจ้าพยากรณ์ถึงการกำเนิดเมืองในอนาคตเป็นการแสดงให้เห็นถึงความพยายามของผู้ประพันธ์ที่นำพระพุทธเจ้ามาสนับสนุนเพราะในตำนานหรือวรรณกรรมพุทธศาสนาในอาณาจักรโบราณเหล่านี้หากอ้างพุทธพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าจักถูกกำหนดโดยทันทีว่าต้องเป็นความจริงเพราะพุทธพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าไม่มีความผิดพลาดสังเกตได้ว่าพุทธพยากรณ์ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาจะกลายเป็นความจริงเสมอ เช่น พระที่ปึงกรพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ฤๅษีสุมเมธจักสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า พระองค์หนึ่งในอนาคต ซึ่งต่อมาก็คือพระสมณโคดมพุทธเจ้าหรือพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบัน

๒.๒.๓.๓ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับจามเทวีวงศ์

คัมภีร์ทางพุทธศาสนาในประเทศไทย ครอบคลุมถึงพระไตรปิฎก รวมคัมภีร์ที่อธิบายพระธรรมวินัยของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็น อรรถกถา ภิกขา อนุภิกขา และปกรณ์พิเศษต่างๆ ที่รจนาด้วยภาษาบาลีขึ้นในแผ่นดินไทยในสมัยต่างๆ ตั้งแต่ยุคแรกที่พุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาถึงแผ่นดินสุวรรณภูมิ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๓๐๐ - ๑๓๐๐ ตามที่ปรากฏในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา และคัมภีร์ต่างๆ ระบุว่า พุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาถึงแผ่นดินสุวรรณภูมิเมื่อครั้งที่พระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อช่วงพุทธศตวรรษที่ ๓๐๐ ทรงอาราธนาให้พระโสณะและพระอุตตระเป็นพระธรรมทูตเดินทางมาประกาศพระศาสนายังแผ่นดินแห่งนี้ ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่มีความเห็นแตกต่างกันเกี่ยวกับสถานที่ตั้งอันแท้จริงของสุวรรณภูมิ แต่โดยสรุปแล้วภูมิภาคดังกล่าวควรมีอาณาบริเวณครอบคลุมตั้งแต่ชายฝั่งอ่าวมะตะมะจนถึงอ่าวไทย อันเป็นอาณาเขตของอารยธรรมทวารวดี หรือภาคกลาง ของไทยในปัจจุบันสมันต์ปาสาทิกา หรือ สมันตปาสาทิกา คัมภีร์อรรถกถา ที่อธิบายขยายความพระวินัยปิฎก รจนาโดยพระพุทธโฆสะ เมื่อ พ.ศ. ๑๐๐๐ มีเนื้อความระบุไว้ว่า

สุวรรณภูมิ คนตวาน โสณุตตรา มหิทธิกา

ปิสางเจ นิทรมิตวาน พรหมชาล อเทสิสุนติ ฯ

แปลว่า

พระโสณะและพระอุตตระ ผู้มีฤทธิ์มาก ไปสู่สุวรรณภูมิ

ปราบปรามพวกปีศาจแล้ว ได้แสดงพรหมชาลสูตร

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา^{๑๖} อธิบายเพิ่มเติมว่า พระโสณะและพระอุตตระได้แสดงอภินิหารีย์ปราบนางผีเสื้อน้ำและทรงแสดงธรรมพรหมชาลสูตร (สูตรว่าด้วยข่ายอันประเสริฐ ประกอบด้วยศีลน้อย ศีลกลาง และศีลใหญ่) นั่นคือการประพุดิตนอยู่ในสรวงและศีล มีคนทั้งหลายในสุวรรณภูมิประเทศนี้ได้บรรลุธรรมประมาณ ๖๐,๐๐๐ คน กุลบุตรออกบวชประมาณ ๓,๕๐๐ คน เนื้อความจากสมันตปาสาทิกา แสดงให้เห็นว่า ในชั้นแรก หรือช่วงพุทธศตวรรษที่ ๓๐๐ นั้น คัมภีร์ทางพุทธศาสนาเข้าถึงแผ่นดินสุวรรณภูมิ ในรูปของการถ่ายทอดเชิงมุขปาฐะ ซึ่งเป็นลักษณะของการสืบทอด ธรรมวินัยในยุคแรก トラาจนกระทั่งการสังคายนาครั้งที่ ๕ จึงมีการจารึกพระธรรมวินัย ในเอกสารคือใบลาน นับแต่นั้นมาแผ่นดินสุวรรณภูมิในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๓๐๐ - ๑๘๐๐ แบ่งแยกออกเป็นแคว้นต่าง ๆ มากมาย นอกจากนี้ ยังนับถือพุทธศาสนาต่างนิกายกัน ทั้งสายอาจารย์วาท และสายเถรวาท ดังนั้นคัมภีร์พุทธศาสนาในแพร่หลายในดินแดนนี้จึงมีความหลากหลายและแตกต่างกันไปด้วย อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่หลงเหลือถึงปัจจุบันเกี่ยวกับพุทธศาสนาในยุคนี้มีอยู่กระหนกกระแ่น กระนั้นก็ตามสันนิษฐานจากความรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาของอาณาจักรสุธรรมวดี หรือ สะเทิม (Thaton Kingdom) ของชาวมอญทางตอนล่างของพม่า ซึ่งเป็นชนชาติเดียวกับผู้สถาปนาอาณาจักรทวารวดี และอาณาจักรศรีอยุธยา ในภาคกลางของไทย ทำให้พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทรุ่งเรืองมากในทางตอนกลางและตอนเหนือของไทยทั้งนี้ คาดว่า คงมีการศึกษาคัมภีร์พุทธศาสนาในระดับหนึ่ง แต่อาจไม่แพร่หลายนัก เนื่องจากคัมภีร์ทางศาสนาเป็นสมบัติของหลวง และมักไม่มอบให้แก่ละรัฐ โดยง่าย ดังจะเห็นได้จากกรณีที่พระเจ้ามธุระ แห่งอาณาจักรอาณาจักรสะเทิม ทรงไม่ยินยอมมอบพระไตรปิฎกฉบับจำลองให้กับพระเจ้าอโนธามังช่อ แห่งอาณาจักรพุกามตามคำร้องขอ จนนำไปสู่สงคราม และการสิ้นสุดของอาณาจักรอาณาจักรสะเทิมด้วยน้ำมืออาณาจักรพุกาม ในปี พ.ศ. ๕๑๔^{๑๗} ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓๐๐ - ๑๘๐๐ หลังฐานการเผยแผ่คัมภีร์ทางพุทธศาสนาในแผ่นดินไทยเริ่มมีความชัดเจนอีกครั้งในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ดังปรากฏว่า พระนางจามเทวีเดินทางมาจากละโว้เมื่อปี

^{๑๖} คัมภีร์สมันตปาสาทิกา, คัมภีร์ทางวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีวงศ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕), หน้า ๔๗

^{๑๗} คัมภีร์สมันตปาสาทิกา, คัมภีร์ทางวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีวงศ์, หน้า ๔๗.

พ.ศ. ๑๒๐๕ มาครองเมืองหริภุญไชย พระนางได้นำพระสงฆ์ผู้ทรงพระไตรปิฎกจำนวน ๕๐๐ รูปติดตามมาด้วย จนทำให้พุทธศาสนาแบบเถรวาทเผยแพร่อำนาจในอาณาจักรนี้ นอกจากนี้ในตำนานจามเทวีวงศ์บันทึกไว้ว่า เมื่อพระนางจามเทวีทรงครองราชสมบัติแล้ว ทรงสร้างพระอาราม ๕ แห่ง หนึ่งในนั้นคือ อาพัทธาราม ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของเมืองหริภุญไชย สำหรับถวายแด่พระภิกษุที่เดินทางมาจากสี่หลประเทศ หรือประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน จึงคาดว่า ในเวลานั้นน่าจะมีการเผยแพร่พระคัมภีร์จากสิงหลมาถึงตอนเหนือของไทยในปัจจุบันแล้ว อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘ ลงมาแทบไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาหรือรณนาพระคัมภีร์ทางพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ ทราบแต่เพียงข้อมูลจากศิลาจารึกบางหลัก ที่บันทึกข้อความจากคัมภีร์ภาษาบาลีที่สำคัญบางฉบับ อาทิเช่น จารึกเนินสระบัว พบที่เนินสระบัว ในบริเวณเมืองพระรถ ตำบลโคกปึก อำเภอสริมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี เนื้อหาในจารึกระบุมหาศักราช ๖๘๓ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๑๓๐๔ ปรากฏคาถาพระบาลีสามบทในจารึกเป็นบทสรรเสริญคุณพระรัตนตรัยตรงกับ เทลลภูหาคาถา หรือ คาถากระหน่ำน้ำมัน ซึ่งแต่งขึ้นที่ลังกา สันนิษฐานว่าราวช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๕ โดยไม่ปรากฏผู้แต่งแต่อย่างใด

ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙๐๐ - ๒๑๐๐ ข้อมูลเกี่ยวกับการเผยแผ่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในไทยเริ่มมีความชัดเจนอีกครั้ง หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา โดยเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ พวกพระภิกษุไทยซึ่งได้ไปบวชปลง ณ เมืองลังกาก็กลับมาตั้งคณะที่เมืองนครศรีธรรมราช ต่อมากษัตริย์ในอาณาจักรสุโขทัยทรงเลื่อมใสโปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ลังกาวงศ์มาประกาศพระศาสนายังตอนเหนือของที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา การมาถึงของคณะสงฆ์ลังกาในแผ่นดินไทยมิใช่ครั้งแรก เพราะเคยมีการติดต่อกันสมัยหริภุญไชย และทวารวดี แต่การมาครั้งนี้ ถือเป็นการสิ้นสุดของคณะนิกายอื่นๆ ที่เคยแพร่หลายในดินแดนนี้ ดังจะเห็นได้ว่า พระสงฆ์ในแถบนี้อาจสังวัธยายพระธรรมเป็นภาษาสันสกฤต แต่พวกนิกายลังกาวงศ์สังวัธยายเป็นภาษามคร จึงเกิดความขัดแย้งกันขึ้น กว่าจะเป็นเอกภาพได้ต้องใช้เวลาระยะหนึ่งทั้งนี้ จากการใช้ภาษาสันสกฤต ทำให้คาดว่า คณะสงฆ์เดิมในแถบนี้อาจมีทั้งฝ่ายมหายาน และฝ่ายเถรวาทที่ใช้ภาษาสันสกฤต คือนิกายมุลสรวาสตีวาท ดังที่ปรากฏในหลักฐานบันทึกการเดินทางของพระอจิง พระเถระชาวจีนที่เดินทางมาพำนักศึกษาภาษาสันสกฤตและพระธรรมในแคว้นทวนทางตอนใต้ของไทย (หรือแถบมลายู) ก่อนเดินทางไปศึกษาพระธรรมในประเทศอินเดียเมื่อศตวรรษที่ ๖ ขณะเดียวกัน ในภาคเหนือของไทย หลังจากที่พญามังรายแห่งอาณาจักรล้านนา ทรงผนวกอณาจักรหริภุญไชยในปีพ.ศ. ๑๘๓๙ ได้ทรงรับพุทธศาสนาเถรวาทเข้าไว้ในเวลาเดียวกัน ต่อจากนั้นพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเฟื่องฟูอย่างยิ่งในดินแดนล้านนา โดยได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์อย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นพญากือนา ที่ทรงนิมนต์พระสมณเถระจากสุโขทัยมาประกาศพระศาสนาในล้านนาเมื่อพ.ศ. ๑๙๑๒ ต่อมาในสมัยพญาสามฝั่งแกน พระสงฆ์ชาวล้านนาหลายรูปได้เดินทางไปศึกษาที่ลังกาในราวพ.ศ. ๑๙๖๗ และได้นิมนต์พระเถระชาวลังกามาส่งเสริมนิกายเถรวาทสายลังกาวงศ์จนรุ่งเรือง การเผยแพร่พระคัมภีร์ทางพุทธศาสนาในล้านนา และ

ในไทยถึงจุดเฟื่องฟูที่สุดในรัชสมัยของพญาติโลกราช โดยในพ.ศ. ๒๐๒๐ ได้ทรงจัดสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลก ณ จัตุมาโฬาราม หรือวัดเจ็ดยอด ประกอบกับช่วงเวลานั้นมีพระเถระที่เชี่ยวชาญวรรณคดีทางศาสนามากมาย อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน แม้จนถึงรัชสมัยพญาแก้ว หรือพระเมืองแก้ว (พ.ศ. ๒๐๓๙ - ๒๐๖๙) การเผยแผ่พระศาสนาผ่านการรณาคัมภีร์ยังรุ่งเรืองยิ่งนัก มีพระเถระมากมายที่รณาคัมภีร์ต่างๆ ที่ไม่เพียงยังใช้กันในระดับเปรียญธรรมทุกวันนี้เท่านั้น แต่ยังได้รับการยอมรับในวงการภาษาบาลีทั่วโลกอีกด้วย

ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑๐๐ อาณาจักรล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ในพ.ศ. ๒๑๐๑ แต่การรณาคัมภีร์ยังคงมีต่อไปตราบจนกระทั่งหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๒๐๐ ลงมา เกิดความไม่สงบในล้านนาบ่อยครั้ง จนทำให้ขาดผู้อุปถัมภ์พระศาสนา และขาดพระเถระผู้ทรงภูมิ ทำการรณาคัมภีร์ภาษาบาลีขาดช่วง แต่ยังคงมีการแต่งวรรณคดีทางพุทธศาสนาเรื่อยมาในภาษาท้องถิ่น อีกทั้งล้านนายังได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาจากพม่า ที่มีความนิยมรณาคัมภีร์อยู่แล้ว ทำให้ศาสนาพุทธมิได้ซบเซา เพียงแต่ขาดผู้มีความรู้ที่จะรณา หรือประพันธ์วรรณกรรมภาษาบาลีทางภาคกลางของไทยอาณาจักรสุโขทัยมีการรณาคัมภีร์บาลีไม่มากนัก ปัจจุบันพบเพียงคัมภีร์เดียวคือรัตนพิมพวงศ์ แต่งขึ้นใน จ.ศ. ๗๙๑ หรือ พ.ศ. ๑๙๗๒ หลังจากนั้นอาณาจักรสุโขทัยถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา ซึ่งมีความสนใจเกี่ยวกับพระคัมภีร์ภาษาบาลีน้อยมากเช่นกัน ทำให้พบวรรณคดีประเภทนี้เพียงไม่กี่เรื่อง จนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งนับเป็นการรวบรวมวรรณคดีบาลีครั้งสำคัญ และมีการแต่งพระคัมภีร์เพิ่มเติมจำนวนมากโดยพระเถระชาวสยามในครั้งนั้น ตราบจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเชี่ยวชาญภาษาบาลี เนื่องจากทรงเคยผนวชเป็นเวลานาน กอปรกับได้มีการติดต่อกับชาติตะวันตกที่เข้ายึดครองอาณานิคมในอินเดีย ถิ่นกำเนิดของภาษาบาลี ทำให้การศึกษาและการรณาผลงานทางพุทธศาสนาในภาษาบาลีเฟื่องฟูอีกครั้ง จนถึงปัจจุบัน^{๑๘}

๑. **รัตนพิมพวงศ์** หรือ **รัตนพิมพวงศ์** รณาโดยพระพรหมราชปัญญา แห่งวัดภูเขาลวง เมืองสุโขทัย เมื่อพ.ศ. ๑๙๗๒
๒. **จามเทวีวงศ์** รณาโดยพระโพธิ์รังสี เมืองเชียงใหม่ เมื่อพ.ศ. ๑๙๕๐-๒๐๐๐
๓. **สิทธิคณิทาน** รณาโดยพระโพธิ์รังสี เมื่อพ.ศ. ๑๙๕๔-๒๐๐๐
๔. **ปัญญาสชาดก** รณาโดยพระภิกษุชาวเชียงใหม่ เมื่อพ.ศ. ๒๐๐๐-๒๒๐๐
๕. **ปัทมกมโยชน-สัทตถตถภจินดา** พระธรรมเสนาบดีเถระ ชาวเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๐๒๐-๒๐๔๕

^{๑๘} คัมภีร์สมันตปาสาทิกา, คัมภีร์ทางวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีวงศ์, หน้า ๓๔๗.

๖. สมันตปาสาทิกาอรรถโยชนา พระญาณกิตติเถระ แห่งวัดปรसारาม (วัดสวนขนุน)

ชาวเมืองเชียงใหม่ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๒๘-๒๐๔๓

๗. ภิกขุปาฎิโมกข์คัมภีร์ทีปนี รจนาโดยพระญาณกิตติเถระ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๒๘-๒๐๔๓
๘. สีมาสังกรวินิจฉัย รจนาโดยพระญาณกิตติเถระ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๒๘-๒๐๔๓
๙. อัญฐุสาลีนีอรรถโยชนา รจนาโดยพระญาณกิตติเถระ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๒๘-๒๐๔๓
๑๐. สัมโมหวิโนทน์อรรถโยชนา รจนาโดยพระญาณกิตติเถระ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๒๘-๒๐๔๓
๑๑. ธาตุกถาอรรถโยชนา รจนาโดยพระญาณกิตติเถระ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๒๘-๒๐๔๓
๑๒. บุคคลบัญญัติอรรถโยชนา รจนาโดยพระญาณกิตติเถระ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๒๘-๒๐๔๓
๑๓. กถาวัตรอรรถโยชนา รจนาโดยพระญาณกิตติเถระ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๒๘-๒๐๔๓
๑๔. ยมกอรรถโยชนา รจนาโดยพระญาณกิตติเถระ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๒๘-๒๐๔๓
๑๕. ปัญฐานอรรถโยชนา รจนาโดยพระญาณกิตติเถระ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๒๘-๒๐๔๓
๑๖. อภิธัมมัตถวิภาวิณีอรรถโยชนา รจนาโดยพระญาณกิตติเถระ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๒๘-

๒๐๔๓

๑๗. มูลกัจจายน์อรรถโยชนา รจนาโดยพระญาณกิตติเถระระหว่าง พ.ศ. ๒๐๒๘-๒๐๔๓
๑๘. สังขยาปกาสก รจนาโดยพระญาณกิตติเถระพ.ศ. ๒๐๕๘
๑๙. สารัตถสังคหะ รจนาโดยพระนันทาจารย์ ไม่ทราบปี
๒๐. มรุตตลปกาสินีฎีกามิลินทปัญหา รจนาโดยพระติปิฎกจุฬายเถระ
๒๑. สัททพินทุอภิวินฎีกา รจนาโดยพระสัทธัมมกิตติมหาสุสเทวเถระ แห่งวัดรั่มมะ

ชาวเมืองลำพูน

๒๒. เวสันตรทีปนี รจนาโดยพระสิริมังคลาจารย์ แห่งวัดสวนขวัญ (วัดตำหนัก)

ชาวเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๑๐๖๑๐

๒๓. จักวาฬทีปนี รจนาโดยพระสิริมังคลาจารย์ พ.ศ. ๒๐๖๓
๒๔. สังขยาปกาสกฎีกา รจนาโดยพระสิริมังคลาจารย์ พ.ศ. ๒๐๖๓
๒๕. มังคลัตถทีปนี รจนาโดยพระสิริมังคลาจารย์ พ.ศ. ๒๐๖๗
๒๖. มูลศาสนา รจนาโดยพระพุทฺธพุกาม – พระพุทฺธญาณเจ้า
๒๗. ชินกาลมาลีปกรณ์ รจนาโดยพระรัตนปัญญาเถระ ชาวเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๐๖๐-๒๐๗๑
๒๘. มาติกัตถสรูปอภิธรรมสังคณี รจนาโดยพระรัตนปัญญาเถระ
๒๙. วชิรสารัตถสังคหะ รจนาโดยพระรัตนปัญญาเถระ พ.ศ. ๒๐๗๘
๓๐. คันถาภรณ์ฎีกา รจนาโดยพระสุวณฺณรังสีเถระ ชาวเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๑๒๘
๓๑. ปฐมสมโพธิกถา รจนาโดยพระสุวณฺณรังสีเถระ
๓๒. วิสุทฺธิมรรคทีปนี รจนาโดยพระอุตตาราม ชาวเชียงใหม่

๓๓. สังขยาปกาสก ฎจนาโดยพระญาณวิลาส ชาวล้านนา
 ๓๔. อุปปาดสันติ ฎจนาโดยพระเถระชาวเชียงใหม่
 ๓๕. สัทธัมมสังคหะ ฎจนาโดยพระธรรมกิตติมหาสามีเถระ แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐
 ๓๖. มุลกัจจายนคัณฐี ฎจนาโดยพระมหาเทพกวี คาดว่า แต่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓
 ๓๗. จุลยพุทธกาลวงศ์ ฎจนาโดยสมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพลวิมลมังคลาราม คาดว่าแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๑

๓๘. มหาพุทธกาลวงศ์ ฎจนาโดยสมเด็จพระวันรัตน์ ไม่ทราบปี
 ๓๙. สังคีตยวงศ์ ฎจนาโดยสมเด็จพระวันรัตน์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒
 ๔๐. โลกเนยยปปรกรรม์ ไม่ทราบผู้รจนา คาดว่า มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙
 ๔๑. มนุสสวินยยะ ไม่ทราบผู้รจนา คาดว่า มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เป็นอย่างต่ำ
 ๔๒. อมรกฎะพุทธรูปนิทาน ฎจนาโดยพระอริยวังสะ ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐
 ๔๓. อัญญาภาคพุทธรูปนิทาน ฎจนาโดยพระอริยวังสะ ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐
 ๔๔. ปัญจพุทธพยากรณ์ ไม่ทราบผู้รจนา
 ๔๕. สิวชัยชาตกะ, สิวชัยปัญหา หรือมหาสิวิชัยช ไม่ทราบผู้รจนา มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นอย่างต่ำ
 ๔๖. โสตัดถกกี (มหา) นิทาน ไม่ทราบผู้รจนา
 ๔๗. ชาตตัดถกกีนิทาน ไม่ทราบผู้รจนา

๒.๒.๔ รูปแบบการนำเสนอเรื่องราวของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

อิทธิพลของสื่อทั้งสื่อเก่าและสื่อใหม่ในยุคหลอมรวมสื่อ (Media Convergence) ก่อกระแสเรื่องราวเกี่ยวกับพระนางจามเทวีทั้งเรื่องจริงและเรื่องเท็จ ผ่านสื่อหลากหลายช่องทาง (platform) จนเป็นที่มาของความขัดแย้งระหว่างผู้ศรัทธาต่อพระนางกับผู้คิดเห็นต่าง พระนางจามเทวีเป็นใครมีความสำคัญอย่างไร ทำไมยังคงอยู่ในกระแส เรื่องราวของพระนางได้รับการเล่าขานและบันทึกมายาวนานร่วม ๑,๔๐๐ ปี จนกลายเป็น “ตำนาน” การตามรอยตำนาน “พระนางจามเทวี” ผ่านสื่อแต่ละยุค เป็นการฉายภาพว่าพระนางจามเทวีมีตัวตนจริงโดยอ้างอิงจากหลักฐานทางโบราณคดี การบันทึกผ่านสื่อมวลชนแต่ละแขนงในรูปสารคดีและบันเทิงคดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเผยแพร่ผ่านสื่อใหม่ที่เต็มไปด้วยศักยภาพในแง่ความรวดเร็วและครอบคลุมกว้างไกล ตรงกันข้าม สื่อดังกล่าวอาจเป็นเครื่องมือในการทำลายผู้อื่น หากผู้ใช้สื่อขาดจริยธรรม กรณีการนำเสนอข้อมูลด้านลบของ

พระนางจามเทวีผ่านสื่อต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อสังคมเป็นสิ่งควบคุมได้ค่อนข้างยาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิจารณ์ญาณของผู้เสพสารเป็นสำคัญ^{๑๙} โดยลำดับดังนี้

๑. เรื่องจริง (Non Fiction) หรือสารคดี มีลักษณะเนื้อหาที่มุ่งให้สาระความรู้ ความคิด ความจริง ความกระจ่าง รวมถึงความเป็นเหตุเป็นผลโดยใช้กลวิธีเชิงสร้างสรรค์ในการนำเสนอเพื่อสร้างความเพลิดเพลินแก่ผู้รับสาร(ผู้อ่าน/ผู้ฟัง/ผู้ชม) อาจจะนำเสนอในเชิงอธิบาย เชิงวิพากษ์ เชิงแนะนำสั่งสอน โดยในเนื้อเรื่องมีการระบุตัวบุคคล เวลา สถานที่ไว้ชัดเจน เช่น ความเรียง (Essay) บทความ (Article) จดหมายเหตุ (Chronicle) คติธรรม (Moral Percept) ฯลฯ

๔.๑.๒ เรื่องแต่ง (Fiction) หรือบันเทิงคดี ลักษณะเนื้อหาเกิดจากการแต่งขึ้นหรือเรื่อง “สมมุติ”โดยมุ่งให้ความสนุกสนานเป็นหลัก เช่น นิยาย นิทาน เรื่องสั้น บทกวี บทละครภาพยนตร์ ฯลฯ

กรณีการนำเสนอเนื้อหาในรูปแบบ ตำนาน (Legend) อธิบายว่า เป็นรูปแบบการนำเสนอประเภทหนึ่งที่มีเนื้อหาในลักษณะเรื่องเล่าที่เล่าสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน โดยมีเค้าของความจริงอยู่ด้วย เช่น ตัวบุคคล หลักฐานที่เป็นวัตถุ สถานที่ และมีเนื้อหาอธิบายที่มาของสิ่งเหล่านั้น แม้ว่าในการดำเนินเรื่องจะสร้างอรรถรสโดยใช้การเล่าที่แทรกเรื่องเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ไว้ด้วยก็ตาม

เรื่องเล่าหรือเรื่องราวเกี่ยวกับพระนางจามเทวีจัดเป็นตำนานประจำท้องถิ่น (Local Legend) จึงเป็นการผสมผสานในรูปสารคดีแฝงด้วยบันเทิงคดีเพื่อให้การดำเนินเรื่องมีชีวิตชีวาชวนติดตาม แต่อย่างไรก็ตาม ก็ไม่ละทิ้งความเป็นจริงที่เป็นแก่นหลักของเรื่อง น่าจะเทียบเคียงคล้ายกับการเขียนนวนิยายเชิงสารคดี หรือ “สารนิยาย” (Non-fictionNovel)) เรื่อง In Cold Blood และ Breakfast at Tiffany's ของทรูแมนคาโพตี (Truman Capote) นักเขียนชาวอเมริกันซึ่งเล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในรูปแบบนวนิยาย ซึ่งทั้งสองเรื่องถือว่าเป็นวรรณกรรมคลาสสิกของอเมริกัน และได้ถูกนำไปสร้างเป็นภาพยนตร์

๒.๒.๕ เนื้อหาสังเขปของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

จามเทวีวงศ์หรือพงศาวดารเมืองหริภุญไชยเป็นงานบาลีรจนาของพระโพธิ์รังสี ภิกษุชาวเชียงใหม่ ครั้นถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) กับพระญาณวิจิตร (สิทธิ โลจนานนท์) ได้ร่วมกันแปลและเรียบเรียงเป็นฉบับภาษาไทย มีเนื้อหาแบ่งไว้ ๑๕ ปริเฉท ตามฉบับเดิมที่แต่งเป็นภาษาบาลี โดยในปริเฉทที่ ๔ – ๖ ได้นำข้อความจากหนังสือชินกาลมาลินีหรือชินกาลมาลีปกรณ์มาแทรกให้เต็ม เพราะข้อความในช่วง

^{๑๙} ประพันธ์ กุลวิจิตรชัย, รูปแบบการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับตำนานพระนางจามเทวี, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก,๒๕๕๕), หน้า ๒๒.

ปริเฉทดังกล่าวขาดหายไปเนื้อหาของหนังสือเป็นพงศาวดารที่ประกอบด้วยประวัติของทั้งอาณาจักรและศาสนจักรผสมเข้าไว้ด้วยกัน เช่นเดียวกับพงศาวดารเมืองพ่ายพ้อย่างชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนา และพงศาวดารโยนก จามเทวีวงศ์ในฐานะเครื่องมือถ่ายทอดแนวคิดธรรมราชาหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอันสมควรแก่พระมหากษัตริย์โดยชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ ที่กษัตริย์เมืองหริภุญไชยได้ทรงกระทำไว้ อันเป็นส่วนประกอบด้านคุณสมบัติของบุคคลที่ปรารถนาจะสั่งสมบารมีธรรมของตนเพื่อให้ได้ไปจุติเป็นพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ลักษณะเด่นของหนังสือ จามเทวีวงศ์คือการเชื่อมผสานความเป็นมาของอาณาจักรกับศาสนาจักร โดยชี้ให้เห็นถึงความเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่พระพุทธองค์เสด็จมาแสดงพุทธทำนายว่า จะมีพระบรมสารีริกธาตุ การกำเนิดและความเป็นมาของบุคคลผู้เป็นวีรสตรีในตำนาน ท้องถิ่น และผู้ประกาศคำสั่งสอนแห่งพระพุทธศาสนาเพื่อดำรงความปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของผู้ปกครองเมือง ซึ่งจะเห็นได้จากข้อความที่ปรากฏในเรื่องตั้งแต่ปริเฉทแรก เปิดเรื่องที่พระพุทธเจ้ามีพุทธทำนายว่า เมื่อพระพุทธองค์ทรงดับขันธปรินิพพานแล้ว จะมีพระบรมสารีริกธาตุ ณ เมืองหริภุญไชยอันเป็นเมืองใหม่ที่จะก่อเกิดขึ้นในอนาคต เรื่องราวจึงดำเนินต่อไปถึงการสร้างเมืองหริภุญไชยและมีเมืองเขลางค์นคร อาลัมพางคนคร เกิดขึ้นตามมา เมื่อสร้างเมืองหริภุญไชยแล้ว จึงกล่าวถึงการทูลเชิญ พระนางจามเทวีมาปกครองและให้กำเนิดบุตรฝาแฝดนามว่าพระมหันตยสและพระอนันตยส จากนั้นกล่าวถึงชัยชนะของพระมหันตยสในการทำสงครามกับเจ้ามีลักขราช ลำดับต่อมา กล่าวถึงกษัตริย์แคว้นหริภุญไชย ๒๘ พระองค์ จนกระทั่งเมืองหริภุญไชยมีกษัตริย์ นามว่าท้าวอาทิตย์ยราชปกครอง และค้นพบพระบรมสารีริกธาตุตามพุทธทำนายของ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในตอนต้นเรื่อง โดยที่พุทธทำนายนี้ จะปรากฏใน ปริเฉทต่างๆ อยู่เป็นระยะๆ เช่น ในปริเฉทที่ ๓ กล่าวถึงศิลาอันเป็นที่ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเคยตั้งบาตร มีผู้ไปกระทำบูชา และฤๅษีวาสุเทพ พระพุทธเจ้ามีพุทธทำนายไว้ว่า สถานที่แห่งนี้จะเป็นมหานครใหญ่ในอนาคต เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว พระบรมสารีริกธาตุส่วนหนึ่งก็จะได้มาบังเกิดขึ้น หรือ ในปริเฉทที่ ๔^{๒๐} กล่าวว่า พระสุกกทันต์ฤๅษีเล่าพุทธทำนายของพระพุทธองค์ให้แก่พระเจ้าละโว้ได้ทราบ อันมีปฐมเหตุถึงความตั้งใจที่ได้เดินทางมาทูลเชิญพระนางจามเทวีผู้เป็นธิดาไปปกครอง และได้กล่าวย่อในปริเฉทที่ ๘ ในตอนที่ราชาภิเษกพระเจ้ามหันตยสอีกครั้งว่า การที่ได้สร้างเมืองหริภุญไชยนี้ก็เพื่อประโยชน์แก่พระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า และเพื่อประโยชน์แก่โลกทั้งปวง เป็นต้น^{๒๑} จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมจามเทวีวงศ์นี้เป็นการเชื่อมโยงกันของศาสนาจักรและอาณาจักรซึ่งสามารถรับรู้ได้ว่าทั้งสองนี้ต้องอิงอาศัยกันทั้งในแง่ของการปกครองหรือแม้กระทั่งความผาสุกทั้งจิตวิญญาณเอง

^{๒๐} พระโพธิ์รังสี, วรรณกรรมจามเทวีวงศ์, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๖.

^{๒๑} พระโพธิ์รังสี, วรรณกรรมจามเทวีวงศ์, หน้า ๕๙.

๒.๓ สรุป

จามเทวีวงศ์มีบทบาทสำคัญในฐานะการยืนยันถึงการสถาปนากรุงศรีอยุธยาหรือความเป็นมาของจังหวัดลำพูนทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของอาณาจักรล้านนาที่มีอิทธิพลมาจากกรุงศรีอยุธยาด้วยส่วนหนึ่งในการประดิษฐานพุทธศาสนา อาณาจักรล้านนารับพุทธศาสนามาจากอาณาจักรทวารวดีโดยผ่านการสร้างเมืองศรีอยุธยาของพระนางจามเทวีเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ แสดงว่ากรุงศรีอยุธยามีความสำคัญต่อการพัฒนาเป็นอาณาจักรล้านนาทั้งทางด้านวิทยาการต่างๆ และพุทธศาสนาที่เป็นปัจจัยหลักทำให้เกิดวัฒนธรรมล้านนา

จามเทวีวงศ์ก็ไม่ต่างจากวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนาอื่นที่ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาจากลังกาในการบอกเล่าการเสด็จของพระพุทธเจ้ายังดินแดนแห่งนี้และทรงแสดงธรรมโปรดชนพื้นเมืองเดิมในท้องถิ่นแห่งนี้ตามมาด้วยการพยากรณ์การกำเนิดขึ้นของบ้านเมืองในอนาคตและการปรากฏของพระบรมสารีริกธาตุ แสดงให้เห็นถึงการยืนยันของเมืองที่รองรับพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นหลักฐานให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างชนพื้นเมืองเดิมกับชนต่างถิ่นที่เข้ามาใหม่ เช่น สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและมอญ

จามเทวีวงศ์ ถือเป็นเรื่องเล่าที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และพุทธศาสนาที่หลงเหลืออยู่ จึงทำให้เราได้ศึกษาในสิ่งที่บรรพบุรุษต้องการสื่อต่ออนุชนแต่สังเกตได้ว่าการเล่าเรื่องของจามเทวีวงศ์จะแฝงด้วยเรื่องเหนือธรรมชาติแนวเทพนิยายเช่นการปรากฏของเทวดานางไม้ปีศาจตำนานหรือตำนานประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นงานเขียนในประเทศไทยโดยเฉพาะทางล้านนาที่ตอนต้นเรื่องมักมีลักษณะ “ปรัมปรา” (myth) เพราะมี “อิทธิปาฏิหาริย์” (miracle or magical power) เป็นเรื่องราวที่ “เหนือจริง” (overstated) รวมทั้งคำสอนในจามเทวีวงศ์ที่บรรพบุรุษพยายามสั่งสอนอนุชนคือการเป็นคนดีของสังคม เพื่อมิให้สังคมเดือดร้อน สามารถยืนยันได้จาก กรณีเมืองล่มเนื่องจากเจ้าผู้ครองนครเห็นผิดเป็นชอบ และมีประชาชนที่เป็นลูกอกตัญญู (คนเลว) ทำให้เทวดาไม่พอใจแล้วบันดาลให้เมืองจมในกระแสน้ำพุทธธรรมที่มีแฝงในจามเทวีวงศ์ก็ล้วนเป็นหลักธรรมเกี่ยวกับการเป็นคนดีและคบหาคนดีทั้งสิ้น

บทที่ ๓

หลักพุทธจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ผู้วิจัยผู้วิจัยทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของพุทธจริยธรรม ประเภทของพุทธจริยธรรมในระดับต่างๆ รวมถึงเกณฑ์การตัดสินจริยธรรม เพื่อความเข้าใจอันเป็นหนึ่งเดียวกันตามลำดับต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของจริยธรรม

ความหมายของจริยธรรมนั้น มีการนิยามให้ความหมายไว้หลากหลายทั้งนักปราชญ์ทางศาสนาและผู้รู้ทั้งหลาย โดยนิยามให้ความหมายต่างกันไป ในที่นี้ผู้วิจัยจะขอความหมายต่างๆของบุคคลที่สำคัญมาเพื่อทำความเข้าใจให้เป็นหนึ่งเดียวกับจริยธรรม

พระราชชัชวาล (พุทธทาสภิกขุ อินทปณฺโณ) กล่าวว่า จริยธรรม แปลว่า เป็นสิ่งที่พึงประพฤติ ส่วน ศีลธรรมนั้นหมายถึง สิ่งที่กำลังประพฤติอยู่ หรือประพฤติแล้ว จริยธรรม หรือ ethics อยู่ในรูปของปรัชญาคือ สิ่งที่ต้องคิดถึงนึก ส่วนเรื่องศีลธรรมหรือ morality นี้ต้องทำอยู่จริงๆ เพราะเป็นปัญหาเฉพาะหน้า^๑

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้คำจำกัดความจริยธรรมไว้ว่า จริย+ธรรม คำว่าจริยมาจากภาษาบาลี รากศัพท์เดิมคือ จรุ หรือ จร แปลว่าเที่ยวไปหรือเดินทาง จริย จึงแปลว่าการเที่ยวไป การดำเนินไปหรือการเดินทาง ในภาษาไทยได้เอาคำว่า ประพฤติ ไปทำเป็นคำแปลของคำว่า “จริยะ” “จริยา” “จรรยา” และ “จริยธรรม” และเอาคำว่าจริยธรรมมาเป็นศัพท์บัญญัติสำหรับแปลคำว่า “Ethics” จริยะ จริยา และจริยธรรมก็เลยมีความหมายแคบลงเท่ากับคำว่า ศีลธรรมหรือบางทีใช้ เป็นคำแทนของคำว่าศีลธรรมไป เพราะคำว่า “ethics” ก็ดี ความประพฤติอย่างที่ใช้ในภาษาไทยก็ดี เป็นเรื่องในระดับที่เรียกว่า “ศีล” ทั้งสิ้น แต่คำว่า จริยะ จริยา ตลอดจนจริยธรรม มีความหมาย กว้างขวางกว่านั้น คือหมายถึงการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ การยังชีวิตให้เป็นไป การ

^๑ พระราชชัชวาล (พุทธทาสภิกขุ), การสร้างเสริมจริยธรรมแก่วัยรุ่นคณะครูโรงเรียนนวมิตวิทยา จังหวัดนครราชสีมา, พิมพ์เป็นบรรณาการเพื่อเป็นอนุสรณ์และเทิดพระคุณ ในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์โทพระยาราชสีมาจารย์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม พระนคร, วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๑๑, หน้า ๑.

ครองชีวิตการ ใช้ชีวิต การเคลื่อนไหวของชีวิตทุกด้านทุกแง่ทุกระดับ ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทั้งด้านส่วนตัว ด้านสังคม ด้านอารมณ์ ด้านจิต ด้านปัญญา^๒

พระเมธีธรรมากรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ความหมายจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรม แยกออกเป็น จริย+ธรรม คำว่า จริยะ หมายถึง ความประพฤติหรือกิริยาที่ควรประพฤติ ส่วนคำว่า ธรรม มีความหมายหลายอย่าง เช่น คุณความดี หลักคำสอนของศาสนา หลักปฏิบัติ เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น “จริยธรรม” จึงได้ความหมายตามตัวอักษรว่า “หลักแห่งความประพฤติ” หรือ “แนวทางของการประพฤติ”^๓

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้แบ่งประเภทของจริยธรรมออกเป็น ๓ ระดับ คือ (๑) จริยธรรมขั้นต้นได้แก่ เบญจศีล เบญจธรรม (๒) จริยธรรมชั้นกลางได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ (๓) จริยธรรมชั้นสูงได้แก่ มรรคมมีองค์ ๘^๔

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ แสง จันทร์งาม เห็นว่า จริยธรรมกับค่านิยมมีความหมายแตกต่างกันเฉพาะในทางทฤษฎี แต่ในทางปฏิบัติยากที่จะชี้ให้เห็นความแตกต่างกันอย่างชัดเจน กล่าวคือ จริยธรรม หมายถึง คุณสมบัติทางความประพฤติ ที่สังคมมุ่งหวังให้คนในสังคมนั้นประพฤติ มีความถูกต้องในความประพฤติ มีเสรีภาพภายในขอบเขตของมโนธรรม (Conscience)^๕ เป็นหน้าที่ที่สมาชิกในสังคมพึงประพฤติปฏิบัติต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองขึ้นในสังคมการที่จะปฏิบัติให้เป็นไปเช่นนั้นได้ ผู้ปฏิบัติจะต้องรู้ว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด ค่านิยม หมายถึง ความโน้มเอียง หรือแนวทางที่คนจะประพฤติตนไปในแนวทางใดแนวทางหนึ่งซึ่งตัวเองได้พิจารณาไตร่ตรองแล้วว่า เป็นสิ่งที่ดีสำหรับตนหรือสังคมยอมรับนับถือและปฏิบัติตามแนวคิดนั้น ๆ อย่างสม่ำเสมอ อย่างน้อยก็ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ค่านิยมมีความหมายถึงแนวคิดเกี่ยวกับความดีงาม ในความประพฤติ โดยผ่านการพิจารณาอย่างรอบคอบถึงผลที่จะเกิดขึ้นจากความประพฤตินั้น ๆ ถ้าหากเป็นเพียงเจตคติ (Attitude) ความเชื่อ (Belief) ยังไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นค่านิยมจนกว่าจะได้พิจารณาถึงผลที่จะตามมาจากความประพฤติหรือการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐ - ๑๑.

^๓ พระเมธีธรรมากรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๘๑.

^๔ สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๙๔-๙๗.

^๕ พระโพธิธรรมาจารย์, **วรรณกรรมจามเทวีวงศ์**, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๕๙.

และมีการปฏิบัติตามอย่างสม่ำเสมอนอกจากนี้ ยังเห็นว่าโครงสร้างของแนวคิดด้านจริยธรรม จะประกอบด้วยคุณธรรมหลายประการ ซึ่งส่วนมากมาจากคำสอนทางศาสนา ดังนี้

๑. ความรับผิดชอบ (Accountability) คือ ความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความผูกพัน ด้วยความ پاکเพียร และความละเอียดรอบคอบ ยอมรับผลการกระทำในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ทั้งพยายามที่จะปฏิบัติหน้าที่ ให้ดียิ่งขึ้น

๒. ความซื่อสัตย์ (Honesty) คือ การประพฤติอย่างเหมาะสม และตรงต่อความเป็นจริง ประพฤติ ปฏิบัติ อย่างตรงไปตรงมา ทั้งกาย วาจา ใจ ต่อตนเองและผู้อื่น

๓. ความมีเหตุผล (Rationality) คือ ความสามารถในการใช้ปัญญา ในการประพฤติ ปฏิบัติ รู้จักไตร่ตรอง พิสูจน์ให้ประจักษ์ ไม่หลงงมงาย มีความยับยั้งชั่งใจ โดยไม่ผูกพันกับอารมณ์ และความยึดมั่นของตนเอง ที่มีอยู่เดิมซึ่งอาจผิดได้

๔. ความกตัญญูกตเวทิตะ (Gratitude) คือ ความรู้สำนึกในอุปการคุณหรือบุญคุณที่ผู้อื่น มีต่อเรา

๕. ความมีระเบียบวินัย (Disciplined) คือ การควบคุมความประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง และเหมาะสมกับจรรยาบรรณ ขอบบังคับ ข้อตกลง กฎหมาย และศีลธรรม

๖. ความเสียสละ (Sacrifice) คือ การละความเห็นแก่ตัว การให้ปันแก่บุคคลที่ควรให้ ด้วยกำลังกาย กำลังสติปัญญา รวมทั้งการรู้จักสละทิ้งอารมณ์ร้ายในตนเอง

๗. การประหยัด (Thrifty) คือ การใช้สิ่งของพอเหมาะพอควรให้ได้ประโยชน์มากที่สุด ไม่ให้มีส่วนเกินมากนัก รวมทั้งการรู้จักระมัดระวัง รู้จักยับยั้งความต้องการให้อยู่ในกรอบและขอบเขต ที่พอเหมาะ

๘. ความอุตสาหะ (Diligence) คือ ความพยายามอย่างเข้มแข็ง เพื่อให้เกิดความสำเร็จ ในงาน

๙. ความสามัคคี (Harmony) คือ ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความพร้อมเพรียง ร่วมมือกันกระทำการให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว

๑๐. ความเมตตาและกรุณา (Loving Kindness and Compassion) คือ ความรักใคร่ปรารถนาจะให้ผู้อื่นมีความสุข กรุณา หมายถึง ความสงสาร คิดจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์

๑๑. ความยุติธรรม (Justice) คือ การปฏิบัติด้วยความเที่ยงตรง สอดคล้องกับความ เป็นจริงและเหตุผล ไม่มีความลำเอียง^๖

^๖ ศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทร์งาม, ความหมายของหลักพุทธจริยธรรม, มุลินิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙), หน้า ๙.

ระวี ภาวิไล ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตคือการมีคนและมีโลกสัมพันธ์กันพุทธจริยธรรม เป็นหลัก กำหนดว่า ตนมุ่งอะไรในโลกและพึงปฏิบัติอย่างไร จึงแบ่งจริยธรรมออกเป็น ๓ ข้อ คือ ๑) รู้จักโลกรู้จักตน ๒) รู้จักทุกขรู้จักชีวิต ๓) รู้จักทุกขในชีวิต^๗

ไสว มาลาทอง ได้ให้ความหมายของ คำว่า จริยธรรม ไว้ว่า คำว่าจริยธรรม มาจากคำ ๒ คำ คือ จริย+ธรรม ซึ่งแปลตามศัพท์คือ จริยะ แปลว่า ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ ธรรม แปลว่า คุณความดี คำสั่งสอนในศาสนา หลักปฏิบัติในทางศาสนา ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้อง กฎเกณฑ์ เมื่อนำเอาคำว่า จริยะ มาต่อกับคำว่า ธรรม เป็นจริยธรรม แปลเอาความหมายว่า กฎเกณฑ์แห่งความประพฤติหรือหลักความจริงที่เป็นแนวทางแห่งความประพฤติปฏิบัติ^๘

ดวงเดือน พันธุนาวิน ได้ให้ความหมายของพุทธจริยธรรมไว้ว่าพุทธจริยธรรม เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางหมายถึง ลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์ ลักษณะและ พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม จะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่ง ใน ๒ ประเภท คือ

๑. เป็นลักษณะที่สังคมต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกของสังคมนั้น เป็นพฤติกรรมที่สังคม นิยมชมชอบให้การสนับสนุน และผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจว่าการกระทำนั้นถูกต้อง

๒. เป็นลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกของสังคม เป็นการกระทำที่สังคมลงโทษ หรือพยายามกำจัดและผู้กระทำพฤติกรรมนั้นส่วนมากรู้สึกรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและไม่สมควร ฉะนั้น ผู้ที่มีจริยธรรมสูง คือผู้ที่มีลักษณะและพฤติกรรมประเภทแรกมากและประเภทหลังน้อย ลักษณะของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธจริยธรรมแบ่งออกได้เป็น ความรู้เชิงจริยธรรมทัศนคติเชิงจริยธรรม เหตุผลเชิงจริยธรรม และพฤติกรรมเชิงจริยธรรม^๙

สุมน อมรวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของ พุทธจริยธรรม ไว้ว่า คือแบบแผนของความประพฤติที่ยึดหลักของศีลธรรม ลักษณะที่แตกต่างระหว่าง “ศีลธรรม”และ“จริยธรรม”ก็คือ ศีลธรรม เป็นหลักการของคุณงามความดีที่มนุษย์ยึดถือปฏิบัติอิงหลักศาสนาและมีหลักเป็นสากล ส่วนจริยธรรมนั้นแม้จะมีความหมายบางส่วนคล้ายคลึงกับคำว่า ศีลธรรมแต่มักเป็นคำที่ใช้ใน สาขาวิชา พฤติกรรมศาสตร์ เน้นลักษณะของความประพฤติที่สังคมนิยมชมชอบว่าถูกต้องเหมาะสม^{๑๐}

^๗ ระวี ภาวิไล (อ่างใน) ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, **คุณธรรมและจริยธรรม: หลักการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน**, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๔), หน้า ๙.

^๘ ไสว มาลาทอง, **คู่มือการศึกษาจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

^๙ ดวงเดือน พันธุนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉิม, **รายงานการวิจัยเรื่อง จริยธรรมของเยาวชนไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐), หน้า ๘.

^{๑๐} สุมน อมรวิวัฒน์, **การสอนโดยการสร้างศรัทธา และโยนิโสมนสิการ**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖.

จากการให้ความหมายดังกล่าวข้างต้นนี้สรุปได้ว่า จริยธรรมเป็นเรื่องของการประพฤติที่เกิดขึ้นมาจากภายในจิตใจและแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมต่างๆทั้งในแง่ดีและไม่ดี เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ตามแต่โอกาสและสถานที่ กล่าวได้ว่าเป็นระบบการดำเนินชีวิตที่ดีงามหรือระบบความประพฤติปฏิบัติ ตามหลักธรรมทั้งหมดของพระพุทธศาสนาเพื่อให้บรรลุจุดหมายคือ ความสุขในการดำเนินชีวิต สามารถประพฤติปฏิบัติตนให้สามารถอยู่ในสังคมได้ด้วยการครองชีวิตที่ประเสริฐ มีคุณธรรมในจิตใจรู้จักแยแยะสิ่งที่ดีงาม ถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร^{๑๑} ซึ่งเป็นแนวทางที่ยอมรับและปฏิบัติกันตามหลักพุทธศาสนา

๓.๒ ประเภทของจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

สมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงส่งสาวกไปประกาศศาสนาครั้งแรกจำนวน ๖๑ รูป จุดประสงค์เพื่อประโยชน์ของคนทั่วไป ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนเป็นจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงแสดงธรรมที่งามในเบื้องต้นงามในท่ามกลาง และงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถะ พร้อมทั้งพยัญชนะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง”^{๑๒} จากประโยคดังกล่าวนี้กล่าวได้ว่า ธรรมที่งามในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และงามในที่สุด เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องปฏิบัติที่ต้องปฏิบัติตามลำดับ ตามขั้น ที่ต้องพัฒนาขึ้นเรื่อยๆ โดยสามารถเป็นจริยธรรมออกเป็นลำดับต่อไปนี้

๓.๒.๑ จริยธรรมขั้นพื้นฐาน

จริยธรรมขั้นพื้นฐาน หมายถึง จริยธรรม ที่เป็นข้อปฏิบัติเพื่อห้ามมิให้ละเมิดทางกาย วาจา ปฏิบัติเพื่อให้กาย วาจา เป็นปกติ เป็นกุศลทางสังคมชาวพุทธ ปฏิบัติเพื่อบรรลุความสุขขั้นต้นของชีวิตเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น เป็นพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ อีกนัยหนึ่งว่า เป็นหลักมนุษยธรรมขั้นพื้นฐาน ได้แก่ เบญจศีล อันได้แก่ ศีล ๕ (five precepts) และ เบญจธรรม อันได้แก่ ธรรม ๕ ประการซึ่งเป็นข้อ ปฏิบัติฝ่ายศีลและธรรมที่สนับสนุนกันเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติควบคู่กัน กล่าวนี้ เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติอย่างมีระบบระเบียบ มีกฎเกณฑ์ระหว่างมนุษย์เองกับ

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๙๑.

^{๑๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๒/๕๓.

สภาวะแวดล้อมทางสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จึงต้องมีหลักการของการปฏิบัติต่อกันในฐานะสมาชิกของสังคม^{๑๓} โดยเบื้องต้นนี้ ศีล ๕ อันประกอบด้วย

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้
๓. กามสุมิจจาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤติดิฉิดในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรัยมัชชปมาทัญฐานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการเสพของมีนเมาคือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท^{๑๔}

ศีล ๕ ในพุทธจริยธรรม ถือว่าเป็นพื้นฐานเบื้องต้นของชีวิตมนุษย์อันจะไปสู่คุณธรรมที่สูงขึ้นไปอีก หากยึดถือตามโอวาทปาฏิโมกข์ในข้อแรกที่กล่าวว่า “การไม่ทำบาปทั้งปวง” ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้อธิบายไว้ว่า ความงามในเบื้องต้นแห่งพระศาสนาอันประกาศด้วย ศีล จริ่งอยู่ศีลชื่อว่า เป็นเบื้องต้นแห่งพระศาสนา ศีลนั้นชื่อว่า งาม เพราะความงามเป็นเหตุนำมาซึ่งคุณความไม่เดือดร้อนเป็นต้น^{๑๕} เพราะศีลตั้งอยู่ได้ด้วยความมี หิริ และโอตตปะ โดยที่มีเนื้อสาระที่สามารถแยกจำแนกออกมาเป็น ๒ ส่วนคือ

๑. ส่วนที่ ๑ คือ ข้อห้ามละเมิดสิทธิ (Right) ของตนเอง อันเป็นสิทธิอันชอบธรรม เช่น ไม่ฆ่าตัวเอง ไม่โกหกตัวเอง ไม่ดื่มสุรา เป็นต้น
๒. ส่วนที่ ๒ คือ ข้อห้ามละเมิดสิทธิของผู้อื่นอันเป็นสิทธิชอบธรรมที่ได้มาแต่กำเนิด ตลอดจนทรัพย์สินที่ผู้อื่นมีไว้ครอบครองอยู่^{๑๖}

กล่าวโดยสรุปแล้ว ศีล ๕ เป็นพื้นฐานเบื้องต้นใน จริยธรรม เพราะเป็นข้อบัญญัติขึ้นในการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ ในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสงบสุขร่มเย็น ซึ่งเป็นรากเหง้าของของกุศลมูลอันมีสามัญสำนึกแห่งจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ทุกคนในการดำรงชีวิตตนเองในสังคม ศีลจึงเป็นความดีและความงามในเบื้องต้นของมนุษย์ทุกคนดังที่กล่าวไว้ข้างต้นนี้แล้ว

๓.๒.๒ จริยธรรมชั้นกลาง

จริยธรรมชั้นกลาง นี้มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันกับจริยธรรมชั้นพื้นฐาน โดยพัฒนาจากจริยธรรมชั้นพื้นฐานที่ได้กล่าวไว้ข้างนี้แล้วให้สูงขึ้นมา ซึ่งจริยธรรมชั้นพื้นฐานเป็นข้อประพฤติปฏิบัติ

^{๑๓} พระมหาชุนฺดินฺทร โขติธมฺโม, "การศึกษาวิเคราะห์พระอภิธรรมในฐานะที่เป็นพุทธจริยศาสตร์", *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๙.

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒, อภิ.วิ. ๓๕/๗๐๓/๔๔๗.

^{๑๕} วิสุทธิมรรค, ๑/๔-๕.

^{๑๖} บุญมี แทนแก้ว, *จริยศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙๒.

ให้เกิดความดีงามเพียงแต่ทางกาย และ ทางวาจา แต่ในส่วนของจริยธรรมชั้นกลางนี้พัฒนาขึ้นมา เข้าถึงทางใจด้วย จริยธรรมชั้นกลางนี้ หมายถึง ทางแห่งความดี คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ บางที ก็เรียกว่า อคาริยวินัย แปลว่า วินัยของผู้ครองเรือนหรือคฤหัสถ์อันประกอบด้วย

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์
๓. กาเมสุ มิจฉารานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤติดูผิดในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. ปิสุณาย วาจาเย เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด
๖. ผรุสสาย วาจาเย เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ
๗. สัมผัสป์ปลาปา เวรมณี เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ
๘. อนภิชฌา ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา
๙. อพยาบาท ความไม่คิดร้าย
๑๐. สัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบ^{๑๗}

กุศลกรรมบถ มีอีกชื่อหนึ่งว่า ธรรมจริยา คือ การประพฤติธรรม การประพฤติเป็นธรรม การประพฤติถูกต้องตามธรรม^{๑๘} โดยจำแนกออกเป็น ทางกาย ทางวาจา และทางใจ คือ

(๑) กายกรรม หมายถึง การทำความดีทางกาย คือ เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์ และเจตนางดเว้นจากการประพฤติดูผิดในกาม

(๒) วจีกรรม หมายถึง การทำความดีทางวาจา คือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ และเจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

(๓) มโนกรรม หมายถึง การทำความดีทางใจ คือ ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของ เขา ไม่คิดร้าย และมีความเห็นชอบ

โดยสรุปแล้ว กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ข้างต้นนี้ เป็นคุณธรรมชั้นกลาง เป็นการประพฤติ ปฏิบัติของมนุษย์เพื่อความสงบสุข ความเจริญ ของชุมชนและสังคม จริยธรรมชั้นกลางเป็น ทางแห่งการทำความดี ๓ ทางด้วยกัน คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ทั้งจริยธรรมชั้นพื้นฐานและ ชั้นกลางเป็นแนวทางในการเข้าถึงความสงบสุขของชุมชนและสังคมให้กับมนุษย์ในระดับโลกียสุข คือ สุขทางโลก ซึ่งไม่สามารถเข้าสู่ความสุขในระดับโลกุตตรสุข คือ ความสุขเหนือโลก นั่นคือ นิพพาน ซึ่งเป็นอุดมคติสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แต่ทั้งสองนี้เป็นบาทฐานให้พัฒนาก้าวเข้าไปสู่ในจริยธรรมชั้นสูงต่อไป

^{๑๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๓.

๓.๒.๓ จริยธรรมชั้นสูง

จริยธรรมชั้นสูง นี้เป็นหลักจริยธรรมที่จะนำการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ให้เข้าไปสู่อุดมคติสูงสุดของชีวิต ซึ่งเป็นวิถีทางที่นำไปสู่การแก้ปัญหาของมนุษย์ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ได้สำเร็จ นั่นคือ หลักจริยธรรมที่ทำให้มนุษย์สามารถดับทุกข์ได้สำเร็จ สามารถทำให้มนุษย์เข้าสู่จุดหมายสูงสุดในการไปสู่ความดีสูงสุดและพบกับความสุขสูงสุดที่เรียกว่า โลกุตตรสุข คือ นิพพาน^{๑๙} จริยธรรมชั้นสูงนี้ อีกชื่อหนึ่งเรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” คือ ทางสายกลาง ข้อปฏิบัติเป็นกลางๆ ไม่หย่อนจนเกินไปและไม่ตึงจนเกินไป ไม่ซื่อแฉะที่สุด ๒ อย่างคือ กามสุขัลลิกานุโยค และ อตตกิลมณานุโยค^{๒๐} ทางสายกลางนี้คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ คือ

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ คือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) ความรู้ในทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับทุกข์)

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ คือ ความดำรินในเขกขัมมะ (การออกจากกรรม) ความดำรินในอพยาบาท (ความไม่พยาบาท) ความดำรินในอวิหิงสา (การไม่เบียดเบียน)

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากมุสาวาท (พูดเท็จ) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากปิสฺสูวาทา (พูดส่อเสียด) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากมรฺสุวาทา (พูดคำหยาบ) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากสัมผัปปลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ)

๔. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากอทินนาทาน (การลักทรัพย์) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากอพรหมจรรย์ (พฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์)

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละเป็นมิจฉาอาชีวะ สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ

๖. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ คือ สร้างฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพื่อดำรงอยู่และ ไม่เลือนหาย เต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๗. สัมมาสติ ระลึกชอบ คือ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่มีความเพียรมีสัมปชัญญะมีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งอยู่ มีความเพียรมีสัมปชัญญะมีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียรมีสัมปชัญญะมีสติกำจัด

^{๑๙} พระมหาชุตินทร โชติธมโม, "การศึกษาวิเคราะห์พระอภิธรรมในฐานะที่เป็นพุทธจริยศาสตร์", หน้า ๔๑ - ๔๓.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๑.

อภิขณาและโทมนัสในโลกได้และพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ คือ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เมื่อวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่เมื่อปิติจางคลายไป ภิกษุมีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโลภนัสและโทมนัสดับไปก่อน บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ สิ่งนี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ^{๒๑}

กล่าวโดยสรุปแล้ว จริยธรรมขั้นสูง ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้วนี้ จะสามารถมองเห็นหลักการสำคัญของ จริยะ ว่าแยกแยะไปได้เป็น ๓ ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ ๑ รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติหรือรู้เท่าทันธรรมดา ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ขั้นตอนที่ ๒ ใช้ความรู้นั้นให้เป็นประโยชน์ คือ ปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมดาหรือกฎธรรมดานั้นโดยกระทำที่เป็นเหตุให้ปัจจัยทั้งหลายดำเนินไปในทางที่จะก่อผลดี ขั้นที่ ๓ เมื่อทำอย่างถูกต้องที่ตัวเหตุปัจจัยแล้ว ก็ปล่อยให้เหตุปัจจัยเป็นไปตามธรรมดาหรือตามกฎจนก่อผลของมันเอง วางใจให้เป็นอิสระ คอยรู้เท่าทัน ไม่ต้องถือมั่นเอาตัวเข้าไปผูกมัดติดไว้^{๒๒} อริยมรรคมีองค์ ๘ จึงเป็นขั้นสูงสุดในจริยธรรมทั้ง ๓ ระดับที่ พัฒนาขึ้นมาตามลำดับ

การแบ่งจริยธรรมออกเป็น ๓ ระดับ ข้างต้น เนื่องจากจริยธรรม มีหลักการด้วยศีล คือ หลักการในการประพฤติปฏิบัติทางกายและทางวาจาให้มีความเรียบร้อยในเบื้องต้น มีกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นข้อประพฤติปฏิบัติที่พัฒนาขึ้นมาทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งทั้งศีลและกุศลกรรมบถ ๑๐ สองประการนี้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาความประพฤติปฏิบัติของตนเองให้ก้าวขึ้นมาสู่หลักการประพฤติปฏิบัติในระดับสูงขึ้นมาอีก นั่นคือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นกระบวนการในการเข้าไปสู่อุดมคติสูงสุดในชีวิตของพุทธศาสนานั้นก็คือ นิพพาน พุทธจริยธรรมตามแนวมรรคมีองค์ ๘ ประการดังกล่าวแล้วนั้น สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ระดับย่อยลงในไตรสิกขา คือ ระดับศีล ระดับสมาธิ และระดับปัญญา หรือแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ได้ดังนี้

๑. ระดับต้น ได้แก่ เบญจศีล เบญจธรรม
๒. ระดับกลาง ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ
๓. ระดับสูง ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ประการ

^{๒๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๐-๑๓., ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒., อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๖/๓๗๑.

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๗๓๓.

เมื่อกล่าวโดยสรุป พุทธจริยธรรม ได้แก่มรรคมีองค์ ๘ หรือที่เรียกว่า มัชฌิมปฏิปทา ย่อ
เข้าในไตรสิกขา ก็คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพราะเป็นข้อปฏิบัติที่สามารถนำไปสู่ประโยชน์และ
ความสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

๓.๓ ลักษณะและขอบเขตของจริยธรรม

ลักษณะและขอบเขตและเนื้อหาของพระพุทธจริยธรรมนั้นแบ่งได้ออกเป็น ๒ ส่วน คือ
ส่วนที่เป็นอภิปรัชญาที่กล่าวถึงความจริงของจักรวาล ของโลกและสรรพสิ่งและมนุษย์ อาจกล่าวได้ว่า
พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทจิตนิยม (Idealism) ในแง่ที่ว่า มนุษย์มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๒
ส่วนคือ กาย กับจิต และถือว่าจิตเป็นเรื่องสำคัญดังพุทธพจน์ที่แสดงไว้หลายแห่งเป็นต้นว่า
ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจ อันโทษประทุษร้าย
แล้ว กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม ทุกข์ย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะ ทุจริต ๓ อย่างนั้น เหมือนล่อหมุน
ไปตามรอยเท้าโคผู้ลากเกวียนไปอยู่ ฉะนั้น ๒^๓ ส่วนที่ ๒ คือ เป็นจริยศาสตร์ที่สอนให้มนุษย์เข้าใจถึง
ความหมายของชีวิต พระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาแห่งเหตุผล และเป็นศาสนาที่แสดงถึงหลักความ
จริงในชีวิต ไม่ใช่ศาสนาที่สอนให้บุคคลหลงใหล เชื่อในสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ พระพุทธศาสนาสอนให้เชื่อ
ตามหลักเหตุผลที่ใคร่ครวญด้วยสติปัญญาแล้ว จะเห็นได้จากหลักปฏิบัติในเรื่องความเชื่อที่
พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในกาลามสูตร มี ๑๐ ประการ

๑. มา อนุสสเวน อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา
๒. มา ปรมปราย อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบๆกันมา
๓. มา อติกราย อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ
๔. มา ปิฎกสมปทาเนน อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำรา หรือคัมภีร์
๕. มา ตกุกเหตุ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะอาศัยตรรกะ
๖. มา นยเหตุ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมาน
๗. มา อากาการปริวิตกเคน อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการตรึกตรองตามเหตุผล
๘. มา ทิฏฐินิขมานกขนติยา อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้ากับทฤษฎีที่พินิจแล้ว
๙. มา ภพพรูปตาย อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมาองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
๑๐. มา สมโณ โน ครุติ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่า สมณะรูปนี้เป็นครูอาจารย์ของ

เรา^{๒๔}

^{๒๓} ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๑.

^{๒๔} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๐๕/๑๗๙.

กาลามสูตร หรือ เกสปุตตสูตร หากผู้ใดได้อ่านด้วยตนเองแล้ว จะพบว่าทรงเมตตาให้ชาวกาลามะใช้ที่ฟังอันสุดท้าย คือ ให้ฟังตนเอง อังเป็นที่ฟังที่ประเสริฐสุด โดยทรงแนะนำให้เขาฟังรู้ด้วยตนเองว่า

- ก) ธรรมเหล่านั้นเป็น กุศล หรือเป็น อกุศล
- ข) ธรรมเหล่านั้นเป็นบุญ หรือเป็นบาป (ดีหรือชั่ว)
- ค) ธรรมเหล่านั้นเป็นคุณ หรือเป็นโทษ
- ง) ธรรมเหล่านั้นผู้รู้ไม่ติเตียน หรือติเตียน
- จ) ธรรมเหล่านั้นมีประโยชน์ หรือไม่มีประโยชน์
- ฉ) ธรรมเหล่านั้นเป็นสุข (ไม่เกิดทุกข์) หรือทำให้เกิดทุกข์

หากเป็นไปในทางลบ คือ เป็นอกุศล เป็นบาป มีโทษ ผู้รู้ติเตียน ไม่มีประโยชน์ และทำให้เกิดทุกข์ ก็จงละธรรมเหล่านั้นเสีย นี่คือแนวคิดที่พระองค์แนะนำให้ใช้ตนเองเป็นที่ฟัง ให้พิจารณาด้วยปัญญาของตนเองก่อน ทรงตรัสไว้ชัดแจ้ง แต่พวกท่านคล้ายเดียรฉัตร ไม่ยอมนำมากล่าว ส่อเจตนาที่จะหลอกลวงบิดเบือนให้ผู้ฟัง ผู้อ่านเข้าใจผิด ๆ หลงผิด และเชื่อพวกเขาอย่างผิด ๆ ด้วยเจตนาชั่วช้าเท่ากับมีเจตนาฆ่าวาทหรือโกหกโดยตรง เพราะเขาคิดชั่วเป็นประการแรก คิดแล้วทำตามที่คิด คือพูดชั่วและทำชั่ว ตามที่คิด เป็นประการที่สอง เมื่อผู้ฟังหรือผู้อ่านเชื่อตามการกระทำของเขา ก็เท่ากับมีผลสมบูรณ์ครบ ๓ ประการ คือสมดังเจตนาของตนครบ ๓ วาระ ศีลข้อ ๔ (มุสาวาท)

ในแง่ญาณวิทยา พระพุทธศาสนาแบ่งความรู้ออกเป็นหลายระดับ เช่น ญาณ ความรู้ทางประสาทสัมผัส สัญญา ความจำ ปัญญา ความรอบรู้ และได้แสดงบ่อเกิดของความรู้ไว้ ๓ ทางด้วยกัน^{๒๕} คือ

๑. จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การคิด การพิจารณาหาเหตุผล
๒. สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการสดับ การเล่าเรียน
๓. ภวานามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ

พุทธจริยธรรมจึงเป็นหลักการหรือแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดี ประเสริฐ อันเป็นวิธีการหรือเครื่องมือในการสู่จุดมุ่งหมายอันเป็นประโยชน์สูงสุด เป็นอุดมคติของชีวิต ครอบคลุมถึงเกณฑ์ตัดสินว่า การกระทำใดดีหรือไม่ดี ควรหรือไม่ควร ด้วยเหตุนี้พุทธจริยธรรมจึงมีลักษณะที่แตกต่างจากทรรศนะของปรัชญาในสำนักอื่น ๆ คือ พุทธจริยธรรมไม่ได้เกิดจากโต้แย้งทางความคิด (Argument) การนิยามความหมาย การคาดคะเน หรือการพิจารณาเทียบเคียง เหมือนปรัชญาสำนักอื่น ๆ แต่พุทธจริยธรรมมีธรรมชาติของความเป็นจริง เป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติแล้วสามารถเห็นได้ด้วยตัวของตนเอง (สนทวิภูฏิกโก) ไม่จำกัดเวลา (อกาลิกโก) ซึ่งเป็นผลของการตรัสรู้ธรรมอันยอดเยี่ยมของพระพุทธเจ้าที่

^{๒๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๐๔/๓๙๕.

เรียกว่า "อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ" ซึ่งแยกได้เป็น ๒ ส่วนคือ ส่วนที่เป็นสังขธรรมและส่วนที่เป็นศีลธรรม^{๒๖} ได้จัดแบ่งพุทธจริยธรรมตามนัยดังกล่าวไว้ดังนี้ คือ

๑. **มัชฌิมนธรรม หรือมัชฌิมนธรรมเทศนา** ซึ่งกล่าวถึง ความจริงตามแนวเหตุผลบริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาติ

๒. **มัชฌิมาปฏิบัติ** กล่าวคือหลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิต ไม่หลงงมงาย มุ่งผลสำเร็จคือความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระ

เมื่อกล่าวให้ง่ายต่อความเข้าใจในเชิงจริยศาสตร์ พุทธจริยธรรมแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

๑. สังขธรรม เป็นส่วนแสดงสภาวะหรือรูปลักษณะตัวจริง ๒. จริยธรรม เป็นส่วนแห่งข้อประพฤติปฏิบัติทั้งหมด โดยนัยนี้ สังขธรรมในพระพุทธศาสนาหมายถึงคำสอนเกี่ยวกับสภาวะความเป็นจริงของสรรพสิ่งทั้งปวงเป็นไปโดยสภาวะธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติ (Natural Law) กล่าวคือเป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์ ๓ ประการ คือ (๑) อนิจจตา (Impermanence; Transiency) ความไม่เที่ยงเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไป (๒) ทุกขตา (State of Suffering) ความเป็นทุกข์ และ (๓) อนัตตา (Non-Self) ความไม่มีตัวตน ข้อเท็จจริงเหล่านี้ พระพุทธศาสนาเชื่อว่ามียู่แล้วอย่างนั้น และมีอยู่ตลอดไป ไม่ว่าจะมีความรับรู้ข้อเท็จจริงเหล่านี้หรือไม่ก็ตาม ส่วนในส่วนของจริยธรรม หมายถึงการถือเอาประโยชน์จากความรู้และความเข้าใจในสภาพและความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย หรือการรู้กฎธรรมชาติและนำมาใช้ในทางที่เป็นประโยชน์^{๒๗}

นอกจากนั้น เนื้อหาของพุทธจริยธรรมยังสามารถแบ่งได้อีก ๒ ระดับคือ (๑) ระดับโลกียธรรม ได้แก่ธรรมอันเป็นวิสัยของปุถุชนผู้ครองเรือน เป็นข้อปฏิบัติสำหรับปุถุชนให้ถูกต้องตามหลักศีลธรรม มุ่งสอนเพื่อให้เกิดการลดละกิเลสที่เป็นอกุศล สาเหตุที่ก่อให้เกิดอกุศลต่างๆ ให้กระทำความดี เว้นจากการกระทำความชั่ว ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน และทำจิตใจให้ผ่องแผ้ว หมดจดจากอกุศลที่ทำให้เศร้าหมอง เพื่อให้เกิดความความสุขแก่ตนเองและสังคม (๒) โลกุตรธรรม ได้แก่ธรรมอันไม่ใช่วิสัยของชาวโลก แต่เป็นข้อปฏิบัติของพระอริยะะ พุทธจริยธรรมในขั้นนี้เป็นขั้นสูงของพระอริยบุคคลผู้พัฒนาจิตใจ จนเกิดปัญญาสามารถละกิเลสหรือสังสารวัฏได้อย่างเด็ดขาด พ้นจากอำนาจกิเลสโดยสิ้นเชิง อยู่เหนือบุญและบาป เป็นผู้ที่ได้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต การกระทำของพระอรหันต์ไม่เป็นทั้งบุญและบาป ไม่มีชาตินี้และชาติหน้า พระอรหันต์อยู่ในส่วนของวิวิภูมิ จึงไม่มีภพชาติสังสารวัฏต่อไป ดังพระพุทธพจน์ว่า พระอรหันต์ มีความสุขหนอ เพราะท่านไม่มีตัณหา กำหนดรู้

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธจริยธรรมจึงเป็นหลักการหรือแนวทางในการดำเนินชีวิต, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

^{๒๗} พระศรีสุทธิโมลี, พุทธจริยธรรมจึงเป็นหลักการหรือแนวทางในการดำเนินชีวิต, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔๗.

เบญจขันธ์มีศีลธรรม ๗ ประการเป็นโคจร มีร่างกายนี้เป็นครั้งสุดท้าย หลุดพ้นจากภพใหม่ บรรลุพระอรหัตตภูมิแล้ว ขณะขาดแล้วในโลก ไม่มีความเพลิดเพลिनอยู่ในส่วนเบื้องบน ท่ามกลาง และ ที่สุด เป็นผู้ยอดเยี่ยมในโลก^{๒๘}

ในทางพระพุทธศาสนา ความสุขในระดับโลกิยะเป็นความสุขในระดับหนึ่ง พระพุทธศาสนา ไม่ได้ปฏิเสธความจริงอันเป็นสมมติสัจจะและโลกแห่งวัตถุเหล่านี้ เพราะในความเป็นจริง ความสุขในระดับโลกิยะเป็นแนวทางให้บุคคลมีความพยายามเพื่อบรรลุความสุขขั้นสูงสุด อันเป็นบรมสุขกล่าวคือ พระนิพพานซึ่งเป็นความสุขในระดับโลกุตตระ จะเห็นได้ว่าเป้าหมายของชีวิตในระดับโลกิยะและโลกุตตระจะสัมพันธ์กันโดยความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ความสุขที่เกิดจากโลกแห่งวัตถุ เป็นเป้าหมายในระดับสมมติสัจจะ อยู่ในระดับโลกิยวิสัย จึงหาความจริงแท้ไม่ได้ เพราะเป็นความสุขที่ที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามสภาวะแห่งสามัญญลักษณะ และการมีสุขเช่นนี้ ก็ไม่นับว่าเป็นเป้าหมายที่สูงสุดในพระพุทธศาสนา แต่ความสุขในระดับโลกิยะนั้นเป็นสิ่งสำคัญต่อการขัดเกลาจิต ในระดับเบื้องต้น ถ้าหากบุคคลไม่ได้รับการฝึกฝนและได้รับความสุขระดับเบื้องต้น ความพยายามในที่จะให้มีความสุขในระดับโลกุตตระอันเป็นจุดหมายปลายทางเกิดขึ้นก็จะมีไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ความสุขในระดับโลกิยะและความสุขในระดับโลกุตตระจึงเป็นเหตุผลของกันและกันและสัมพันธ์กัน ดังกล่าวมา พุทธปรัชญาได้สอนหลักจริยธรรมการดำเนินชีวิตไว้ทุกระดับ ตั้งแต่จริยธรรมสำหรับผู้อยู่ครองเรือนจนถึงบรรพชิตผู้ออกแสวงหาความสงบ และความหลุดพ้นจากกองกิเลสทั้งปวงพระพุทธศาสนา ได้แสดงอรรถะ คือจุดมุ่งหมายของชีวิตที่ตีงาม ที่มนุษย์พึงประสงค์ไว้ ๓ ระดับ คือ

๑. ภูมฐัมมิกัตถะ หรือประโยชน์ในปัจจุบันประโยชน์ในโลกนี้ อันเป็นจุดหมายเบื้องต้น หรือจุดหมายเฉพาะหน้าที่มองเห็นได้ในชีวิตประจำวัน อันได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ หรือทรัพย์สิน ฐานะเป็นต้น รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยชอบธรรม มี ๔ ประการ คือ

๑.๑ อุฏฐานสัมปทา หาเลี้ยงชีพด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบตรา หาอุบายวิธี สามารถดำเนินการให้ได้ผลดี

๑.๒ อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังของตน ไม่ให้เป็นอันตราย หรือสูญหาย

๑.๓ กัลยาณมิตตตา การคบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วย ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ไม่แนะนำไปสู่อบายมุข

๑.๔ สมชีวิตา มีความอยู่พอเหมาะสม คือรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดี ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ฟุ่มเฟือยนัก ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัด เก็บไว้

^{๒๘} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๗๖/๔๑.

๒. สัมปรายิกัตถะ หรือประโยชน์เบื้องหน้าประโยชน์ในภพหน้า เป็นประโยชน์ขั้นสูงที่ ลึกล้ำกว่าจะมองเห็นได้เฉพาะหน้า เกี่ยวเนื่องด้วยคุณค่าของชีวิต เป็นหลักประกันว่า เมื่อละชีวิตจาก โลกนี้ไปแล้ว จะไม่ตกลงไปสู่ที่ชั่ว อันได้แก่ ความเจริญด้านจิตใจที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมและ ศีลธรรม ใฝ่ใจในทางในเรื่องบุญกุศล มีความสงบสุขทางจิตใจ มี ๔ประการ คือ

๒.๑ สัทธาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือ เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

๒.๒ สีสสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล คือรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ไม่มีโทษ และรู้จักรักษาระเบียบวินัยเป็นอันดี

๒.๓ จาคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ เป็นการเฉลี่ยความสุขให้แก่ผู้อื่น

๒.๔ ปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา คือ รู้จัก บาป คุณ โทษ ประโยชน์ และมีใช้ประโยชน์ เป็นต้น

๓. ปรมัตถะ หรือประโยชน์สูงสุดประโยชน์อย่างยิ่ง อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด หมายถึง จิตที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง คือวิมุตติและพระนิพพานอันเป็นสาระแท้ของชีวิต ได้แก่ การรู้แจ้งและรู้เท่าทันคตินิยมตาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต^{๒๙}

สรุปได้ว่า ขอบเขตของพุทธจริยศาสตร์นั้น อยู่ที่การกระทำทางกาย วาจา และใจ เป็น พื้นฐานให้เกิดคุณธรรมขั้นสูงๆ ขึ้นไปเท่านั้น เพราะจริยศาสตร์เป็นเป็นเรื่องที่ว่าด้วยคุณค่าของการ กระทำที่มีค่าในระดับโลกียธรรมเท่านั้น ไม่ใช่อยู่ในขั้นปรมัตถ์หรือโลกุตระธรรม

๑) ระดับโลกียธรรม เป็นเป้าหมายของชีวิตมนุษย์ในสภาวะที่สืบเนื่องอยู่ในโลกแห่ง ปราภฏการณ สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เป้าหมายของชีวิตในระดับนี้จึงสามารถเปลี่ยนแปลง ได้ตลอดเวลา เพราะเป้าหมายในระดับนี้วัดจากรูปธรรมอันปรากฏให้เห็นเท่านั้น แต่มิได้หมายความว่า อุดมคติของชีวิตในระดับนี้จะเป็นสิ่งเลวร้าย ในทางตรงกันข้ามหากสร้างและดำเนินชีวิตตามอุดม คติที่วางไว้ได้อย่างถูกต้องตามกฎศีลธรรมแล้ว ชีวิตก็จะสมบูรณ์ในระดับหนึ่ง

๒) ระดับโลกุตระธรรม เป็นเป้าหมายของมนุษย์อันอยู่ในสภาวะที่พ้นจากโลก เป้าหมาย ในระดับนี้ไม่ได้สามารถวัดได้ด้วยวัตถุ สิ่งของ หรือประสาทสัมผัสทั้ง ๕ เพราะเป็นขั้นที่หลุดพ้นจาก อำนาจกิเลสทั้งปวง เป็นเป้าหมายในระดับปรมัตถะ เป็นความสุขที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะอื่น ใด อันได้แก่ พระนิพพาน

^{๒๙} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๒๒.

๓.๔ เกณฑ์ตัดสินพุทธจริยธรรม

การศึกษาปัญหาเกณฑ์ตัดสินพุทธจริยธรรม คือ ปัญหาที่ว่า การกระทำที่มีคุณค่าทางจริยะที่ว่า การกระทำที่เรียกว่า ดี ถูก ผิด หรือควร ไม่ควร เป็นอย่างไร และมีอะไรเป็นเกณฑ์ในการตัดสินในการกระทำนั้นว่า ดี ถูก ผิด หรือควร ไม่ควรหลักจริยธรรมในระบบพุทธจริยศาสตร์นั้นเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่ามี ๒ อย่างคือ สัจธรรม และศีลธรรม สัจธรรมเป็นอันติมัจจะ กล่าวคือ เป็นความจริงสูงสุดอันเป็นฐานรองรับหลักศีลธรรม และหลักจริยธรรม หรือการกระทำอันมีค่าทางพุทธจริยศาสตร์ที่ดำเนินไปถึงเพื่อเข้าถึงเป้าหมายอันเป็นอันติมัจจะนั้น เป็นสิ่งที่มีอยู่เอง มีอยู่อย่างเที่ยงแท้ และสามารถดำรงอยู่ได้โดยธรรมดา ถ้ามุขย์ไม่มีเป้าหมายในการกระทำ ก็ไม่สามารถกล่าวได้ว่าการกระทำใดถูก หรือผิด เพราะฉะนั้น เกณฑ์ในการตัดสินค่าจริยะว่า สิ่งนี้ถูก ผิด ควร ไม่ควร จึงต้องอาศัยเป้าหมายเป็นแนว ในขั้นนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์ปัญหาที่ว่า มาตรการวัดและตัดสินคุณค่าทางจริยเหล่านี้ ในทางพุทธจริยศาสตร์คืออะไร และมีอะไรบ้าง นี่เป็นปัญหาที่จะต้องศึกษาต่อไป

ในพระพุทธศาสนากล่าวการกระทำของมนุษย์ไว้ ๓ ทางคือ ทางกาย เรียกว่า กายกรรม ทางวาจา เรียกว่า วาจกรรม และทางใจ เรียกว่า มโนกรรม การกระทำจะดีหรือชั่วอยู่ที่ ๓ ทางนี้ ถ้าการกระทำนั้นเป็นฝ่ายดีทางกาย ทางวาจา และทางใจ เรียกว่า กายสุจริต วาจสุจริตและมโนสุจริตกรรมฝ่ายดีนี้ เรียกว่า กุศลกรรม แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าเป็นการกระทำในฝ่ายชั่วทางทวารทั้ง ๓ นี้ เรียกว่า กายทุจจริต วาจทุจจริต และมโนทุจจริต กรรมฝ่ายชั่วทั้ง ๓ นี้เรียกว่า อกุศลกรรม ส่วนปัญหาที่ว่า การกระทำของมนุษย์นั้น จะดีหรือชั่ว ใช้อะไรเป็นเกณฑ์วัด เป็นปัญหาที่จะต้องพิจารณากันต่อไป ตามแนวพุทธจริยศาสตร์นั้น ให้ถือเจตนาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินว่า การกระทำใด ดี หรือชั่ว ถูก หรือผิด เพราะการกระทำทั้งหมดของมนุษย์มีเจตนาเป็นตัวคอยบ่งชี้ เพราะฉะนั้นเจตนาจึงเป็นตัวแท้ของกรรม"บุคคลคิดแล้วจึงกระทำ กรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ"^{๓๐}

เค.เอ็น. ขยติลลเก ได้ให้ทัศนะในปัญหานี้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่าการกระทำที่ถูกต้องและผิดนั้นจะต้องเป็นการ กระทำที่เป็นไปอย่างเสรี แต่เป็นเสรีภาพที่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับกฎของเหตุผล ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา มีเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การกระทำที่ถูกแตกต่างจากการกระทำที่ผิด นั่นคือแรงจูงใจและความตั้งใจหรือเจตนาที่บุคคลมีต่อการกระทำฯ โดยนัยนี้ กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนา เชื่อว่า มุขย์มีเจตจำนงเสรีในการกระทำ ซึ่งเป็นเจตจำนงเสรีที่ความสัมพันธ์กันในเหตุผลเชิงจริยธรรม เพราะถ้ามนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรีในการกระทำ ก็จะไม่มีความชั่ว ถูก ผิด ควร หรือไม่ควร การกระทำก็เป็นแต่สักว่า ทำแล้ว กำลังทำ หรือทำอยู่เท่านั้น แต่มนุษย์มีเจตจำนงเสรีในการกระทำ และการกระทำทุกอย่างย่อมประกอบด้วยความจริงหรือ

^{๓๐} อ.จ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๓๔/๓๖๕.

เจตนาเสมอ เพราะฉะนั้น ด้วยการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความจงใจนี้เอง พระพุทธศาสนา จึงกล่าวว่า ถ้าประกอบด้วยกุศล ก็จัดเป็นกุศลกรรม ถ้าประกอบด้วยอกุศล จัดว่าเป็นอกุศลกรรม ดังพุทธพจน์ว่า

กรรมที่ถูกโลภะครอบงำ กรรมที่ถูกโทสะครอบงำ กรรมที่ถูกโมหะครอบงำ เกิดแต่โมหะ มีโมหะเป็นเหตุ มีโมหะเป็นแดนเกิด ย่อมให้ผลในที่ที่เกิดอรรถภาพของเขา กรรมนั้นให้ผลในขันธใด ในขันธนั้น เขาจะต้องเสวยวิบากของกรรมนั้น ในลำดับที่เกิดหรือต่อ ๆ ไปในปัจจุบันนั่นเอง ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ ๓ ประการนี้แล เป็นเหตุให้เกิดกรรม ๓ ประการเป็นไฉน คือ อโลภะ ๑ อโทสะ ๑ อโมหะ ๑ กรรมที่ถูกอโลภะครอบงำ กรรมที่ถูกอโทสะครอบงำ กรรมที่ถูกอโมหะครอบงำ เกิดแต่ อโมหะ มีอโมหะเป็นเหตุ มีอโมหะเป็นแดนเกิด เมื่ออโมหะปราศไปแล้ว ย่อมเป็นอันบุคคลละได้ เต็ดขาด ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เหมือนตาลยอดด้วนทำไม้ให้มี ไม้ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา. ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ ๓ ประการนี้แลเป็นเหตุให้เกิดกรรม ฯ^{๓๑} จึงกล่าวได้ว่า ตามหลักพุทธ จริยศาสตร์ เจตนาที่ประกอบด้วยด้วยความพยายามในการกระทำอันเป็นเหตุเบื้องต้น หรือเป็นความ พยายามเพื่อให้การกระทำสำเร็จลงเป็นเกณฑ์ตัดสินคุณค่าเชิงพุทธจริยธรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า ดูกร ภิกษุทั้งหลายเรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำการกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ดังนั้นการ วัดคุณค่าพฤติกรรมมนุษย์ว่าถูกหรือผิดนั้น มีเกณฑ์อยู่ ๓ ระดับ ประกอบด้วย คือ

๑. ปุพพเจตนา คือ มองที่สาเหตุระดับแรงจูงใจหรือความคิดที่จะกระทำได้แก่เจตนาการ กระทำใดเกิดจากเจตนาดีกุศลเจตนาสิ่งที่กระทำอันเกิดจากเจตนาดีนั้นก็ถือว่าเป็นความดีเป็นบุญ หรือกุศลตรงกันข้ามเป็นอกุศล

๒. มุญจนเจตนา คือ มองที่ขณะกระทำสิ่งที่กระทำลงไปทางกายวาจาหรือแม้แต่การคิด ขอให้เป็นเรื่องเกี่ยวกับสุจริต ๓ กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นต้นการกระทำไม่ทำร้ายตนเองและผู้อื่นก็ถือว่าเป็นจริยธรรมตรงกันข้ามเป็นทุจริตเป็นอกุศลกรรมบถ

๓. อปรเจตนา มองที่ผลของการกระทำนั้นหมายความว่าสิ่งใดที่กระทำลงไปแม้จะเกิด จากเจตนาดีหรือเป็นความหวังดีทำลงไปแล้วแต่สิ่งที่กระทำนั้นไม่ส่งผลเสียหายทำให้ตนเองและคนอื่น เตือดร้อนก่อแต่ความสุขความสบายเป็นประโยชน์เกื้อกูลการกระทำนั้นจึงจะถือว่าเป็นดีสมบูรณ์แบบ ตรงกันข้ามทำไปแล้วผลดีไม่เกิดตามมาถือว่าเป็นไม่ครบเกณฑ์ก็ถือว่ายังไม่ดีพร้อม

ด้วยกรอบคิดนี้ จึงได้เห็นหลักโอวาท คำสั่งสอนตักเตือน ญัตติบัญญัติข้อห้าม ที่เป็นไปตาม จาริตประเพณี หรือตามหลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา ในระดับพื้นฐาน นับตั้งแต่กติกา จาริต ประเพณีของสังคม โดยกรอบหลัก การครองตน ครองคน และครองงาน ทั้งคุณหัสดีและบรรพชิต และคำสั่งสอนในระดับที่สูงขึ้นไป เป็นการอบรมพัฒนาจิตใจของตนให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งสัจธรรม

^{๓๑} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๗๓/๑๒๘.

ด้วยหลักภาวณา อันเป็นจริยธรรมขั้นสูงมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา ได้แก่การดับทุกข์ บรรลุสุขอย่างยั่งยืนคือพระนิพพาน^{๓๒} ตลอดจนถึงคำนึงถึงเรื่องดังต่อไปนี้ว่า

๑. ว่ามีคุณโทษต่อชีวิต หรือจิตใจและบุคลิกภาพ คือ เป็นสภาวะที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ หรือไม่เอื้อหรือไม่ต่อคุณภาพชีวิต ส่งเสริมหรือบั่นรอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ทำให้กุศลธรรมหรืออกุศลธรรมทั้งหลายอื่นลดถอยหรือเจริญงอกงาม ช่วยสร้างเสริมบุคลิกภาพที่ดีงามหรือไม่

๒. ว่ามีคุณโทษต่อบุคคล คือ เป็นการเบียดเบียนตนหรือไม่ ทำให้ตนเองร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยความสะดวกสุขที่แท้จริงแก่ตน

๓. ว่ามีคุณโทษต่อสังคม คือ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ ทำให้ผู้อื่นร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยความสะดวกสุขแก่ผู้อื่นแก่ผู้อื่นและแก่ส่วนรวม

๔. ว่ามีมโนธรรม หรือ โดยสำนึกอันมีตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ หรือพิจารณา เห็นด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเองว่า การนั้นเมื่อทำแล้ว ตนเองดีเตียนหรือกล่าวโทษตัวเองได้หรือไม่

๕. ว่ามีมาตรฐานทางสังคม คือ ตามบัญญัติทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณี และสถาบันต่างๆทางสังคม เช่นกฎหมาย เป็นต้น ซึ่งขั้นตอนการใคร่ครวญตรวจสอบกลั่นกรองของวิญญูทั้งหลาย ตามกาลสมัยที่จะมิให้ถ้อยกันไปโดยมง่ายหรือผิดพลาดคลาดเคลื่อน ตลอดจนถึงการใคร่ครวญแล้ว ยอมรับหรือไม่ของวิญญูเหล่านั้นในแต่ละกรณี^{๓๓}

จากเกณฑ์ข้างต้นนี้ช่วยให้เราเข้าใจมโนทัศน์เกี่ยวกับความดีที่ประเมินจากเนื้อแท้ของ ความดีเองที่มีฐานมาจากจิตที่เป็นกุศลหรือกุศลเป็นสำคัญ ส่วนวัตถุภายนอกเป็นเงื่อนไขที่ใช้ประกอบ ร่วมแง่ของผลที่เกิดขึ้นเท่านั้นแต่โดยหลักแล้วมุ่งเจตนาเป็นสำคัญ^{๓๔} สามารถสรุปได้ดังนี้

๑. เป็นการกระทำที่เป็นกุศล
๒. เป็นการกระทำที่ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น
๓. เป็นการกระทำที่บัณฑิตยอมรับและสรรเสริญ
๔. เป็นการกระทำที่เมื่อกระทำใ้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข^{๓๕}

^{๓๒} พิลิปภุชฺฌ์ โคตรสุโพธิ์, ปุราโณวาท: หลักจริยศาสตร์สร้างสมคุณุศลภาพชีวิตแบบล้านนา, หน้า ๑๒-๑๔.

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘๐.

^{๓๔} ชีวโชติ เกิดแก้ว, พุทธปรัชญา : มิติการมองโลกและชีวิตตามความจริง, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, ๒๕๕๓), หน้า ๒๓๒.

^{๓๕} Sunthorn Na-Rangsi, The Buddhist Concepts or karma and Rebirth, (Bangkok: MahamakutRajavidyalaya Press, 1967/2519), p.216

จากเกณฑ์ข้างต้นนี้ สามารถกล่าวได้ว่าการจะตัดสินใจตัดสินใจของมนุษย์หรือสิ่งอื่น
ประการใดจะต้องดูที่เจตนา เจตนาจึงเป็นหลักเบื้องต้นในการตัดสินใจ เมื่อดูที่เจตนาได้แล้วก็ต้องดู
ต่อไปที่ประโยชน์หรือคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง กับสังคม และดูว่าเป็นที่ยกย่องหรือยอมรับ
ได้จากผู้ปราชญ์หรือผู้รู้หรือไม่ เมื่อการกระทำเป็นไปด้วยเจตนาสุจริต ยังประโยชน์แก่คนส่วนรวมและ
เป็นที่ยินดีกับเหล่าบัณฑิตผู้รู้ทั้งหลาย กล่าวได้ว่า นั่นคือ เป็นการกระทำที่ดี ที่เราสามารถตัดสินใจ
เห็นได้ว่าหลักการตัดสินใจในทางพระพุทธศาสนานั้นมีกรอบความคิดที่ต้องคิดครบถ้วนทุกด้าน
เนื่องจากว่า หากคิดไม่รอบขอบครบทุกด้านก็จะยังปัญหาหรือความเดือดร้อนไปยังผู้ที่เราตัดสินใจรวม
กระทำทั้งตัวเราเองด้วยที่ได้เข้าไปตัดสินใจบุคคลใดบุคคลหนึ่งก็ตาม เมื่อมนุษย์มีความอิสระในการที่จะ
เลือกตัดสินใจความผิดหรือความถูกต้องด้วยตัวเองแล้วจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาไตร่ตรองให้
รอบด้าน อันใดที่จะเป็นคุณเป็นประโยชน์กับตัวเองและคนอื่นก็กระทำไป อันใดที่ไม่เป็นคุณและไม่
เป็นประโยชน์กับตัวเองและคนอื่นก็หลีกเลี่ยงหลีกเลี่ยงเสีย

บทที่ ๔

วิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

การศึกษาจามเทวีวงศ์เพื่อเป็นการถ่ายทอดพระศนะของคนสมัยโบราณที่อ้างการเสด็จประพาสนครของพระพุทธเจ้า เพื่อช่วยส่งเสริมความศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงสนับสนุนอำนาจของชนชั้นสูงหรือผู้ปกครองเพื่อให้ชนชั้นล่างหรือผู้ถูกปกครองยอมรับ นอกจากนี้ยังแฝงหลักธรรมในพุทธศาสนาไว้ คือ เรื่องการเป็นคนดีเช่น บทบาทของกษัตริย์ในฐานะผู้ปกครอง และบทบาทของประชาชน ในฐานะผู้มีความกตัญญูต่อบุพการี รวมทั้งการคบหากัลยาณมิตร ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเป็นวัตถุประสงค์หนึ่งของการประพันธ์คัมภีร์นี้ขึ้นมาตั้งแต่สมัยโบราณ จุดประสงค์ในการ สร้างสถาปัตยกรรมที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งได้แก่ วัดและ วัง คือ ความศรัทธาต่อศาสนาพุทธและศาสนา พราหมณ์ รูปแบบสถาปัตยกรรมทั้งหลายต่างได้รับอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมจาก ต้นแบบในอินเดีย ศรีลังกา และเขมร พระราชกรณียกิจสำคัญอย่างหนึ่งของพระมหากษัตริย์ คือ การสร้างและทำนุบำรุงพระศาสนา โดยการสร้างวัดและปูชนียสถานในพุทธศาสนาซึ่ง ในทางการเมือง การสร้างพระอารามเป็นการประกาศพระบรมเดชานุภาพและความมั่นคง ของราชอาณาจักร ซึ่งส่งผลต่อความมั่นคง ของราชบัลลังก์ อย่างไรก็ตาม ด้วยความจำกัดของทรัพยากร จึงมีพระมหากษัตริย์เพียงบางพระองค์เท่านั้น ที่ดำเนินพระราชกรณียกิจนี้ได้สำเร็จ ปูชนียสถานที่ทรงสร้างเหล่านี้ ต่อมากลายเป็นอนุสาวรีย์ แห่งความยิ่งใหญ่ของราชวงศ์ แต่นั่นก็เป็นเพียงเรื่องทางโลกหรือวัตถุ ในทางจิตใจแล้วการรักษา ปูชนียสถานของคนไทยเป็นเรื่องแยกไม่ออกจากความศรัทธาและความต้องการจะสืบทอดพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ หรือแม้กระทั่งความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่ปน ๆ กันอยู่ในนาม ของศาสนาพุทธ คนไทยเชื่อว่าศรัทธาในศาสนาพุทธและการบริจาคเพื่อศาสนาจะนำไปสู่ชีวิตและภพ ภูมิที่ดี เช่นนิพพาน แดนสุขาวดีซึ่งเป็นสถานที่หลังความตายที่ดีกว่าโลกมนุษย์^๑

๔.๑ หลักพุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐานที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

จามเทวีวงศ์มีความสามารถในการนำพุทธธรรมมาวางไว้ในตำแหน่งต่างๆ ของวรรณกรรมเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดีเหมาะสม เพราะสังเกตได้จากเหตุการณ์หรือฉากในวรรณกรรมเรื่องนี้มีความ

^๑ พระโพธิ์รังสี, หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ไปประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวัน, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๕๕), หน้า ๘๒.

สอดคล้องกับพุทธธรรมของพระพุทธเจ้า ที่สามารถแก้ไขปัญหานั้น ได้ผู้ศึกษาจักอภิปรายพุทธธรรม ในจามเทววงศ์ ๕ ประการคือ หลักธรรมสี่ปฐิสติ ศีล ๕ กรรมฐาน คบหากัลยาณมิตร วิหารสังฆาลิก เมื่อพิจารณาจามเทววงศ์โดยองค์รวมจะพบว่า พุทธธรรมทั้ง ๕ นี้มักปรากฏกับ ตัวละคร ๒ ตัวคือ พระพุทธเจ้า และฤชิวาสูเทพ ว่าเป็นผู้กล่าวเป็นหลักแต่มีพุทธธรรมบางหลักธรรม ที่ผู้ประพันธ์เป็นผู้กล่าวเองเช่น หลักกรรมฐานซึ่งผู้ประพันธ์บรรยายถึงคุณลักษณะการบำเพ็ญของฤชิวาสูเทพ ๔ ว่าเจริญกสิณกรรม ประมาณสองสามวัน จนมีอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ แล้วอธิบายถึงขั้นระดับของสมาบัติ ๘ แสดงให้เห็นว่าฤชิวาสูเทพ ทั้ง ๔ หรือกุลบุตรทั้ง ๔ ที่เคยบวชเป็นภิกษุแล้วสึกมาเป็นฆราวาสเมื่อเปื้อน ทางโลกก็มุ่งบวชเป็นฤชิวาสูเทพ จนสำเร็จอภิญญาและสมาบัติมีคุณวิเศษ คือ ตาทิพย์ หูทิพย์ ถึงแม้ว่าฤชิวาสูเทพหรือ กุลบุตรทั้ง ๔ จักสำเร็จอภิญญาและสมาบัติ ในสถานภาพของฤชิวาสูเทพ อธิบายด้วยหลักธรรมทาง พุทธศาสนา ในเรื่องกรรมฐานคือ การเพ่งกสิณซึ่งเป็นประเภทหนึ่งของกรรมฐาน ในปัจจุบันปรากฏในพระ ทิพยญาณของพระพุทธเจ้า ขณะทรงตรวจความเป็นไปของเวไนยสัตว์ ดังนั้น การอ้างเช่นนี้จึง เป็นเสมือนการจินตนาการของผู้แต่งว่าพระพุทธเจ้าทรงมีความเมตตาต่อบรรพบุรุษของตนจึงเสด็จมาโปรด^๒ สามารถเห็นถึงหลักธรรมพื้นฐานประกอบด้วย ศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานของพุทธศาสนิกชน การที่ผู้ประพันธ์ให้พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเรื่องศีล ๕ และให้พวกเมงค์วนบุตรสมาทานศีล ๕ เพื่อ แสดงให้เห็นว่าพวกเมงค์วนบุตรน้อมรับ พุทธศาสนาเป็น ศาสนาหลักของพวกเขาแล้ว ดังที่ปรากฏ ในจามเทววงศ์ ปริเฉท ๕ ว่า

แลเมื่อสมเด็จพระภาคย์เจ้า ทรงสำแดงสี่ปฐิสธรรมแก่พวกเมงค์ทั้งหลายเหล่านั้นอย่าง นี้แล้ว เบื้องหน้าแต่นั้นสมเด็จพระสมเด็จพระศาสดาจารย์เจ้า เมื่อจะประทานศีล ๕ แก่พวก เมงค์ทั้งหลายเหล่านั้น ก็ตรัสโดยบาทพระคาถา แปลความว่า ท่านทั้งหลายจงเว้นจากการการฆาตว์ให้เด็ดขาดด้วย ท่านทั้งหลาย จงเว้นให้หมดทุกสิ่ง จากการถือเอาสิ่งของอันชาวโลกมิ ได้ให้แล้วด้วย ท่านทั้งหลายอย่าเสพภรรยาของผู้อื่นด้วย ท่านทั้งหลายอย่ากล่าวคำเท็จตลอด ชีวิตด้วย ท่านทั้งหลายอย่าดื่มสุราเมรัยตลอดชีวิตด้วย ท่านทั้งหลายจงสมาทานศีลทั้งหลาย อันเป็นบุญไว้เถิด^๓

ดังที่ยกตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นถึงว่า ศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติที่สมเด็จพระภาคย์เจ้าทรง แสดงให้แก่ชาวเมงค์ ไว้เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นในการยึดถือปฏิบัติตามแนวทางพุทธศาสนา เมื่อมี ศรัทธาและมีแนวทางปฏิบัติกันตามนี้แล้ว ต่างกันก็พากันเข้าบวชศึกษาเพื่อศึกษาหลักธรรม ดังที่ ปรากฏในจามเทววงศ์ที่ว่า

^๒ ประครอง นิมมาเหมินทร์, พุทธธรรมในจามเทววงศ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔๗.

^๓ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ, พระญาณวิจิตร (สิทธิ โฉจนานนท์) เปรียญ, คำ แปล จามเทววงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๐), หน้า ๕.

มีกุลบุตร ๔ คนที่เฝ้าสัตถุมาแต่ที่นั่นๆ ต่างๆ ได้พร้อมกันยินดีในพระพุทธศาสนา พวกกัน
บวชและเรียนพระไตรปิฎก อันเป็นคำอนุสาสน์สอนจบลงโดยประการทั้งปวงรู้จักงานอันเป็น
มรรคและผลทั้งหลาย ประึกษากันอยู่ว่า เราทั้งหลายได้ปฏิบัติตามคำอนุสาสน์ทำตามพระวินัย
อันเป็นกิจยากนัก เราทั้งหลายจักกลับไปสู่คฤหัสถ์อันมีกิจไม่กว้างนัก แล้วรักษาอยู่ซึ่งเบญจศีล
อัฐศีล มิได้ประมาทแล้ว กรรมนั้นเราทั้งหลายก็จักไม่ลำบากแล้ว เราทั้งหลายจักไปสู่สวรรค์ได้
แท้แล^๔

จากข้อความข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่าเกิดศรัทธาของกุลบุตรทั้ง ๔ หลักจากเกิดศรัทธาได้แล้ว
ก็พากันเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเพื่อมาศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนที่แท้จริงหลังจากได้ศึกษาจบลง
ต่างก็พากันลาสิกขาภิกษุมาครองเพศเป็นคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นการศึกษาและดำเนินชีวิตของตนตามหลัก
ปฏิบัติของพระศาสนา ซึ่งการได้ศึกษาพระไตรปิฎกเป็นเรื่องสำคัญของชาวพุทธ ผู้ที่ได้ผ่านการบวช
และได้เรียนพระไตรปิฎก ย่อมได้ชื่อว่าบัณฑิต บัณฑิตคือผู้ที่รู้ดี รู้ชั่ว รู้ผิด รู้ถูก รู้ควร รู้ไม่ควร ซึ่งจะ
เป็นกำลังสำคัญให้กับสังคม เป็นกำลังสำคัญในการได้ชี้แนวทาง ดำเนินชีวิตตามที่สมควร เพื่อความ
สงบสุขของบ้านเมือง เหมือนดังคำกล่าวของสมเด็จพระโลกहितีเจ้าที่ได้ปรากฏในจามเทวีวงศ์ว่า

นรชนอย่าได้คบมิตรบาป อย่าได้คบบุรุษอาธรรม ให้คบมิตรที่เป็นกัลยาณชน ให้คบบุรุษ
อุดม ชนใดคบบาปมิตร ชนนั้นจะถึงทุกข์เป็นนิตยกาล ชนใดคบกัลยาณมิตร ชนนั้นจะถึงสุข
เป็นนิตยกาล คฤหัสถ์ผู้บริโภคกามเกียจคร้านจะไม่ดี บรรพชิตไม่สำรวมก็ไม่ดี พระราชาไม่
พิจารณาก่อนแล้วทำก็ไม่ดี บัณฑิตคนใดมักโกรธก็ไม่ดี ยศก็ดี เกียรติก็ดี ย่อมเจริญแก่พระราชา
ที่พระองค์พิจารณาก่อนแลทำการ บัณฑิตครองศีลไว้ ออกจากความโกรธได้ เป็นผู้มียศอุดม^๕

เห็นได้ว่าประโยคข้างต้นนี้กล่าวถึงการคบกัลยาณมิตร การคบเพื่อน การคบบัณฑิตจึงเป็น
เรื่องที่ดีและสำคัญสำหรับการดำเนินชีวิตเนื่องจากบัณฑิตย่อมแนะนำให้แต่สิ่งที่ดี ไม่ทำความ
เดือดร้อนมาให้แต่กลับนำสิ่งที่ดี เข้ามาในชีวิต เห็นได้ว่าในจามเทวีวงศ์นี้จะเน้นเรื่องศีลธรรมในการ
ปฏิบัติหรือปฏิบัติให้เห็นจริง ส่วนหนึ่งก็เพื่อเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันของประชาชน ที่มีแนวทาง
ในการปฏิบัติร่วมกันให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ง่ายต่อการปกครองบ้านเมือง โดยปรากฏให้เห็นใน
จามเทวีวงศ์ที่พระสุกกทันต์กล่าววว่า

ดูราสหายสมควร ก็แต่ว่าพระราชาในเมืองของเราทั้งหลาย จัดเป็นสามอย่าง คือ อย่างหนึ่ง
ทรงทศพิธราชธรรม อย่างหนึ่งประพฤติล่วงบาปธรรม อย่างหนึ่งเป็นมัตถมผลไม่มีผล ถ้ากาลใด
พระเจ้าอัมมิกราชได้เสวยราชย์ ครั้งนั้นแลพระนครจะเกษมสุภิกขารีนรมย์สำราญยิ่ง

^๔ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ, พระญาณวิจิตร (สิทธิ โฉจนานนท์) เปรียญ, คำ
แปล จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๐), หน้า ๘.

^๕ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ, พระญาณวิจิตร (สิทธิ โฉจนานนท์) เปรียญ, คำแปล
จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๐), หน้า ๑๔.

พระพุทธศาสนารุ่งเรืองมีหมู่มหาชนล้นหลามสำเร็จสุขทุกประการ ถ้ากาลใดพระราชเป็น
 อธรรมเสวยราชย์ ครั้นนั้นพระนครจะเกิดทุกข์ภัยได้ทุกข์ร้อนต่างๆ ประชุมชนจากร้อนรน
 คล้ายกับร้อนแสงเพลิง ถึงแม้ว่ากาลใดพระราชเป็นมัธยมเสวยราชย์ในครั้งนั้น ประชุมชนก็พา
 กันไร้ผล พระพุทธศาสนาจักเสื่อมสูญ^๖

ทั้งนี้ประโยคข้างต้นนี้ยังแสดงให้เห็นถึงผู้ปกครองบ้านเมืองอีกด้วย เมื่อผู้ปกครอง
 บ้านเมืองมีศีล มีธรรม ปกครองตามทศพิธราชธรรม บ้านเมืองก็ย่อมผาสุก หากผู้ปกครองไม่มีศีล ไม่มี
 ธรรม และไม่ปฏิบัติตามทศพิธราชธรรม บ้านเมืองนั้นก็ย่อมไม่ปกติสุข ทั้งยังส่งผลให้พระพุทธศาสนา
 เสื่อมคลายอีกด้วย เราจะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง หรือเหล่าประชาชนผู้อาศัยอยู่ใน
 บ้านเมือง ต่างก็ล้วนควรตั้งอยู่ในศีล ในธรรม เบื้องต้น คือ ศีล ๕ ในการดำเนินชีวิตและการปกครอง
 บ้านเมือง และพัฒนาไปตามลำดับขั้นต่อไป ในจามเทวีวงศ์นี้เองแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการ
 รักษาศีลของประชาชน การรักษาศีล ของผู้ปกครองบ้านเมือง รวมถึงผลของการรักษา และการไม่
 รักษาศีล หรือประพฤติปฏิบัติตาม

ในส่วนของผู้ปกครองบ้านเมืองนี้เป็นสิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องมีคุณธรรม มีศีลธรรม ประจำ
 ใจ เพื่อความผาสุกของบ้านเมืองอันจะเกิดขึ้น ทั้งนี้ยังต้องมีความรู้ความสามารถรอบด้าน เหมือนดัง
 พระนางจามเทวี ที่ปรากฏในจามเทวีวงศ์ว่า

พระธิดาพระเจ้าลโวราชมีแล้วเป็นสุชาติ มีรูปงาม มีศีล มีปรีชา พระนามว่า “จามเทวี” ดัง
 ได้ปรากฏทั่วทิศ เป็นตรุณกุมารีทรงเบญจกัลป์ยามงาม เป็นสตรีวิเคราะห์ พระสามีนางเดียวนี้ มี
 ศรัทธาได้บวชเป็นบรรพชิต เราทั้งสองจักทูลขอนางนั้นต่อพระเจ้าลโวราชแล้ว เชิญมาสู่พระ
 นครในที่นี้ นางนารีผู้มีบุญนั้น จักยังพิชของตนให้จำเริญยิ่งได้^๗

พระนางจัมมเทวีถึงนครนี้แล้วได้ ๗ วัน ก็ประสูติพระโอรส ๒ พระองค์ในวันเพ็ญ เดือน ๓
 พระโอรสองค์พี่พระนามว่า มหายส องค์น้องพระนามว่า อินทพร หรือ อนันตยศ เมื่อพระกุมาร
 ทั้งสองนั้นมีพระชนมายุได้ ๗ ปี พระกุมารมหายสก็ได้ราชาภิเษกในราชสมบัติ ส่วนพระนาง
 จัมมเทวีได้สะสมกองกุศลเป็นอเนกในพระพุทธศาสนา ทรงอุทิศส่วนกุศลแก่เทพดาทั้งหลาย
 ผู้รักษาพระนคร และทรงถวายเครื่องสักการแก่ผู้ตั้งอยู่ในธรรมทั้งหลาย ด้วยอำนาจบุญของ
 พระนาง เทพดาทั้งหลายนำช้างมีเดขมาให้ขึ้นระวางเป็นช้างพระที่นั่งอันเป็นมงคล ในครั้ง
 นั้น ยังมีพระยามิลักขะ ชื่อ พิลังกะ ห้อมล้อมด้วยทหาร ๘๐,๐๐๐ คน ยกมาเพื่อจะยึด
 นครหริปุณ्ड์ เจ้ามหายสประทับบนคอช้างพระที่นั่งเจ้าอินทพรประทับกลางช้าง ความนิ่งท่าย

^๖ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ, พระญาณวิจิตร (สิทธิ โจนานนท์) เปรียญ, คำแปล
 จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริปุณ्ड์ไชย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๐), หน้า ๒๑.

^๗ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ, พระญาณวิจิตร (สิทธิ โจนานนท์) เปรียญ, คำ
 แปล จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริปุณ्ड์ไชย, หน้า ๒๗.

ข้าง แวดล้อมด้วยเหล่าทหารเป็นอันมาก เสด็จออกไปสู้รบทางประตูทิศตะวันตก ครั้งนั้น พญามิลักขะเห็นรัศมีสีแดงลูกโพลงที่ปลายงาช้างเผือก ตกใจกลัวตาย มีอาจหนอยู่ในสนามรบได้ ก็หนีไป พลทหารทั้งหลายทั้งปวงก็แตกฉานซ่านเซ็นหนีไป ตั้งแต่นั้นมานครทริภุญไชย ก็เกษมสำราญปราศจากอันตราย^๔

พระราชอาองค์ใดก็ดี ได้รับชนะในแผ่นดินแล้ว เป็นผู้อันความโกรธครอบงำแล้ว ไม่พิจารณาซึ่งกาลก็ดี ประเทศก็ดี พลเสนาอันจะสุขและทุกข์ก็ดี คนอื่นก็ดี ตนเองก็ดี อันจะเข้าไปสู่ความก่อเขินก็ดี ผู้ลู่อำนาจ โลภะก็ดี โทสะก็ดี ราคะก็ดี ความหลงแล้วด้วย โมหะก็ดี ความเพ่งด้วยความกระด้างมานะก็ดี พระราชอาองค์นั้นแท้ พึงปราศัยในหน้าสนามรบ ครั้งเมื่อยศทั้งหลายเสื่อมแล้ว พระองค์ก็ได้ถึงความอาย

พระราชอาองค์ใดก็ดี แม้ว่าไม่พ่ายแพ้แล้วละความโกรธเสียได้ พิจารณาเป็นอันดีซึ่งกาลด้วยประเทศด้วย พลเสนาอันจะสุขแลทุกข์ด้วย ซึ่งผู้อื่นด้วย ซึ่งพระองค์เองด้วย อันจะเข้าไปสู่ความก่อได้ ละเสียได้แล้วซึ่งโลภะด้วย โทสะด้วย ซึ่งความหลงเกินแล้วด้วย โมหะด้วย ซึ่งความเพ่งด้วย ความเป็นคนกระด้างด้วย มานะด้วย พระราชอาองค์นั้นแท้ พึงมีชัยวิเศษ ในหน้าสนามรบ ครั้นยศทั้งหลายจำเจริญแล้ว พระองค์ก็ได้ถึงแล้วซึ่งมหาลาภ โบราณได้กล่าวสืบๆ กันมาอย่างไร แม้ว่าเรื่องนี้ ได้กล่าวอ้างเป็นนั้น มิได้เป็นอย่างอื่นเลย^๕

จากประโยคดังกล่าวไว้ข้างต้นนี้แล้วจะแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของผู้เป็นผู้ปกครองบ้านเมืองนั้นจะต้องเป็นผู้มีบุญ ผู้มีบุญจะต้องประกอบด้วยรูปงาม มีศีลธรรม ทั้งยังต้องประกอบด้วยเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ และยังต้องเป็นผู้มีศรัทธาในคุณงามความดีกล่าวคือมีสัมมาทิฐิ ความเห็นอันถูกต้อง พระนามจัมมเทวีก็เช่นเดียวกันเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติตามที่ได้กล่าวข้างต้นนี้ พระสุกกทันต์จึงกล่าวกับพระवासเทพให้เชิญพระนางมาปกครองเมืองทริภุญไชย พระवासเทพก็ได้ขออัญเชิญพระนางจัมมเทวีตาม ทั้งนี้ก็มีเหตุการณ์ปาฏิหาริย์ที่ปรากฏให้เห็นตามเหตุการณ์ที่ข้างต้นนี้ และทั้งนี้ยังแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติที่ผู้ปกครองต้องคำนึงเมื่อเกิดสงครามการรบ โดยที่ผู้ปกครองต้องอยู่เหนือโลภะ โทสะ โมหะ ไม่ให้ถูกรอบงำได้ หากกระนั้นเมื่อเกิดสงครามก็จะเป็นเหตุให้พลเมืองเหล่าทหารเกิดการเจ็บ ล้มป่วยตาย จึงต้องมีสติ พิจารณาให้รอบด้าน ฉะนั้นกล่าวสรุปได้ว่า ผู้ปกครองบ้านเมืองจึงต้องเป็นบุคคลมีบุญ มีความสามารถรอบด้าน ตั้งอยู่ในคุณงามความดีและวิสัยทัศน์ที่ก้าวไกลนึกถึงเหล่าผลประโยชน์ของประชาชนของตนเป็นเรื่องใหญ่และเป็นลำดับต้นๆ เมื่อได้กระทำเช่นนี้ได้แล้วก็ย่อมเป็นเรื่องดีกับประชาชนในบ้านเมือง ยังเป็นแนวทางเป็นตัวอย่างให้กับประชาชนของตนเองที่ปกครองอยู่ เช่นเดียวกับชาวจักรวรรดิในจามเทวีวงศ์ที่ว่า

^๔ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ, พระญาณวิจิตร (สิทธิ โสจนาพันธ์) เปรียญ, คำแปล จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองทริภุญไชย, หน้า ๓๔.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

ชาวรัฐวาฮีและชาวชนบททั้งหลายพากันสร้างกุฏิแลอารามทั้งหลาย ในระหว่างบ้านแลบ้านทั้งหลาย ๕๐๐๐ ตำบล มีวิหาร ๒๐๐๐ มีภิกษุ ๕๐๐๐ ล้วนมีปัญญาปฏิภาณเป็นต้น ที่ทรงพระไตรปิฎกมี ๕๐๐ รูป เป็นประมาณ คนทั้งหลาย ๓ คือ มารดาแลบุตรได้พากันยังพระพุทธศาสนา ให้รุ่งเรืองอยู่ พระนครก็เกษมภิกษาหารสมบูรณ์บันเทิง ดุจความสำราญแห่งชาวติตสาธัยทั้งหลาย ครั้นวันจาทุทหสี ปัญจทสี และวันอัฐมีแห่งปักข์ คนทั้งหลาย คือ มารดาแลบุตรก็พากันเข้าไปสู่ภิกษุสงฆ์ ครั้นเข้าไปแล้วได้อภิวัตน์แล้ว พากันสมทานศีล แลในระหว่างนั้นก็ฟังธรรมบำเพ็ญทานมีกระยาหารเป็นต้น คนเหล่านั้น ได้ทำโดยนัยดังนี้ ตลอดกาลทุกเมื่อ ฝ่ายวาเสนาอำมาตย์แม่ทั้งหลาย ทั้งชาวพระนครและชาวชนบท ก็ได้พากันทำตามพระราชชาติ ๓ พากันยังพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองอยู่

จะเนื้อหาข้างต้นนี้สามารถเห็นได้ว่าเมื่อพระราชหรือผู้ปกครองบ้านเมืองกระทำการใดก็จะมีชาวประชาชนที่เป็นผู้ถูกปกครองก็จะทำตาม ปฏิบัติตาม ซึ่งเชื่อว่ากระทำการตาม ปฏิบัติตามทำให้เกิดผลดี ให้กับตัวเองและสังคมประเทศชาติ ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าผู้ปกครองเมืองมีความสำคัญมาก จะทำให้บ้านเมืองสงบสุข หรือมีความเจริญรุ่งเรือง สิ่งหนึ่งที่ผู้ปกครองต้องมีคือสัมมาทิฐิ ความเห็นที่ถูกต้อง ซึ่งรวมไปถึงการมีศรัทธามั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สิ่งนั้นก็คือ ศาสนา ศาสนาที่กล่าวถึงในจามเทวีวงศ์นั้นก็คือพุทธศาสนา ที่เป็นข้อประพฤติ ปฏิบัติ ในการปกครองบ้านเมือง อันมีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันให้สงบสุขของคนในการปกครอง รวมไปถึงข้อปฏิบัติอื่นๆที่ขยับตามขึ้นมาตามแต่ความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคลที่จะสามารถถือปฏิบัติ พัฒนาขยับต่อมาเอง

หลักพุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐานที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ตั้งที่กล่าวมาข้างต้นนี้สามารถสรุปได้ว่า เป็นเรื่องของ การปกครอง การปกครองที่มีพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องหรือใช้หลักคำสอนทางพุทธศาสนาปกครองบ้านเมือง โดยเริ่มจากการเป็นสัปบุรุษ การจะเป็นสัปบุรุษ ต้องประกอบด้วย การมีสัมมาทิฐิ ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม เมื่อมีความตั้งมั่นอยู่ในสัมมาทิฐิก็ย่อมนำไปสู่ความสิ่งที่ดี อันประกอบด้วย ถ้าเป็นพระราชาก็จะเป็นพระราชที่ดี ปกครองบ้านเมืองให้เกิดความสงบสุข ถ้าเป็นประชาชนก็จะเป็นประชาชนที่ดี ไม่สร้างความเดือดร้อนวุ่นวายให้กับสังคม ทั้งนี้คือพุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐานนี้ มีเป้าหมายให้บุคคลได้เป็น สัปบุรุษ ดังความหมายที่ให้ไว้ข้างต้นนี้แล้ว

๔.๒ หลักพุทธจริยธรรมขั้นกลางที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

หลักพุทธจริยธรรมขั้นกลางที่นี้จะเป็นเรื่องของกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ที่เป็นจริยธรรมที่พัฒนามาจาก ศีล ๕ อันเป็นจริยธรรมขั้นพื้นฐานได้ที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ แยกออกเป็น ๓ ประการ ประกอบด้วย กายกรรม คือการประพฤติทางกาย วชิกรรม คือ การประพฤติทางวาจา และมโนกรรม การประพฤติทางใจ ซึ่งกรรมทั้ง ๓ ประการนี้เป็นกรรมที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา จึงต้องมีการฝึกฝนกระทำซ้ำๆ บ่อยๆ เพื่อให้ชินนิสัย ซึ่งจะเห็นว่าในจามเทวีวงศ์

ปริเฉท ๑๐ พระนางเจ้าจามเทวี พร้อมด้วยพระเจ้าอนันตยศ ก็ได้ถือปฏิบัติรักษาอยู่ซึ่งกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการอยู่ ที่ปรากฏในจามเทวีวงศ์ว่า

ลำดับนั้นจึงโปรดเกล้าให้ตกแต่งพุทธานุภาพ และธรรมาราม และสังฆาราม และจึงให้กระทำ กุฎีวิหารและอาวาสให้พระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่อยู่ยู่ที่นั่นๆ ตามสมควรแล้ว ก็เสด็จเข้าไปใกล้ พระภิกษุสงฆ์โดยเคารพ ในการก่อนได้เคยทรงฟังธรรมเทศนาแลสมათานศีลแลประพฤติอยู่ใน สุจริตธรรมสามประการ พร้อมทั้งกาย วาจา ใจ รักษาอยู่ซึ่งกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการ มีให้ ทศพิธราชธรรมกำเรียบได้ด้วยประการใด ถึงในการบัดนี้เล่าก็ได้ครอบครองแล้วซึ่งสิริราชสมบัติ ทรงกระทำอยู่อย่างนั้น^{๑๐}

จากประโยคข้างต้นนี้ที่ปรากฏในจามเทวีวงศ์ แสดงให้เห็นถึงว่า ในฐานะของกษัตริย์ก็ ยังคงปฏิบัติรักษากุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ ซึ่งกุศลกรรมบถ นี้เป็นข้อประพฤติปฏิบัติที่ครอบคลุม ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพื่อให้เกิดความระวังการปฏิบัติของตนเองที่เป็นไปในทางผิด หรือไม่ควรเกิดขึ้นหรือได้กระทำลงไป สิ่งประการที่สำคัญที่สุดก็คือ ทางใจ อันประกอบด้วย การไม่ คิดร้าย การไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา และการมีความเห็นอันถูกต้องชอบธรรม เนื่องจากทางใจนี้หาก ไม่ระวังควบคุมให้ดี ให้ถูกต้อง ก็จะไปสู่การกระทำที่ออกจาก คำพูดหรือการกระทำที่ออกจากทาง กาย

ในพุทธจริยธรรมชั้นกลางอันประกอบด้วยกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้เป็นหลักที่พัฒนาต่อจาก ศีล ๕ ที่บุคคลสามารถพัฒนาขึ้นมาได้ตามกำลังสติปัญญาของแต่ละบุคคล เมื่อพัฒนาขึ้นมาได้ก็ย่อม เป็นที่กล่าวสรรเสริญของบัณฑิตชนทั้งหลาย ทั้งนี้ก็ยังมีประโยชน์สุขให้กับคนหมู่มากที่ได้อาศัยอยู่ ร่วมกันที่ถึงพร้อมและตั้งอยู่พร้อมในการประพฤติปฏิบัติตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ ยังเป็นเหตุให้ สังคมสงบสุขและเกิดการหลั่งไหลเข้ามาอยู่มาใกล้ชิด ดังเช่นที่ปรากฏในจามเทวีวงศ์ว่า

บัณฑิตทั้งหลายย่อมอยู่อาศัยในภูมิประเทศใด คือ ในบ้านถาในป่าก็ดี ในที่ลุ่มถาในที่ดอนก็ ดี ภูมิประเทศนั้นเป็นที่นำมาซึ่งความรื่นเริงบันเทิงใจ บัณฑิตทั้งหลายเหล่าใดมีกัลยาณกรรมได้ กระทำไว้แล้วในปางก่อน คือ ได้กระทำแล้วซึ่งกัลยาณกรรมมีทานแลศีลเป็นต้น บัณฑิต ทั้งหลายเหล่านั้นจะไปยังประเทศใดๆ คือ บนยอดไม้ถาบนยอดภูเขาที่ดี ในพระมหาสมุทรถา บนกลีบเมฆก็ดี เป็นผู้อันเทพยดาแลมนุษย์ทั้งหลายบูชาแล้ว ณ ประเทศนั้นๆ สิ่งใดที่บัณฑิต

^{๑๐} พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ, พระญาณวิจิตร (สิทธิ โฉจนานนท์) เปรียญ, คำแปล จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, หน้า ๖๐.

ทั้งหลายเหล่านั้นปรารถนาแล้ว ย่อมได้โดยง่ายสะดวกตายด้วยเดชานุภาพของบุญกุศลที่ได้กระทำไว้ในปางก่อนดังนี้”^{๑๑}

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เห็นได้ว่าบัณฑิต ซึ่งหมายถึงผู้รู้ผิดชอบชีวิต ย่อมจะอยู่อาศัยในถิ่นที่หรือภูมิภาคที่มีธรรม ประชาชนมีศีลธรรม มีความสงบสุข กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็นคนใดก็ตามต่างล้วนที่ต้องการแสดงว่าที่อยู่ในถิ่นที่มีความสงบสุข มีความปลอดภัย ซึ่งความสงบสุขและความปลอดภัยจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องเกิดขึ้นจากประชาชน บุคคลผู้มีศีล มีธรรม ในการดำเนินชีวิตเคารพรักกัน สมานสามัคคีกัน สิ่งประการทั้งหลายนี้ก็ต้องมีพระพุทธศาสนาเป็นหลักจิตใจ มีหลักปฏิบัติให้ดำเนินชีวิตไปตามเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นการสร้างสมซึ่งการให้ทาน รักษาศีล ก็จะเป็นแรงเกื้อหนุนให้ได้ไปสู่ภูมิภาคที่ต้องการ ที่ปรารถนา โดยพัฒนาเริ่มมาจากการรักษาศีล ๕ แล้วพัฒนาต่อมาเป็น กุศลกรรมบถ ๑๐ ที่ครอบคลุมถึง การกระทำที่เกิดจากกาย วาจา และใจ

หลักพุทธจริยธรรมชั้นกลางที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้พบเห็นเนื้อความที่เกี่ยวข้องสอดคล้องกับหลักพุทธจริยธรรมชั้นกลางเพียงข้อความเดียวดังที่ปรากฏให้เห็นข้างต้นนี้แล้ว ซึ่งจะสามารถสรุปได้หลักพุทธจริยธรรมชั้นกลาง อันมีกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้เป็นข้อปฏิบัติของพระเจ้าอนันตยศและพระมหันยสประพฤติปฏิบัติตาม ทั้งยังปฏิบัติตามทศพิธราชธรรมอยู่ในขณะที่ยังครองสิริราชสมบัติ ยังประโยชน์สุขให้กับประชาชนของตนให้มีความผาสุก มีแผ่นดินเป็นปึกแผ่นและประชาชนของตนก็ยังประพฤติปฏิบัติตาม และยังประโยชน์ให้พระศาสนามีเจริญรุ่งเรือง มั่นคง ด้วยการสนับสนุน อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในด้านต่างๆ ทั้งยังเข้ามาสันทนาธรรม ฟังธรรมจากพระภิกษุสงฆ์เป็นเนืองๆเรื่อยมา เพราะฉะนั้น กุศลกรรมบถ ๑๐ จึงเป็นหลักปฏิบัติอันเป็นพุทธจริยธรรมชั้นกลางที่พัฒนามาจากพุทธจริยธรรมพื้นฐานที่ควรจะยึดถือปฏิบัติกันทั้งพระราชา หรือ ประชาชนปกติธรรมดา โดยทั่วกัน

๔.๓ หลักพุทธจริยธรรมชั้นสูงที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

หลักพุทธจริยธรรมชั้นสูงที่เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์เพื่อให้ไปสู่เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นวิธีการแก้ปัญหาของมนุษย์ในการดำเนินชีวิต ซึ่งเรียกว่า มรรค ๘ ซึ่งมีความหมายว่า หนทางแห่งความดับทุกข์ ในจามเทวีวงศ์นี้จึงไม่ปรากฏหลักพุทธจริยธรรมชั้นสูงนี้ที่ชัดเจนที่กล่าวถึงหนทางการดับทุกข์ เนื่องจากว่าจามเทวีวงศ์นี้เป็นวรรณกรรมเรื่องราวของการสร้างบ้านเมือง การปกครองบ้านเมือง จึงไม่ปรากฏให้เห็นถึงพุทธจริยธรรมชั้นสูง ซึ่ง

^{๑๑} พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ, พระญาณวิจิตร (สิทธิ โฉจนานนท์) เปรียญ, คำแปล จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๐), หน้า ๖๔-๖๕.

พุทธจริยธรรมขั้นสูงนี้เป็นของแนวทางการดับทุกข์ การหลุดพ้นจากกองความทุกข์ เป็นเรื่องการละ การวาง การปฏิบัติเพื่อให้ไปสู่ความเป้าหมายถึงแท้จริงตามเป้าหมายของพุทธศาสนา ส่วนเนื้อความ ในจามเทวีวงศ์เป็นเรื่องราวของการตั้ง การสร้างบ้านเมือง และข้อปฏิบัติของผู้ปกครองรวมถึงข้อ ปฏิบัติของประชาชนที่ต้องปฏิบัติตามเพื่อให้ให้มีเป้าหมายและแนวทางไปในทิศทางเดียวกันนั่นก็คือ ทำให้บ้านเมืองมีความสุข เกิดความเรียบร้อย เกิดความปลอดภัยและมีความเจริญรุ่งเรืองสืบ ต่อไป ทั้งนี้ยังแสดงให้เห็นถึงผู้ปกครองที่มีศีลธรรมกับผู้ปกครองที่ไร้ศีลธรรมในการปกครองว่า บ้านเมืองเป็นเช่นไร ดังที่เนื้อความที่ปรากฏในจามเทวีวงศ์ว่า

“พระสุกกทันตฤาษีนั้น เมื่อท่านสร้างพระนครนี้ ท่านได้ขุดพื้นแผ่นดินลงไป แลท่านได้ กล่าวไว้ว่า รัตนเจ็ดประการมีในก้อนหินจะปรากฏมีพระราชชาติดี ถ่านไฟสีเขียวมีในก้อนดินก้อนหนึ่ง จะปรากฏมีพระราชชาติชั่ว ข้าวเปลือกไม่มีผลมีในก้อนดินก้อนหนึ่ง จะปรากฏเป็นเมืองร้าง เมื่อท่าน เห็นเหตุนี้ด้วยญาณแล้ว ท่านจึงได้พยากรณ์ไว้แก่พระวาสุเทพฤาษี พยากรณ์นั้นได้มีแล้วในกาลก่อน อย่างนี้ ภายหลังก็มีปรากฏตามที่ท่านได้พยากรณ์ไว้แล้วนั้น แท้จริงบุคคลผู้ฉลาดทั้งหลายย่อมกล่าวว่า ปัญญาประเสริฐประดุจดั่งพระจันทร์ซึ่งเป็นพระราชชาติของดาวฤกษ์ทั้งหลาย บัณฑิตย่อมกล่าวว่า ประเสริฐกว่าดวงดาวทั้งหลายเหล่านั้น อนึ่งธรรมของสัปบุรุษ คือ ศีลแลสิริ เป็นธรรมติดตามตนไป ย่อมเกิดมีแก่ผู้มีปัญญาด้วยประการฉะนี้

ลำดับนั้น มีพระราชพาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าอังกุรจักรวติราชเสด็จออกจากถ มุยนครด้วยสุริยธาตุรงค์พลนิกายทั้งหลาย มาได้หริปุณฺไซยนครครอบครองสิริราชสมบัติ พอถ้วน แก้วพระวรราชก็เสด็จสวรรคตไปตามถยากรรม

ลำดับนั้น มีพระราชพาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าสุเทวราช ได้ครอบครองสิริราช สมบัติอยู่ได้ปีหนึ่งกับสองเดือน ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้น มีพระราชพาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าไถยลราชครองราชย์สมบัติได้สิบ ปี ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้น มีพระราชพาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้ามหาราช มาจากสุปปาลนคร ได้ หริปุณฺไซยนครครอบครองสิริราชสมบัติอยู่ประมาณสองสามวัน ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้น มีพระราชพาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าเสลราช ครองราชสมบัติสมบัติ ได้สิบพรรษา ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้น มีพระราชพาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าตายุราช ได้ครองราชสมบัติใน หริปุณฺไซยนครได้หกพรรษา ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้น มีพระราชพาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าซิลกิราช ครองราชสมบัติในหริ ปุณฺไซยนครได้สิบพรรษา ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้น มีพระราชอาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าพันธุรราช ครองราชสมบัติในหริ
ปุญไชยนครได้ยี่สิบพรรษา ก็เสด็จสวรรคต

ลำดับนั้น มีพระราชอาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าอินทวราช ครองราชสมบัติใน
หริปุญไชยนครได้สามสิบพรรษา ก็เสด็จสวรรคต

ตั้งแต่ปีเป็นที่ประสูติของพระเจ้ามหันตยสผู้มีพระกำลัง มาจนถึงปีเสวยราชสมบัติของ
พระเจ้าอาทิตยราช เป็นปีสามร้อยแปดสิบสี่ปีกับสองเดือนไม่ยิ่งไม่หย่อน มีพระราชอาครอบครองสิริ
ราชสมบัติทั้งสิ้นสิบลำดับกษัตริย์มา ตั้งแต่พระเจ้ามหันตยส จนถึงพระเจ้าอินทวราชเป็นที่สุด เป็น
บรมกษัตริย์นับได้ยี่สิบแปดพระองค์ ด้วยประการดังนี้”^{๑๒}

จากเนื้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงลำดับการสืบต่อกษัตริย์ที่ครองราชสิริสมบัติในหริ
ปุญไชยนครแต่ละคนองค์มีระยะเวลาครองราชไม่เท่ากัน ด้วยบุญญาธิการหรือบุญบารมีที่แต่ละ
พระองค์สร้างมาต่างกันจึงทำให้เข้าใจได้ว่า การจะครองหริปุญไชยนคร แห่งนี้พระราชอาต้องเป็นผู้ที่
มากด้วยบารมีธรรม มีบุญญาธิการเท่านั้นที่จะสามารถครองหริปุญไชยนครแห่งนี้ได้เป็นเวลานานนับ
สิบๆ ปี

จากพุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐาน ชั้นกลางและชั้นสูง ตามลำดับนี้ เราพบเห็นเพียงพุทธ
จริยธรรมขั้นพื้นฐานและชั้นกลางเท่านั้นที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ที่พระโพธิสัตว์ได้แต่งไว้ในคัมภีร์
จามเทวีวงศ์นี้ ส่วนพุทธจริยธรรมขั้นสูงนี้ไม่ปรากฏให้เห็นอย่างแจ่ม ในพุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐานและ
ชั้นกลางต่างเป็นข้อปฏิบัติร่วมกันของสังคม โดยเฉพาะสังคมชาวพุทธ ที่ยึดถือปฏิบัติตามหลักคำสอน
พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความสงบเรียบร้อย ความผาสุกของผู้ปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตตาม
และเกิดผลตรงข้ามกันกับผู้ปฏิบัติตรงข้ามรวมถึงสังคมนั้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ ศีล ๕ หรือ กุศล
กรรมบถ ๑๐ ต่างเป็นเรื่องของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ที่ควรยึดถือปฏิบัติกัน ทั้งนี้ยังเป็นกฎใน
แง่ของการปกครองที่จะสามารถปกครองได้อยู่ สงบเรียบร้อยอีกด้วย ต่างจากพุทธจริยธรรมขั้นสูง ที่
เป็นวิธีแก้หรือเป็นหนทางแห่งความดับทุกข์กล่าวคือ ทางแห่งความพ้นทุกข์ ที่มุ่งหมายเพื่อความหลุด
พ้น แต่ก็ต้องมีลำดับวิธีการพัฒนาไต่เต้าขึ้นมาจาก ศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐ เพื่อมาพัฒนาต่อไปสู่
พุทธจริยธรรมขั้นสูง อันนำไปสู่ความหลุดพ้นที่แท้จริง

^{๑๒} พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ, พระญาณวิจิตร (สิทธิ โลกจนาถ) เปรียญ,
คำแปล จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริปุญไชย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๐๐),
หน้า ๘๑-๘๒.

๔.๔ วิเคราะห์เกณฑ์ตัดสินตามหลักพุทธจริยธรรม

ในพระพุทธศาสนาการกระทำของมนุษย์ ๓ อย่างนี้อันประกอบด้วย กายกรรม การกระทำอันเนื่องมาจากการลงมือ วชิกรรม การกระทำอันเนื่องมาจากการพูด และวชิกรรม การคิดหรือความคิด ที่อาจจะส่งผลออกไปสู่ กายกรรมหรือวชิกรรม กรรมทั้ง ๓ ประการนี้เป็นเหตุให้ครอบคลุมถึง ศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ รวมถึง มรรค ๘ การตั้งมั่นอยู่ในอยู่ในทางที่ดี เรียกว่า กายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต หากไม่ตั้งมั่นอยู่ในทางไม่ดี เรียกว่า กายทุจริตร วชิทุจริตร และมโนทุจริตร การตั้งมั่นอยู่ในสุจริตทั้ง ๓ ประการ ก็ย่อมนำมาผลดี ให้กับตัวเองรวมถึงสังคมชุมชน เห็นได้จากการปฏิบัติอยู่ในศีลของเหล่าชาวเมืองหริภุญไชย และผู้ปกครองเมืองจามเทวีวงศ์ ที่นำมาบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขพร้อมความเจริญรุ่งเรืองที่ตามมา แสดงให้เห็นว่า เจตนาดี ย่อมนำไปสู่ผลที่ดี หากว่าตั้งมั่นอยู่ในทุจริตรทั้ง ๓ ประการ ก็ย่อมนำมาสู่ผลที่ไม่ดีตามมาเช่นกัน ยังส่งผลให้เดือดร้อนทั้งตนเองและสังคมรอบข้าง กล่าวคือหากชาวเมืองหริภุญไชย ไม่ตั้งมั่นอยู่ในศีล พระราชาไม่ตั้งมั่นอยู่ในศีล ก็ย่อมนำมาซึ่งความวุ่นวายที่จะตามมาที่จะเกิดขึ้น บ้านเมืองระส่ำระสาย ความเจริญก็ย่อมไม่เกิดขึ้น จากข้างต้นนี้เห็นได้ว่าเกณฑ์การตัดสินตามหลักพุทธจริยธรรมนี้ อาศัยเจตนาเป็นหลัก หากเจตนาดี ย่อมนำไปสู่ กายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต หากเจตนาไม่ดี ย่อมนำไปสู่ กายทุจริตร วชิทุจริตร รวมถึงมโนทุจริตร รวมถึงผลกระทบที่จะตามมาให้เห็นและชัดถึง เจตนา ดังกล่าวนี้

ในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ต่างมีพระราชาผู้ครองเมืองเป็นผู้ประกอบด้วยศีลประกอบด้วยธรรม ทั้งยังส่งเสริมให้กับชาวเมืองของท่านได้ตั้งอยู่ในศีล ตั้งอยู่ในธรรม เห็นได้ว่าพระราชาเจ้าปกครองนครต่างมีเจตนาที่ดี ที่เป็นกุศล ที่ต้องการให้คนหมู่มากอยู่กันเป็นปกติสุข มีความสมานสามัคคี จึงใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาปฏิบัติและส่งเสริมให้ชาวเมืองได้ปฏิบัติตาม แล้วก็ปรากฏผลให้เห็นดังที่ปรารถนาคือ ชาวเมืองอยู่เย็นเป็นสุข บ้านเมืองมีความสงบสุขเรียบร้อย และมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางบ้านเมืองและทางพระศาสนาด้วย หลักพุทธธรรมในจามเทวีวงศ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงการเป็นคนดี ทั้งหลักพุทธธรรมที่ปรากฏล้วนเป็นข้อปฏิบัติ เพื่อการเป็นคนดี เห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรม เรื่อง สัพปุริสคติ ที่แสดงให้กับพวกเมงควนบุตร ซึ่งสัพปุริสคติในจามเทวีวงศ์ มีความสอดคล้องกับสัพปุริสธรรมและวัตรปฏิบัติ ๗ ประการของท้าวสักกะเทวราช สัพปุริส ในที่นี้หมายถึง คนดี ฉะนั้นสัพปุริสคติ จึงหมายถึง แนวทางการเป็นคนดี ดังที่ปรากฏในจามเทวีวงศ์

สรุปได้ว่า วรรณกรรมจามเทวีวงศ์นี้มีหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏให้เห็น ซึ่งล้วนเป็นข้อปฏิบัติให้กับชาวเมืองและถือปฏิบัติของผู้ปกครองเมืองเองอีกด้วย โดยที่จะมีการเริ่มสอน ให้รู้จักสัพปุริสคติ อันเป็นเป้าหมายของการจะปกครองเหล่าชาวเมือง เมื่อมีเป้าหมายให้เหล่าชาวเมืองแล้วก็นำหลักปฏิบัติให้กับชาวเมือง โดยมี ศีล ๕ มีกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เป็น

แนวทางในการถือปฏิบัติของพระราชาผู้ครองนครเองอีกด้วย เมื่อมีเป้าหมาย มีแนวทางแล้ว ย่อม
ง่ายต่อการปฏิบัติตาม และง่ายต่อการปกครองชาวเมืองที่อยู่ภายใต้การปกครองของตนเองอีก
ด้วย ทั้งนี้เมื่อเจตนาสุจริตหรือเจตนาดีย่อมส่งผลดีต่อเป้าหมายให้เกิดผลที่ดี เมื่อเจตนาทุจริตหรือ
เจตนาไม่ดี ย่อมส่งผลต่อเป้าหมายเช่นกันผลที่เกิดขึ้นก็ย่อมเกิดผลไม่ดีตามมาเช่นกัน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง วิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาอยู่ด้วยกัน ๓ ประการ ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาวรรณกรรมจามเทวีวงศ์
 ๒. เพื่อศึกษาหลักพุทธจริยธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท
 ๓. เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์
- ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยจากการศึกษาครั้งนี้ได้ดังนี้

๑. ศึกษาวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

จากการศึกษาวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ ที่ท่านโพธิ์รังสี เป็นคนแต่งขึ้นนี้ทราบว่า จามเทวีวงศ์ เป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ผสมผสานเชิงประวัติศาสตร์ เป็นวรรณกรรมที่เล่าถึงความเป็นมาของนครทริภุญไชย ในคัมภีร์ยังกล่าวถึงบทบาทของพระนางจามเทวีในฐานะปฐมกษัตริย์แห่งนครทริภุญไชย โดยกล่าวถึงบทบาทด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนาในนครทริภุญไชยให้รุ่งเรือง รวมกระทั่งบุตรของพระนางจามเทวีทั้งสองพระองค์อีกด้วย คัมภีร์จามเทวีวงศ์เป็นคัมภีร์ที่ไม่ต่างจากวรรณกรรมพุทธศาสนาอื่น ๆ แต่อย่างใด ที่ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาจากลังกา ในการบอกเล่าเรื่องราวพระพุทธศาสนาในดินแดนนี้ ทั้งนี้ยังบอกเล่าถึงการปกครองที่ที่ปกครองโดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ รวมถึงผู้ปกครองที่มีบุญญาธิการในการจะมาปกครองบ้านเมืองนี้ โดยแสดงให้เห็นถึงหลักของการเป็นคนดี ตามพระพุทธศาสนา แนวทางในการเป็นคนดีในทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงข้อปฏิบัติต่างๆที่ที่พระราชกษัตริย์ผู้ปกครองนครปฏิบัติรวมถึงเหล่าประชาชนควรยึดถือปฏิบัติ ตามแบบ ไม่ว่าจะเป็นการให้ทาน การรักษาศีล การฟังธรรม การสนทนาธรรม และผลจากการปฏิบัติ ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอื่นอีกด้วย

๒. ศึกษาหลักพุทธจริยธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาหลักพุทธจริยธรรมในพุทธศาสนาเถรวาทนี้มีหลักธรรมคำสอนที่จำนวนมากประเภทต่างๆ แต่มีหลักคำสอนที่หลักใหญ่ๆ ที่เป็นพื้นฐานให้กับคนเราสามารถถือปฏิบัติตามกันได้อย่างไม่ยากเกินความสามารถ ไม่อยากเกินความเข้าใจ ซึ่งเป็นหลักพุทธจริยธรรมที่เป็นหลักที่

สามารถใช้ชีวิตประจำวันได้ด้วยตัวเองไม่ยังความเดือดร้อนให้กับคนอื่นหรือสังคม ทั้งยังเป็นการสร้าง ประกันให้กับตัวเองว่าเมื่อได้ยึดถือปฏิบัติแล้วจะเกิดประโยชน์สุขกับตัวเองและประโยชน์สุขกับสังคม รอบข้างอีกด้วย โดยหลักธรรมที่กล่าวถึงนี้คือ ศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ และ มรรค ๘ อันเป็นหลัก พุทธจริยธรรมที่ถูกจัดเป็นหลักพุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐาน พุทธจริยธรรมชั้นกลาง และพุทธจริยธรรม ขั้นสูง ตามลำดับ

หลักพุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐาน คือ ศีล ๕ ประกอบด้วย

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้
๓. กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรัยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการเสพของมึนเมาคือ สุราและเมรัย

หลักพุทธจริยธรรมชั้นกลาง คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประกอบด้วย

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์
๓. กาเมสุ มิฉฉาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. ปิสุณาย วาจาเย เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด
๖. ผรุสสาย วาจาเย เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ
๗. สัมผัสปลลาปา เวรมณี เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ
๘. อนภิขณา ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา
๙. อพยาบาท ความไม่คิดร้าย
๑๐. สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ

หลักพุทธจริยธรรมขั้นสูง คือ มรรค ๘ ประกอบด้วย

๑. สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ
๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ
๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ
๔. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ
๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ
๖. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ
๗. สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ

โดยหลักพุทธจริยธรรมทั้งสามขั้นนี้ จะใช้ในตรวจสอบดูว่าในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์นี้มีหรือปรากฏหลักพุทธจริยธรรมทั้ง ๓ ขั้น ดังข้างต้นที่กล่าวมาแล้วนี้หรือไม่ เพื่อต้องการทราบถึงวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ในมิติทางพระพุทธศาสนาและสร้างความเข้าใจและคุณค่าให้เหล่าพุทธศาสนิกชนได้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์เล่มนี้สนใจกลับมาศึกษาเพิ่มเติมในแง่ต่างๆ ตามเห็นสมควรของผู้ต้องการศึกษานั้นๆเอง

๙. วิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

จากการวิเคราะห์พุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์นี้พบว่า มีหลักพุทธจริยธรรมที่เห็นได้ชัด คือหลักพุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐาน อันประกอบด้วย ศีล ๕ อันประกอบด้วยคือการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การงดเว้นจากถือเอาสิ่งของคนอื่นไป การงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม การงดเว้นจากการพูดเท็จ และการงดเว้นจากการเสพของมึนเมา คือสุราเมรัย อันเป็นต้นเหตุแห่งการประมาท และหลักพุทธจริยธรรมขั้นกลาง อันประกอบด้วย กุศลกรรมบถ ๑๐ คือ การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การงดเว้นจากการลักทรัพย์ การงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม การงดเว้นจากการพูดเท็จ การงดเว้นจากการพูดส่อเสียด การงดเว้นจากการพูดคำหยาบ การงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ การงดเว้นจากการแพ่งเลื่องยากได้ของของเขา การไม่คิดร้ายและการมีความเห็นชอบ ซึ่งทั้งหลักพุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐานและหลักธรรมพุทธจริยธรรมขั้นกลางนี้ล้วนปรากฏให้เห็นชัดในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ที่ทั้งผู้ปกครองนครและเหล่าประชาชนที่ถูกปกครองได้ถือปฏิบัติตามแบบอย่างจากพระราชอาญาผู้ปกครองนครและแสดงให้เห็นถึงผลของการปฏิบัติตามหลักพุทธจริยธรรมในพุทธศาสนาที่เป็นเหตุให้นครทริภุญไชย มีความเจริญรุ่งเรือง ปราศจากความเดือดร้อน เป็นต้น ในส่วนของหลักพุทธจริยธรรมขั้นสูง อันประกอบด้วย มรรค ๘ คือ สัมมาทิฐิ การมีความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ การดำริชอบ สัมมาวาจา การเจรจาชอบ สัมมากัมมัณฑะ การมีการงานชอบ สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ การมีความเพียรชอบ และสัมมาสติ การระลึกชอบ ในส่วนนี้จากการศึกษาไม่พบที่ปรากฏที่ชัดเจนว่า ได้ถือยึดปฏิบัติกัน อาจจะต้องด้วยวรรณกรรมจามเทวีวงศ์นี้เป็นวรรณกรรมที่เล่าเรื่องราวของการสร้างนครทริภุญไชยและการปกครองครองบ้านเมือง ประการนี้เป้าหมายของการสร้างนครและการปกครองคือ การต้องการปกครองเหล่าประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีความเดือดร้อนเกิดขึ้น และมีความมั่นคงในการปกครอง จึงต้องสร้างวิธีการในการปกครองให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งส่วนของ มรรค ๘ นี้เป็นเรื่องของหนทางแห่งการดับความทุกข์ จึงไม่ปรากฏให้เห็นในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษาหลักพุทธจริยธรรมในพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ โดยวิเคราะห์หาหลักพุทธจริยธรรมขั้นพื้นฐาน ชั้นกลาง และชั้นสูง ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ เพื่อจะได้ทราบและเข้าใจถึงเป้าหมายของวรรณกรรมจามเทวีวงศ์เล่มนี้ที่ต้องการสื่อถึงผู้อ่านอย่างไร ตลอดจนทำให้เข้าใจเช่นไร ทั้งนี้ยังประโยชน์ให้กับผู้สนใจในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์สืบต่อไป โดยในการนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอหัวข้อการวิจัยต่อไปที่น่าจะเป็นประโยชน์ดังนี้

๑. ควรมีการศึกษาแนวคิดเรื่องธรรมราชาในจามเทวีวงศ์
๒. ควรมีการศึกษาหลักการปกครองในจามเทวีวงศ์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. มหาวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมศิลปากร. **จามเทวีวงศ์** ๒๕๕๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕.

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา. **คัมภีร์ทางวรรณกรรมต่างๆ** ที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีวงศ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕.

ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ และ อุดม รุ่งเรืองศรี. **วรรณกรรมลายลักษณ์ล้านนา**. เอกสารประกอบนิทรรศการวรรณกรรมล้านนา. คณะมนุษยศาสตร์: มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๒๗. (อัดสำเนา).

ชุ่ม ณ บางช้าง. **นำชมจังหวัดเชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร: กรมศาสนา, ๒๕๑๖.

ดวงเดือน พันธุนาวัน และเพ็ญแข. **ประจันปัจฉิมกิจ**. รายงานการวิจัยเรื่อง จริยธรรมของเยาวชน

ไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐.

นาฏวิภา ชลิตานนท์. **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**. มุลินีโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔.

บุญมี แทนแก้ว. **จริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

ประครอง นิมมาเหมินทร์. **จามเทวีวงศ์ในฐานะเรื่องเล่าเชิงพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕.

_____. **พุทธธรรมในจามเทวีวงศ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕.

ประพันธ์ กุลวินิจฉัย. **รูปแบบการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับตำนานพระนางจามเทวี**. มุลินีโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๕๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ**.

กรุงเทพมหานคร: มุลินีพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

_____. **จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓.

- _____ . พุทธจริยธรรมจึงเป็นหลักการหรือแนวทางในการดำเนินชีวิต. มุลินิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.
- _____ . พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม). การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคณาธรรมบท ยมกวรรค - ชราวรค ๑๕๖ พระคาถาเล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓.
- _____ . พุทธธรรม ฉบับ ปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- _____ . พุทธธรรม ฉบับ ปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระโพธิ์รังสี. จามเทวีวงศ์ฉบับภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕.
- พระโพธิ์รังสี. นิทานพระพุทธานุสสังค. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, ๒๕๐๖.
- _____ . พุทธศาสนาในล้านนาหรือมณฑลพายัพเป็นลัทธิอรรถ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕.
- _____ . วรรณกรรมจามเทวีวงศ์. มุลินิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕.
- _____ . หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมจามเทวีวงศ์ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน. มุลินิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๕๕.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอู่). วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). พุทธศาสนากับปรัชญา. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๓.
- พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ. พระญาณวิจิตร (สิทธิ โฉจจนาพันธ์) เปรียญ. คำแปล จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๐.
- พระรัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สามสีตร, ๒๕๑๕.

พระราชชัชวารี (พุทธทาสภิกขุ). **การสร้างเสริมจริยธรรมแก่วัยรุ่นคณะครูโรงเรียนนวมิตวิทยา จังหวัดนครราชสีมา**. พิมพ์เป็นบรรณาการเพื่อเป็นอนุสรณ์และเทิดพระคุณ ในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์โทพระยาราชสีมาจารย์ ฌ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม พระนคร. วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๑๑.

พระศรีสุทธีโมลี. **พุทธจริยธรรมจึงเป็นหลักการหรือแนวทางในการดำเนินชีวิต**. มุลินิติโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙.

พิสิฐรัฐ โคตรสุโพธิ์. **ปุราโณวาท: หลักจริยศาสตร์สร้างสมดุลงานชีวิตแบบล้านนา**. เชียงใหม่: ร้านซี เอ็ม กราฟิ กะ, ๒๕๕๙.

ระวี ภาวิไล (อั้งใน) ชำเลียง วุฒิจันทร์. **คุณธรรมและจริยธรรม: หลักการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

_____. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐.

ลมูล จันทร์หอม. **วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๘.

วัดสูงเม่น. **คัมภีร์ใบลานกับงานประเพณีตากรรม**. แพร่: หจก.โรงพิมพ์ธุรกิจแพร่, ๒๕๕๒.

วิชัย กุลชาบาล. “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานในชลบุรี”. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๓.

สตฤณ จังกาจิตต์. **จามเทวี : วรรณกรรมที่ถูกลืม**. กรุงเทพมหานคร: โอเอสพริ้นต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๕๑.

_____. **จามเทวีวงศ์ฉบับภาษาไทยสู่จามเทวีวงศ์ฉบับบาลีอักษรธรรมล้านนาของพระโพธิรังสี**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **พุทธศาสนาในล้านนาหรือมณฑลพายัพเป็นลัทธิอักษรร**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สุภาพรรณ ฌ บางช้าง. **จามเทวีวงศ์บาลีอักษรธรรมล้านนาสู่การแปลเป็นภาษาไทยในปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕.

สุมน อมรวิวัฒน์. **การสอนโดยการสร้างศรัทธา และโยนิโสมนสิการ**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐.

สุรัสวดี อ่องสกุล. **จามเทวีวงศ์: หลักฐานแสดงถึงการนำอารยธรรมภาคกลางสู่ภาคเหนือของประเทศไทย.**พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕.

_____ . **จามเทวีวงศ์: หลักฐานแสดงถึงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนอพยพมาใหม่กับกลุ่มคนพื้นเมืองเดิม.**พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕.

แสง จันทร์งาม. **ความหมายของหลักพุทธจริยธรรม.** มุลินธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕.

ไสว มาลาทอง. **คู่มือการศึกษาจริยธรรม .** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

(๒) บทความวารสาร:

ประยงค์ แส่นปุราณ. “จริยธรรมในพระพุทธศาสนา – คะล่ำในสังคมและวัฒนธรรมไทยอีสาน”. **มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.** ปีที่ ๓๓. ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๕).

(๓) วิทยานิพนธ์/รายงานวิจัย :

เทพประวิณ จันทร์แรง. “ปราชญ์ทางพุทธศาสนาในล้านนา”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์บัณฑิต.** ๒๕๕๕.

พระมหาชุตินทร โชติธมโม. “การศึกษาวิเคราะห์พระอภิธรรมในฐานะที่เป็นพุทธจริยศาสตร์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหามานะ มณีวิโส (กลมกลาง). “ปัญญาสชาดก เรื่องที่ ๑-๗ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บาลี).** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

วิชัย กุลชาบาล. “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ไบเบิลในชลบุรี”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๓.

วุฒินันท์ กันทะเตียน. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ราชনীติ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ศรี แนวณรงค์. “ศึกษาวิเคราะห์จามเทวีวงศ์ฉบับจังหวัดแพร่”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**.

บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๓.

สุเทพ พรหมเลิศ. “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิต

วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

สุนทรী โชติติติก. “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โลกที่ปกสารและจกกวาฬที่ปณี”. **วิทยานิพนธ์ศิลป**

ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔.

อามลา กมลมาลย์ . “การศึกษาหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านจังหวัดอุทัยธานี”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

๒ ภาษาอังกฤษ :

(I) Book:

Sunthorn Na-Rangsi. **The Buddhist Concepts or karma and Rebirth**. Bangkok:

MahamakutRajavidyalaya Press, 1967/2519.

(II) Article:

Phramaha Chanya Wadsanapitrant. “A Critical Study of The Jinakālamāli”. **Thesis**

submitted for the Degree of Doctor of Philosophy. Graduated:

University of Delhi, 1985.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : นางสาวเพ็ญพิตรรา แสงสุข
- วันเดือนปีเกิด : วันเสาร์ที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๖
- สถานที่เกิด : อำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๓๒ ระดับชั้นประถมศึกษา (ป.๖) จากโรงเรียนบ้านนาราบ
อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน
- : พ.ศ. ๒๕๓๔ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม. ๓) โรงเรียนน่าน้อย
อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน
- : พ.ศ. ๒๕๓๖ ระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)
วิทยาลัยเทคนิคน่าน อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
- : พ.ศ. ๒๕๓๘ ระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.)
วิทยาลัยอาชีวศึกษาแพร่ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
- : พ.ศ. ๒๕๔๐ ระดับปริญญาตรี การจัดการทั่วไป (คอมพิวเตอร์ธุรกิจ)
สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- : พ.ศ. ๒๕๕๑ ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ป.บัณฑิตวิชาชีพครู)
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
- : พ.ศ. ๒๕๕๙ ระดับปริญญาตรี มนุษยศาสตร์ สาขาวิชาภาษาอังกฤษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
- ตำแหน่ง/สถานที่ทำงาน : ตำแหน่งพนักงานราชการ (บริหารงานทั่วไป)
วิทยาลัยสารพัดช่างเชียงใหม่
- ที่อยู่ปัจจุบัน : เลขที่ ๒๕๖/๔ หมู่ ๖ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๑๐๐